

MASTEROPPGAVE

Emnekode: SO330S

Kandidat nr.: 103

Navn på kandidat: Marit Norvik Tjærandsen

«Bolig er alt!»

Vanskeligstiltes erfaringer med å
skaffe seg og beholde bolig.

Dato: 15.11.2017

Totalt antall sider: 94

Sammendrag

Oppgavens tema er vanskeligstilte på boligmarkedet og deres erfaringer med å skaffe seg, bo og beholde egen bolig. Jeg har gjennomført syv kvalitative intervju med personer som har erfart å være bostedsløs, men som i dag bor i privat eller kommunal utleiebolig. Jeg har spurt informantene hvordan de gikk frem da de skulle skaffe seg bolig og hvordan de opplevde eget handlingsrom på det private og kommunale utleiemarkedet. Jeg har også undersøkt hvordan informantene mestrer hverdagslivet i egen bolig, og om det finnes utfordringer som vanskeliggjør boforholdet. Videre har jeg spurt om deres erfaringer med kommunale boligsosiale tiltak og tjenester, og om de får den hjelp og bistand de har behov for. Oppgaven har som mål å belyse positive og negative opplevelser som vanskeligstilte på boligmarkedet erfarer med egen bolig, samt bidra til økt kunnskap om temaet.

Det teoretiske utgangspunkt for analysen er Pierre Bourdieus teori om praksis. Sentrale begrep er habitus, felt og kapital. Jeg har også benyttet meg av Erving Goffmans dramaturgiske metaforer med særlig vekt på begrepene «inntrykksstyring» og «stigma». Den vitenskapsteoretiske tilnærmingen er fenomenologisk.

Funnene viser at tett oppfølging med råd og veiledning bidrar til at informantene motiveres til å søke etter bolig. Slikt motivasjonsskapende arbeid fremstår som vesentlig for å redusere bostedsløshet. Mangel på ulike typer kapital gjør at informantene tar i bruk ulike inntrykksstrategier for å få innpass på det private utleiemarkedet. Disse strategiene bidrar til at flere av informantene har muligheter til å posisjonere seg som reelle aktører i det private utleiemarkedet. Måten kommunal depositumsgaranti benyttes på i dag bidrar imidlertid til at mange ekskluderes. Kommunal bolig er et knapt gode, og for å kunne få tilgang på slik bolig må informantene endre og ta i bruk andre inntrykksstrategier enn dem som ble benyttet på privatmarkedet.

Funnene viser også at «summen» av følelser knyttet til bolig, miljø og beliggenhet skaper trivsel, og bidrar til at boligen føles som et hjem. Disse faktorene ser ut til å ha positiv innvirkning på helsa. Å disponere egen bolig kan føre til ensomhet, flere tilkjennegir savn etter nære relasjoner. Men gjennom arbeid, tiltak og et nettverk av offentlige tjenester utvikler flere av informantene sosial kapital - og noen øker også sin økonomiske kapital. Økonomi fremstår som største utfordring og viktigste faktor for å beholde bolig. Dårlig økonomi fører til ulike problemer, slik som å sette av penger til husleia og åpning av post. Hjelp fra et offentlig nettverk som kan bistå med praktisk opplæring samt fortelle informantene hva de har

krav på og hva de kan søke om, fremstår som en svært viktig forutsetning for å lykkes med egen bolig.

Forord

Gjennom jobben min møter jeg mange bostedsløse og vanskeligstilte mennesker som av forskjellige grunner ikke klarer å skaffe seg en bolig på egen hånd. Å dele tanker, følelser og erfaringer omkring egen situasjon med en «fremmed» som skal skrive masteroppgave er imidlertid ikke noe som kan tas for gitt. En stor takk rettes derfor først og fremst til de syv informantene som takket ja til å la seg intervju. Uten dere hadde ikke denne oppgaven blitt til.

Å skrive masteroppgave har vært veldig lærerikt og spennende, både faglig og menneskelig. Men det har også vært en lang, tung og utfordrende prosess. Jeg vil takke min veileder, førsteamanuensis Bente Vibecke Lunde for gode råd og konstruktive tilbakemeldinger underveis i oppgaven. Takk for oppmuntrende ord etter en tid med stillstand.

Takk til min nærmeste sjef Hanne Olaussen for hjelp og interesse for prosjektet, og for gjennomlesning og korrektur. Takk til familie, venner og kollegaer for både faglige og ikke faglige diskusjoner.

Til slutt er det to personer jeg vil takke spesielt, nemlig guttene mine Morten og Gisle. For tålmodighet og kjærlighet. Dere er livet!

November 2017

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Forord	iii
Innholdsfortegnelse	iv
1.Introduksjon	1
1.1 Hvem er vanskeligstilt på boligmarkedet?	2
1.2 Årsaker til vanskeligstilling	3
1.3 Tidligere forskning	4
1.4 Norsk boligpolitikk	5
1.5 Kommunens boligsosiale virkemidler.....	7
1.6 Bolig, beliggenhet og miljø.....	8
1.7 Hvor mange bostedsløse og vanskeligstilte er det i Norge?.....	10
1.8 Oppgavens oppbygning.....	11
2. Teoretisk perspektiv.....	12
2.1 Pierre Bourdieu	12
2.1.1 Aktør/struktur	13
2.1.2 Habitus	14
2.1.3 Sosiale rom.....	15
2.1.4 Sosiale felt.....	16
2.1.5 Kapitalbegrepet	18
2.1.6 Økonomisk kapital	18
2.1.7 Kulturell kapital (informasjonskapital)	19
2.1.8 Sosial kapital	20
2.1.9 Symbolsk kapital.....	21
2.1.10 Makt/symbolsk vold.....	21
2.2 Erving Goffman.....	22
2.2.1 Inntrykksstyring	23
2.2.2 Stigma.....	24
2.3 Oppsummering	25
3. Metode	26
3.1 Vitenskapsteoretisk og metodisk tilnærming	26
3.2 Å forske innenfor eget arbeidsfelt	27
3.3 Utvalgsriterie	29
3.4 Rekruttering av informanter	29
3.5 Intervjuguide	31
3.6 Gjennomføring av intervjuene	32
3.7 Forskningsetikk	33
3.8 Forskning på sårbare grupper	34

3.9 Transkribering, anonymisering og bruk av sitater	34
3.10 Analytisk tilnærming.....	35
3.11 Reliabilitet	36
3.12 Validitet.....	36
3.13 Overførbarhet	37
3.14 Kvalitet i forskningen – avsluttende refleksjoner	37
4. Å skaffe seg et sted å bo	38
4.1 Presentasjon av utvalget	38
4.2 Årsaker til bostedløshet.....	41
4.3 Å bli «pusha» på.....	43
4.4 Å selge seg selv	45
4.5 Depositumsgaranti.....	47
4.6 Privat vs kommunal utleiebolig.....	48
4.7 Oppsummering: «Å skaffe seg et sted å bo»	51
5. Å bo.....	51
5.1 Trivsel og trygghet i boligen	52
5.2 Beliggenhet.....	53
5.3 Standard og innredning	54
5.4 Kosthold og renhold	56
5.5 Sosiale relasjoner.....	57
5.6 Oppsummering: «Å bo»	59
6. Barrierer for å beholde boligen.....	59
6.1 Økonomi.....	59
6.2 Helse, aktivitet og arbeid.....	61
6.3 Oppfølgingstjenesten, Nav og det midlertidige botilbudet	64
6.4 Fremtidsplaner.....	67
6.5 Oppsummering: «Barrierer for å beholde boligen»	69
7. Konklusjon.....	69
Litteraturliste.....	76
Vedlegg 1	82
Vedlegg 2.....	84
Vedlegg 3.....	85
Vedlegg 4.....	86

1.Introduksjon

Denne masteroppgaven handler om vanskeligstilte på boligmarkedet og deres opplevelser og erfaringer med bolig. Bolig er et grunnleggende velferdsgode, og har stor betydning for å kunne leve det vi anser som et vanlig liv. Et eget sted å bo er viktig for å kunne ta vare på helsen, fungere i arbeid eller skole eller i en sosial sammenheng. Hvor og hvordan vi bor sender signaler og påvirker hvordan vi og andre tenker rundt vår identitet, vår selvstendighet, selvhjulpenhet og plass i samfunnet.

De fleste av oss kjøper eller leier en bolig som vi beholder til vi velger å flytte. Imidlertid er det noen som ikke klarer å skaffe seg et sted å bo. Personer som har utfordringer med å skaffe og beholde egen bolig betegnes som vanskeligstilt på boligmarkedet. Mange vanskeligstilte mestrer ikke sitt boforhold og risikerer å bli bostedsløs. Forskning viser at det for mange vanskeligstilte er dårlig økonomi, rus og dårlig psykisk helse som er den største trusselen for å beholde bolig (Grønningsæter og Nielsen 2011). Utfordringene for å få til en vellykket boligetablering er mange og sammensatte. Når det for noen mennesker er vanskelig å skaffe og beholde egen bolig har det offentlige en lovpålagt plikt til å bistå vedkommende, jf. Lov om sosiale tjenester i Nav § 27, Lov om sosiale tjenester i Nav § 15, Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-2 jfr. § 3-1 og Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-7.

Valg av tema og problemstilling springer ut fra egen arbeidserfaring i å bistå bostedsløse og vanskeligstilte mennesker med å finne seg en egnet og varig bolig. Min erfaring er at for mange bostedsløse og vanskeligstilte mennesker er lav selvfølelse en stor negativ kraft som gjør det krevende å være aktiv boligsøker. Ofte blir det som skulle vært gjort i dag utsatt til i morgen. Oppmuntring, råd og veiledning bidrar til at den enkelte får større tro på seg selv og kommer i gang med boligsøkerprosessen. Erfaringen er at de aller fleste til slutt får seg et sted å bo. Men hvordan bor de, og klarer de å opprettholde boforholdet? I denne oppgaven vil jeg undersøke hvordan vanskeligstilte personer går frem når de skal skaffe seg en utleiebolig. Jeg vil se på hvordan de lever sine liv i egen bolig og hva boligen betyr for trygghet, identitet og selvfølelse. Jeg vil også undersøke hvilken betydning egen bolig har for helse, arbeid og aktivitet. Videre vil jeg se om vanskeligstilte får den bistand og oppfølging som de trenger for å kunne opprettholde et tilfredsstillende boforhold.

Jeg har gjennomført syv kvalitative intervju med personer som er vanskeligstilte i boligmarkedet. Samtlige har erfart å være bostedsløs, men bor i dag i privat eller kommunal utleiebolig. Oppgaven har som mål å belyse positive og negative opplevelser som vanskeligstilte på boligmarkedet erfarer med å skaffe seg og beholde egen bolig. Teoretisk referanseramme er hovedsakelig hentet fra Pierre Bourdieus praksisteori (1930-2002), supplert med begreper fra Erving Goffmans (1922-1982) teorier. Tilnærmingen er fenomenologisk, det vil si at undersøkelsen har fokus på de individuelle og subjektive erfaringene til enslige vanskeligstilte personer på boligmarkedet.

1.1 Hvem er vanskeligstilt på boligmarkedet?

I både NOU (2011:15, s. 39) «Rom for alle» og i regjeringens nasjonale strategi «Bolig for velferd (2014-2020)» (s. 30) er vanskeligstilte på boligmarkedet forstått som: «personer og familier som ikke har mulighet til å skaffe seg og/eller opprettholde et tilfredsstillende boforhold på egen hånd». Disse befinner seg i en eller flere av følgende situasjoner:

- er uten egen bolig
- står i fare for å miste boligen sin
- bor i uegnet bolig eller bomiljø.

Vanskeligstilte på boligmarkedet kan deles inn i tre ulike grupper:

1. Personer eller hushold som ikke selv greier å skaffe og/eller opprettholde en tilfredsstillende bosituasjon, og som heller ikke har fått noen form for hjelp. Disse har uløste boligsosiale problemer.
2. Personer eller hushold som ikke selv greier å skaffe og/eller opprettholde en tilfredsstillende bosituasjon, som har fått hjelp og likevel ikke har kommet seg ut av den vanskelige situasjonen. Disse har delvis løste boligsosiale problemer.
3. Personer eller hushold som ikke selv greier å skaffe og/eller opprettholde en tilfredsstillende bosituasjon, som har fått tilstrekkelig hjelp og som dermed har fått løst sitt boligsosiale problem (NOU 2011:15, s. 39).

Grupper som er overrepresenterte blant vanskeligstilte på boligmarkedet er personer og familier med lave inntekter, unge som står utenfor utdanning og arbeidsliv, flyktninger, tidligere innsatte, personer med rusproblemer og/eller psykiske lidelser og personer med nedsatt funksjonsevne, blant annet utviklingshemmede (Bolig for velferd (2014-2020)).

Jeg har i denne oppgaven valgt å avgrense gruppen vanskeligstilte på boligmarkedet til å gjelde vanskeligstilte personer som er enslig, over 18 år, har lav inntekt, står utenfor utdanning og arbeidsliv, har vært tidligere innsatt og har rusproblemer og/eller psykiske lidelser. Oppgaven inkluderer ikke unge under 18 år, familier, personer med fysisk nedsatt funksjonsevne, flyktninger og personer med tidligere flyktningestatus.

Personer uten bolig betegnes som *bostedsløse*. Som bostedsløs regnes personer som ikke disponerer egen eid eller leid bolig og er henvist til tilfeldige og midlertidige botilbud (for eksempel natthjem, varmetue, pensjonat, campinghytte), bor midlertidig hos venner, kjente eller slektninger, er i institusjon eller under kriminalomsorgen og skal utskrives/løslates innen to måneder uten å ha egen bolig - samt personer som sover ute/ikke har et sted å sove. Studenter og personer som bor varig hos nære pårørende eller i framleid bolig regnes ikke som bostedsløse (Dyb og Lid 2017).

1.2 Årsaker til vanskeligstilling

Man kan skille mellom «individuelle» og «strukturelle» årsaker til bostedsløshet og vanskeligstilling. Individuelle årsaker blir forklart med egenskaper hos enkeltindividet. Individuelle egenskaper som sykdom, rusmiddelavhengighet, kriminell løpebane og mangel på sosiale, kulturelle og økonomiske ressurser gjør det vanskelig å klare seg på boligmarkedet. Et individuelt perspektiv på vanskeligstilling kan lett føre til at ansvaret for problemene legges på den vanskeligstilte personens uvilje, dovenskap og umoral. Strukturelle årsaker vektlegger forholdene i samfunnet. Bostedsløshet blir forklart med elementer som arbeidsledighet, boligmangel, høye boligpriser og mer generell fattigdom. Boligpolitikk og boligsektor anses å ha stor betydning for nivået på bostedsløshet - ikke minst for å hindre og avhjelpe bostedsløshet (Dyb og Johannessen 2013). Nyere forskning har imidlertid forsøkt å nyansere dette bildet. De fleste vanskeligstilte har sammensatte problemer og store utfordringer på flere livsområder. Årsakene til vanskeligstilling må søkes på både det individuelle og strukturelle nivå. Sørvoll og Aarset (2015) viser i Nova-rapporten «Vanskeligstilte på det norske boligmarkedet. En kunnskapsoversikt» at selv om «ulykker» som samlivsbrudd eller gjeldsproblemer er sentral i en individuell forklaring, kan også strukturelle trekk ved det lokale boligmarkedet, slik som boligpriser, boligdekning og boligsammensetning være av stor betydning (ibid.: 49).

1.3 Tidligere forskning

Siden begynnelsen av 2000-tallet har det vært gjort mye forskning om vanskeligstilte på boligmarkedet. I den kvalitative studien «Husrom uten hjerterom. Kan bolig motvirke marginaliseringsprosesser?» ser Bakke m.fl. (2012) på hvilken betydning boligen har for vanskeligstilte. De finner at mulighet for å påvirke utformingen av boligen gir en følelse av «hjem», og at råderett over egen bolig gir råderett over eget liv. Dessuten påvirker boligens geografiske og sosiokulturelle plassering mulighetene for sosial deltagelse. En annen «nedenfra og opp» studie er «Man må ha en plass å bo. En sosiologisk studie av vanskeligstilte i et boligeierland» (Vassenden, Lie og Skoland 2012). Rapporten viser at vanskeligstilte er avskåret fra å eie bolig i «boligeierlandet» Norge, og de opplever å ha en utfordrende boligsituasjon. Deres alternativer er å leie bolig privat eller av kommunen. Egen eid bolig representerer frihet, trygghet, tilhørighet og verdighet - i motsetning til en leid bolig hvor disse dimensjonene i stor grad er fraværende. Dette bidrar til at de føler seg stigmatisert og sosialt ekskludert. I følge Vassenden, Lie og Skoland (2012) finnes det få systematiske studier «nedenfra og innenfra» om vanskeligstiltes «livsverdener» (s.6). Det boligsosiale feltet synes å være kjennetegnet av evalueringer og utviklingsarbeid (Ulfrstad (2011), Vassenden, Lie og Skoland (2012) og Sørvoll og Aarset (2015). Et eksempel på slikt evaluering og utviklingsarbeid er rapporten «Bolig med kommunens bistand» (2005). I denne kartleggingen dokumenteres norske kommuners formidling av leieboliger på det private markedet. Konklusjonen er at de fleste kommuner og bydeler bistår vanskeligstilte boligsøkere med å skaffe seg bolig i det private leiemarkedet, men at denne praksisen i de fleste tilfeller er mer sporadisk enn regelmessig (Langsether 2005: 8). Etter min kunnskap finnes det få studier som tar for seg hvordan vanskeligstilte selv opplever og erfarer å skaffe seg og beholde egen varig bolig. Formålet med denne oppgaven er å bidra til økt kunnskap på dette området.

Oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål

Problemstillingen er:

Hvilke erfaringer har vanskeligstilte på boligmarkedet med å skaffe seg, bo og beholde egnet varig bolig?

For å avgrense og avklare problemstillingen har jeg formulert fire forskningsspørsmål:

1. Hvordan går vanskeligstilte frem når de skal skaffe seg et sted å bo?

2. Hvordan lever de sine liv i egen bolig?
3. Hva må til for å opprettholde en stabil bo- og livssituasjon?
4. Hvilken betydning har offentlig hjelp og bistand for at vanskeligstilte skal kunne lykkes med egen bolig?

Med varig bolig menes en egen eid bolig eller utleiebolig med ordinær leiekontrakt etter husleieloven (Veiviseren.no «*Bolig for velferd. Bedre styringsinformasjon. Vedlegg 1: Om begrepene*»: 9).

Det finnes ingen presis avgrensning på hva en egnet bolig er. Hva som er egnet og uegnet vil variere fra person til person ut fra alder, livsfase, fysisk funksjon, familiesammensetning og personlige preferanser. Imidlertid indikerer faktorer som trangboddhet, belastet bomiljø, fukt, råte, dårlig isolering etc. at en bolig er uegnet (ibid.: 9-10).

1.4 Norsk boligpolitikk

Boligsosialt arbeid er den offentlige innsatsen for å hjelpe vanskeligstilte med å skaffe og beholde en bolig, og betegnes som et av de mest sammensatte områdene i velferdspolitikken. Norsk boligpolitikk har siden etterkrigstiden gjennomgått betydelige endringer. I et historisk perspektiv har boligen gått fra å være et spørsmål om boligforsyning til den allmenne befolkningen, til å være rettet mot vanskeligstilte gruppers bosituasjon. Boligmangelen de første tiårene etter 2. verdenskrig bidro til at det var et boligpolitisk mål å bygge flest mulig boliger til en rimelig penge. På midten av 1990-tallet var det etter manges mening ikke lenger nødvendig med regulering og subsidiering av boliger ut fra denne begrunnelsen, siden størsteparten av befolkningen hadde et tilfredsstillende boligforhold. Oppmerksomheten ble dermed rettet mot grupper som hadde særskilte utfordringer på boligmarkedet, slik som eldre, ungdom, flyktninger, bostedsløse og vanskeligstilte. Denne endringen i norsk boligpolitikk kan karakteriseres som «den boligsosiale vendingen» (Sørvoll 2011: 22-23). Boligpolitikken dreining kan knyttes opp mot 2000-tallets nasjonale målsetting om å bekjempe fattigdom (Sørvoll: 4, trykket vedlegg til NOU 2011:15). HVPU-reformens (1991) «fra institusjon til egen bolig» førte til at nye grupper hadde behov for bo-oppfølgingstjenester i eget hjem. Politisk ble det et mål at så mange som mulig skulle få bo i egen bolig med tjenester adskilt fra boligen. Også rus-, psykiatri- og eldreomsorgen ble gjenstand for denne «avinstitusjonaliserings- og boliggyringsideologien» (Sørvoll og Aarset 2015: 16). Boligen fikk en mer og mer fremtredende plass som utgangspunkt for omsorg, sosialisering og

rehabilitering, og den norske boligpolitikken er nå i større grad et spørsmål om å bistå enkeltpersoner og familier til en tilfredsstillende bosituasjon og opprettholde denne over tid (NOU 2011:15).

Premissene i dagens boligpolitikk er at: *«ingen skal måtte gjøre seg fortjent eller kvalifisert til å få hjelp. Alle må bo, og med riktig hjelp kan alle bo»* (Bolig for velferd. Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid (2014-2020): 16). I følge strategien handler boligsosialt arbeid om *«å skaffe boliger til vanskeligstilte på boligmarkedet og styrke den enkeltes mulighet til å mestre boforholdet»* (ibid.: 8). Som alle andre er dette en gruppe mennesker med ulik bakgrunn og livserfaring. Ofte er det primært hjelp til å fremskaffe bolig i den private eller kommunale boligmassen, økonomisk bistand for å dekke boutgifter, og/eller oppfølgingstjenester denne gruppen har behov for (Sørvoll og Aarset 2015: 21). Noen vanskeligstilte har imidlertid behov for sammensatte tjenester, og for denne gruppen er de boligsosiale utfordringene store. Behovene kan variere fra person til person, og den enkeltes hjelpebehov kan variere over tid. Dette krever koordinert innsats fra flere tjenesteenheter, og et godt samarbeid forutsetter at aktørene kjenner sin egen og andres rolle. For å tydeliggjøre målene i den lokale boligpolitikken er det derfor viktig å utarbeide boligpolitiske handlingsplaner. Rambøll (2008) fant at bare litt over halvparten av norske kommuner hadde utarbeidet en boligpolitisk handlingsplan. En rekke av disse kommunene hadde en plan som ikke ble brukt aktivt, og de kommunene som brukte planen aktivt jobbet nødvendigvis ikke systematisk. Rambøll konkluderte med at innholdet i den boligsosiale planen, hvordan planen er implementert i de etatene som arbeider med feltet og hvorvidt det er et aktivt samarbeid mellom disse etatene påvirker det praktiske boligsosiale arbeidet (Rambøll 2008). Den nasjonale strategien «Bolig for velferd (2014-2020)» påpeker behovet for bedre planlegging og samordning av den offentlige innsatsen for å kunne øke den samlede velferdspolitiske måloppnåelsen. «Bolig for velferd (2014-2020)» skal bidra til å samle og målrette den offentlige innsatsen overfor vanskeligstilte på boligmarkedet. Strategien har tre hovedmål og innenfor disse, syv prioriterte innsatsområder:

1. Alle skal ha et godt sted å bo.

- hjelp fra midlertidig til varig bolig
- hjelp til skaffe egnet bolig

2. Alle med behov for tjenester, skal få hjelp til å mestre boforholdet.

- forhindre utkastelser
- gi oppfølging og tjenester i hjemmet

3. Den offentlige innsatsen skal være helhetlig og effektiv.

- sikre god styring og målretting av arbeidet
- stimulere til nytenkning og sosial innovasjon
- planlegge for gode bomiljøer

1.5 Kommunens boligsosiale virkemidler

Hovedansvaret for den praktiske gjennomføringen av boligpolitikken ligger i hovedsak hos kommunene. Husbanken er statens verktøy for implementering av boligsosialt arbeid i kommunene og er en sentral støttespiller med ulike virkemidler for å stimulere det kommunale boligarbeidet. De boligsosiale virkemidlene kommunene disponerer kan deles inn i individrettede og systemrettede virkemidler. Systemrettede virkemidler kan være statlige lån til kommunene til bygging av boliger til utleie. De individrettede virkemidlene kan deles inn i boligøkonomiske virkemidler, kommunale utleieboliger og oppfølgingstjenester.

Boligøkonomiske virkemidler består av bostøtte, startlån, økonomisk rådgivning og sosialhjelp til boligformål - som for eksempel dekking av depositum og husleierestanser. De kommunale utleieboligene består enten av ordinære kommunale boliger for vanskeligstilte eller av ulike kategoriboliger som er øremerket for bestemte brukergrupper. I tillegg kan kommunene formidle boligsøkere til det private leiemarkedet. Ovenfor bostedsløse og personer i akutt nød benytter kommunene også midlertidige boløsninger som hospits o.l. Oppfølgingstjenester er tjenester som tilbys boligsøkere som trenger praktisk bistand for å etablere og opprettholde en stabil bo- og livssituasjon. Dette er individuelle tilpassede tiltak satt sammen av ulike tjenester som brukeren har behov for (Sandlie m.fl. 2011: 28-29). Dette kan være helsetjenester og/eller praktisk bistand og veiledning i hjemmet. Målet med slik oppfølging er å bidra til økt mestring knyttet til å bo for seg selv. Tjenestene skal også bidra til å hindre utkasting av boligen samt minske faren for ensomhet og isolasjon. Kommunen er forpliktet til å yte nødvendige tjenester som den enkelte har behov for knyttet til bosituasjonen jf. Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-2 jfr. § 3-1.

Til tross for at FNs menneskerettighetserklæring § 25 stadfester at bolig er en rettighet på linje med retten til mat og klær (Brodtkorb og Rugkåsa 2007: 73), har ingen i Norge juridisk rett til en varig bolig. Utgangspunktet er at den enkelte skal skaffe og betale for sin egen

bopel. Imidlertid er kommunen etter Lov om sosiale tjenester i NAV § 27 *«forpliktet til å finne midlertidig botilbud for dem som ikke klarer det selv»*. Kommunen har plikt til å fatte vedtak om tildeling av midlertidig husvære dersom vilkårene er oppfylt. Det har ingen betydning hva årsaken til bolignøden er (Husbanken.no: «Retten til bolig»). Det finnes ingen regler om hvor lenge noen kan bo midlertidig eller hvilken standard et midlertidig botilbud skal ha, men et midlertidig botilbud skal avhjelpe akutt bostedsløshet og er ikke ment å vare over tid. Det nasjonale målet er at ingen skal oppholde seg mer enn tre måneder i midlertidig botilbud (NOU 2011:15).

Både NAV-lovens § 15 og Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-7 regulerer sosialtjenestens medvirkningsansvar til å skaffe bolig: *«Kommunen skal medvirke til å skaffe boliger til personer som ikke selv kan ivareta sine interesser på boligmarkedet, herunder boliger med særlig tilpasning og med hjelpe- og vernetiltak for dem som trenger det på grunn av alder, funksjonshemning eller av andre årsaker»*. Medvirkningsansvaret er ikke nødvendigvis knyttet opp mot etablering i kommunale boliger, men til anskaffelse av bolig. Kommunale boliger er et knapt gode, og for mange kommuner er det en stor utfordring at de disponerer for få egnede boliger til vanskeligstilte. Leiemarkedet er viktig i dette arbeidet, og har stor betydning for bekjempelse av bostedsløshet. For noen vanskeligstilte er imidlertid adgangen til det ordinære boligmarkedet begrenset. Mye handler om evnen til å på en troverdig måte fremstå som en god leietaker. Vanskeligstiltes bolig-CV – eller mangel på sådan, gjør det vanskelig å hevde seg i et presset utleiemarked. Utfordringer med å skaffe vanskeligstilte bolig i det private leiemarkedet og mangel på kommunalt disponible utleieboliger gjør at midlertidig innlosjering i hospits, pensjonat og campinghytter ofte er det tilbudet mange kommuner benytter seg av. Dette er ofte dyre og lite hensiktsmessige ordninger for både kommunen og den enkelte.

1.6 Bolig, beliggenhet og miljø

Bolig regnes som et grunnleggende velferdsgode. Boligen og nabolaget reflekterer ens status, - hvem en er, hva en har greid å oppnå og hva en står for. Generelt er bolig et dekkende begrep for alle hjem. Selv om begrepene bolig og hjem ofte brukes om hverandre, kan de bety forskjellige ting. En bolig kan være en bygning som gir ly for regn, vind, kuldegrader og snø. Der kan man sove, spise, dusje og vaske klær. For andre kan bolig være en campingvogn eller en båt. «Bolig» kan også beskrive et institusjonalisert hjem, et sted man bor i tilknytning til tjenester. For noen er «hjem» ikke et valg, men simpelthen det stedet de tilbringer det meste

av sin tid (Scott 2009: 49). Til et hjem har man gjerne en tilknytning på et annet nivå. Det er et sted man har lyst å komme til når man har vært ute, der man kan låse seg inn og stenge verden ute. Det er et sted man kan trekke seg tilbake og føle seg trygg. Det er noe man kan kalle sitt eget. I hjemmet forgår ikke bare hverdagslivets «kjedelige» gjøremål, - det er her man innreder etter egen stil og smak og opprettholder intime og andre sosiale relasjoner. Et hjem har derfor et følelsesmessig aspekt som begrepet bolig ikke har (Brodtkorb og Rugkåsa 2007: 14). Selv om tak over hodet, mat og en seng å sove i dekker primærbehovene, trenger vi også tilhørighet, trygghet og rammer som et hjem er ment å gi. Hjemmet representerer stabilitet og forutsigbarhet, og bidrar til den enkeltes identitet og opplevelse av tilhørighet. Blir vårt hjem tatt fra oss, mister vi også noe av oss selv.

Alle skal bo godt og trygt (Bolig for velferd (2014-2020): 16). Å bo godt og trygt innebærer at man har en bolig som er tilpasset ens behov og økonomi, at man har et stabilt og forutsigbart tilknytningsforhold til boligen og at man ikke står i fare for miste den. For å opprettholde et boforhold må man klare å håndtere egen økonomi, betale regninger i tide og mestre praktiske oppgaver knyttet til boligen. De som ikke makter å håndtere de praktiske og/eller økonomiske sidene ved boforholdet, vil stå i fare for å miste boligen (NOU 2011:15, s. 40). Det er et samspill mellom boligbehov og behov for andre tjenester (Grønningsæter og Nielsen 2011:12). *«Det å ha et boligbehov handler om alle aspekter ved en ikke-tilfredsstillende bosituasjon. Boligbehov trenger således ikke alltid indikere mangel på bolig eller mangler ved boligen, men kan vise til behov for bistand til å mestre boforholdet»* (NOU 2011:15, s. 40). Det kan handle om å få oversikt over egen økonomi eller sikre gode rutiner for hygiene, renhold, innkjøp, kosthold, ernæring og rusmestring (Bolig for velferd (2014-2020): 23). Noen har også manglende kunnskap om hvordan man forholder seg til sine naboer, samt skrevne og uskrevne regler som preger et bomiljø. Slike manglende ressurser må ikke nødvendigvis føre til dårlige levekår. Med riktig og tilstrekkelig bistand og oppfølging vil de aller fleste kunne klare å bo stabilt.

Boligen, boligens beliggenhet og bomiljø har svært mye å si for velferd og levekår (NOU 2011:15). Er boligen nedslitt og preget av fukt, råte og manglende vedlikehold, kan dette påvirke fysisk og psykisk helse på en negativ måte. En god bolig og godt bomiljø forebygger helseplager, mens dårlig bolig gir dårlig helse (Helgesen m.fl. 2014). Mange vanskeligstilte har problemer med å skaffe seg bolig på det private utleiemarkedet, og kommunale boliger er derfor et viktig boligsosialt virkemiddel. Vanskeligstilte mennesker får ofte tildelt kommunal bolig i segregerte boområder. For personer som eksempelvis har vært i rusbehandling og

forsøker å holde seg rusfri, kan det å få tildelt bolig i et rusbelastet område vanskeliggjøre rehabiliteringen. Behandlingen kan være bortkastet hvis de ikke har et godt botilbud å komme til når de skrives ut. Et tilpasset og godt tilbud er viktig for at kommunale boliger skal kunne bidra til å stabilisere framfor å destabilisere livene til personer i sårbare situasjoner (NOU 2011:15, s. 79). For at prinsippene om normalisering og integrering ivaretas skal ulike brukergrupper «*ikke samlokaliseres på en uheldig måte*» (Bolig for velferd (2014-2020): 20). Å yte bistand til stabile boforhold til vanskeligstilte i problemfylte livsperioder kan gi kostnadsbesparelser på en rekke områder der effekten kan bli reduserte institusjonsopphold, færre døgnovernattinger, mindre kriminalitet og på sikt høyere yrkesdeltakelse.

1.7 Hvor mange bostedsløse og vanskeligstilte er det i Norge?

Målinger for å beregne antall bostedsløse og vanskeligstilte brukes som grunnlag for politikkutforming. I NOU (2011:15, s. 15) «Rom for alle» ble det anslått å være 150 000 vanskeligstilte personer i Norge. I 2014 anslo Statistisk sentralbyrå (SSB) at det var 122 000 personer som var vanskeligstilt. Våren 2017 ble det anslått å være mellom 177 000 og 282 400 vanskeligstilte personer på det norske boligmarkedet - litt avhengig av hvordan dette måles (SSB rapporter 2017/6).

I Norge har vi telt bostedsløse i 20 år. Den første landsomfattende kartleggingen av bostedsløse ble gjennomført i 1996 på oppdrag fra Husbanken. Siden har nesten identiske kartlegginger har vært gjennomført; i 2003, 2005, 2008, 2012 og 2016. Antallet bostedsløse sank først, økte siden, for så å stabilisere seg. Den sjette kartleggingen høsten 2016 viste imidlertid stor nedgang i antall bostedsløse, fra 6259 personer i 2012 til 3909 personer i 2016. Det er en nedgang på 36 prosent fra forrige kartlegging, og det laveste antallet siden kartleggingene startet. Nedgangen kom i alle typer kommuner; storbyene, mellomstore byer, mindre kommuner og små kommuner (Dyb og Lid 2017: 15-16).

Andelen bostedsløse har gått ned, men profilen er fortsatt den samme som i tidligere kartlegginger: flertallet er yngre menn, de er enslige, født i Norge, avhengig av rusmidler, muligens med en psykisk lidelse, lever på sosialhjelp eller andre offentlige ytelser, de har lav utdanning og svak tilknytning til arbeidslivet. Den vanligste oppholdsformen er midlertidig opphold hos venner, kjente og slektninger, den nest mest vanlige er midlertidig botilbud. Majoriteten har en lengre historikk som bostedsløs mens en av fem opplever bostedløshet som et nytt akutt problem (ibid.: 17-18).

Årsaken til at det er blitt færre bostedsløse i Norge kan ifølge NIBR forklares med den langvarige og brede innsatsen på det boligsosiale feltet (ibid.: 19). Husbankens boligsosiale program og kommunesatsing har trolig bidratt til at det boligsosiale arbeidet har fått tyngre forankring i kommunene. Siden starten av 2000-tallet har det vært flere store statlige satsinger som har hatt som mål å forebygge og redusere bostedsløshet. «Prosjekt bostedsløs» (2001–2004), «På vei til egen bolig» (2005–2007) og den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid «Bolig for velferd» (2014–2020) er eksempler på igangsatte statlige satsinger. Siden hovedansvaret for bostedsløse og vanskeligstilte ligger i kommunene, må problemstillingene løses lokalt.

Et resultat av den boligsosiale satsingen i kommunene er mitt eget arbeidssted, et kommunalt midlertidig botilbud. Kommunen opplevde et økende behov for midlertidige boliger. Mangel på kommunale disponible utleieboliger gjorde at kommunen benyttet seg av midlertidige innlosjeringer som hospits, campingplasser og andre private tilbud. Hjelpeapparatet opplevde det som utfordrende å komme i posisjon for å yte nødvendig bistand når det gjaldt bolig, helse og aktivitet når den enkelte bodde slik. Dette førte til at mange fikk svært lang oppholdstid i det midlertidige botilbudet. Konsekvensen ble store ubudsjetterte boligsosiale kostnader for kommunen samt langvarig bostedsløshet og dårlig fysisk og psykisk helse for den enkelte. Kommunen så behov for å utvikle nye og bedre metoder i arbeidet med bostedsløshet. De ønsket bedre kontroll med tiltak og virkemidler, og gjennom bistand og oppfølging ville man bedre få avdekket den enkeltes hjelpebehov. I regi av kommunen ble det i mai 2014 startet opp et bemannet midlertidig botilbud for enslige bostedsløse. Botilbudets mandat er å bistå bostedsløse og vanskeligstilte som henvender seg til NAV for hjelp, med å skaffe seg varig og egnet bolig privat eller kommunalt. I leieperioden blir leietakerne fulgt opp med praktisk bistand i form av oppfølging, råd og veiledning for å redusere hindringene i boligsituasjonen. Målsettingen er å redusere antall bostedsløse samt få ned kommunens kostnader til midlertidig bolig. Alle informantene i denne oppgaven har vært tidligere beboere ved dette botilbudet.

1.8 Oppgavens oppbygning

Innledningsvis har jeg presentert tema og problemstilling. Jeg har også redegjort for norsk boligpolitikk, forskning på feltet og den historiske utviklingen som har ledet frem til dagens boligpolitiske strategier. I kapittel to redegjør jeg for oppgavens teoretiske perspektiver hentet

fra Pierre Bourdieu og Erving Goffman. I kapittel tre presenteres oppgavens overordnede metodiske valg og utfordringer. I kapittel fire, fem og seks presenteres oppgavens funn. Funnene er delt inn i tre hovedtema. Tema 1 i kapittel fire formidler informantenes erfaringer med å skaffe seg et sted å bo. Tema 2 i kapittel fem gir en beskrivelse av hvordan hverdagslivet leves i egen bolig. I tema 3 i kapittel seks presenteres barrierer for å beholde boligen. Under hvert hovedtema presenteres flere ulike undertema. På slutten av hvert hovedtema oppsummeres funnene som er gjort i undertemaene. Avslutningsvis vil jeg i kapittel syv komme med en avsluttende oppsummering som samler trådene fra hele oppgaven.

2. Teoretisk perspektiv

I det følgende vil jeg presentere det teoretiske fundament som analysen bygger på, nemlig Pierre Bourdieus teori om praksis. Bourdieus praksisteori forklarer hvorfor mennesker handler som de gjør. Sentrale begrep i analysen av praksis er habitus, felt og kapital. Bourdieu viser at jo høyere kapitaltilgangen er dess «lettere» vil livet kunne fortone seg. Mangel på kapital begrenser valgmulighetene. Kapitaltilgangen nedfelles i kroppen (habitus) slik at den enkelte utvikler en grunnleggende praktisk sans som fungerer styrende for vaner, tenkning og handlemåter. Jeg har derfor funnet Bourdieus begreper formålstjenlig til å forklare vanskeligstiltes livssituasjon. Som supplement til Bourdieu vil Erving Goffmans begreper «inntrykksstyring» og «stigma» bli benyttet i analysen. Inntrykksstyring forklarer hvordan mennesker i sosial samhandling forsøker å skape bestemte inntrykk av seg selv, men at ulike stigma gir bæreren forskjellige forutsetninger for å lykkes med det. Det var særlig i forbindelse med selvpresentasjon på visninger at jeg fant Goffmans begreper relevante. Imidlertid blir begrepene også brukt opp mot andre funn i analysen.

2.1 Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu (1931-2002) er en av de mest kjente og siterte sosiologene i vår tid. Hans mest kjente verk «Distinksjonen» fra 1979 handler om hvordan vi lever. I boka tar han for seg hvordan forbruk og livsstil - som vanligvis oppleves som individuell og bestemt av personlig smak, har en sterk sammenheng med sosial klassebakgrunn, utdanning og økonomiske ressurser (Rosenlund & Prieur i Prieur og Sestoft 2006: 115-117). Ulike livsstiler blir tillagt ulik grad av prestisje eller stigma, og plasseres dermed hierarkisk i et over- og

underordningsforhold. En slik rangering skyldes at den dominerende livsstilens praksiser og objekter fremstår som «naturlig verdifulle». Dette tatt-for-gitt forholdet er nøkkelen til hvordan hierarkier består. Verden, med alle dens dominansforhold, forekommer oss naturlig. Ved å akseptere dominansforhold - og dermed ulikhet, bidrar vi til å forsterke og rettferdiggjøre den. Klassifisering og vurdering av andre mennesker ut fra oppfattede smaks- og livsstilsforskjeller legger grunnlag for gruppedannelse og ekskludering av mennesker. Våre liv begrenses eller muliggjøres av de sosiale livsbetingelsene som omgir oss. Våre handlinger kan derfor ikke sies å være basert på fullstendig frie valg (Aakvaag 2008: 165). Ved hjelp av Bourdieus nøkkelbegreper vil jeg i det følgende forsøke å forklare vanskeligstilte personers livsbetingelser, og hvilke mekanismer som innvirker på disse.

2.1.1 Aktør/struktur

Bourdieu (1995) er opptatt av hvordan mennesker bevisst eller ubevisst plasserer seg selv i posisjon til andre mennesker. I følge Bourdieu er det bare når vi ser hvordan aktører og strukturer er bundet sammen på måter som overskrider vår hverdagskunnskap at den etterlyste kristiske tilgangen til samfunnet blir mulig. Det er derfor teoretisk nødvendig å løse aktør/struktur-problemet (Aakvaag 2008: 148). Aktør – eller individorienterte teorier fokuserer på at aktører skaper samfunnet og dets strukturer nedenfra gjennom frie handlinger, mens strukturorienterte teorier fokuserer på en oppfatning av at samfunnet eksisterer som en sosial struktur relativt uavhengig av aktørene, og deretter påvirker aktørenes handlinger (Næss 2010: 61). I følge Boudieu må aktør- og strukturperspektivene forenes for å forstå hvorfor folk handler som de gjør (Wilken 2015: 82). Først må vi i følge Bourdieu foreta to «epistemologiske brudd». Det første, et objektivistisk brudd, går ut på å avdekke faktiske sosiale strukturer. Nøkkelbegrepene her er sosialt rom (samfunnet i sin helhet), sosialt felt (en spesifikk del av samfunnet) og kapital (grunnlaget for hvilke posisjoner et individ har i både feltet og rommet)(Aakvaag 2008: 149, Næss 2010: 62). I det neste bruddet, et subjektivistisk brudd, må aktøren hentes inn igjen. Her er nøkkelbegrepet habitus (Aakvaag 2008: 150). Til sist må struktur og aktør kobles sammen igjen. Dette må skje på en slik måte at strukturen ikke slår i hjel aktøren og aktøren ikke slår i hjel strukturen (ibid.: 162). Tyngden i Boudieus forslag ligger på strukturen. Objektive sosiale strukturer former både våre indre handlingstilbøyeligheter og våre ytre handlingsalternativer, - vi er i omfattende grad formet av vårt sosiale miljø. Men aktøren er ikke et hjelpeløst offer hengende i strukturens tråder. Tvert imot, objektive sosiale strukturer eksisterer ikke uten at aktørene tar dem i bruk, og derigjennom reproducerer dem. Aktørene reagerer ikke passivt på sine sosiale omgivelser, de

kan selv aktivt bidra til å forme og forandre disse (ibid.: 164). Som følge av dette er samfunnslivet dynamisk og foranderlig.

2.1.2 Habitus

Habitus betegner tillærte tanke-, adferds- og smaksmønstre, og kan forstås som tilbøyeligheter til å handle på en bestemt måte. Disse mønstrene er dypt forankret gjennom sosialiseringen som starter i barndommen, og som forsterkes ved hjelp av utdanning og kultur. Når vi snakker og handler i forskjellige sammenhenger får vi en eller annen form for respons, og denne responsen former oss. Vi tilegner oss hva som er rett og galt, godt og dårlig, uten at vi bevisst oppfatter å ta del i en læringsprosess (Wilken 2015: 37). Adferden gjentas og blir til slutt internalisert som en del av vår oppfattelse av hvem og hva vi er. Habitus kan slik forstås som «den sosiale arven».

Disse tanke-, adferds- og smaksmønstrene er ofte kroppsliggjort i en slik grad at vi sjelden tenker over dem. De innleires og forankres i kroppen som praktisk erfaring - en «ryggmargskunnskap» som virker styrende på hvordan vi tenker, snakker, oppfatter og handler i ulike situasjoner. «Vi bare vet» hva vi skal gjøre uten å tenke oss om (Aakvaag 2008: 160). Vi husker derfor like mye med kroppen som med hodet. Kroppen formes av habitus, og kroppen uttrykker habitus i form av detaljer som kroppsholdning, kroppslukt, vekt, tannhelse, livsstil og klær (Wilken 2015: 37). Siden habitusen er kroppsliggjort, er den også kjernen i vår identitet. Den gir oss vår personlighet (Aakvaag 2008: 160).

Siden habitus er et resultat av sosialiseringen vi gjennomgår i et klassespesifikt oppvekstmiljø, vil medlemmene i det sosiale miljøet ofte utvikle en habitus som har mange felles trekk. Vi inkorporerer miljøets regler, forventninger, synspunkter, holdninger og måter å gjøre ting på. Våre disposisjoner motsetter seg endring ved å selektivt velge bort informasjon og erfaringer som er i strid med våre etablerte disposisjoner. Habitus har en tendens til å sementere det sosiale. Dette kan bidra til å sette grenser for våre handlinger og vår væremåte, slik at vi fungerer godt i noen sosiale miljøer men dårlig i andre (Aakvåg 2008: 162).

Bourdieu omtaler habitusbegrepet som «varig, men ikke uforanderlig» (Bourdieu & Wacquant 1993: 119). Med dette mener Bourdieu at forandring i habitus er en lang og vanskelig prosess, men ikke umulig. For eksempel kan rusavhengige personer bli rusfri og få nye vaner. Endring vil kreve sosial forankring i og individuell aksept av et nytt miljø, samt

aksept fra det nye miljøet (Wilken 2008: 38). Habitus føler seg ”hjemme” i det miljøet det bor og lever i over tid, og tregheten i habitus gjør derfor at vi ikke kan omvende vår livsstil umiddelbart. For eksempel vil mennesker som har vært bostedsløs over tid og plutselig får seg egen bolig, kunne mangle erfaring med de ulike krav og forpliktelser som det å bo i egen bolig medfører. Mennesker som mister boligen sin og ikke har erfaring med hva et liv som bostedsløs innebærer, kan oppleve tap av identitet. Når mennesker gjennomgår store forandringer kan habitus’ treghet bli en utfordring, og medføre avvisning av eller vanskeligheter med å klare seg i det nye. I mange tilfeller må ny sosialitet inkorporeres mentalt og kroppslig.

Habitus peker også på en praktisk sans for hvordan vi orienterer oss i verden. Hos Bourdieu er ikke strategier nødvendigvis bevisste, kalkulerende resonnementer som munner ut i valg. Strategier kan være ubevisste eller halvbevisste (Repstad 2007: 129). Habitus setter oss i stand til å håndtere problemer og utfordringer på en realistisk og fornuftig måte, selv om andre ikke nødvendigvis er enig i våre vurderinger av hva som er realistisk og fornuftig. Selv om det objektivt sett finnes mange forskjellige strategier og handlingsmåter for å skaffe og beholde egen bolig, er det ikke alle vi ser eller vurderer som aktuelle. Suksessfulle metoder er dessuten ikke like tilgjengelig for alle. Hvordan bostedsløse og vanskeligstilte forholder seg til boligmarkedet er derfor et resultat av interaksjon mellom habitus og muligheter og begrensninger de selv anser å ha. Variasjon i habitus gir variasjon i hvilke taktikker og strategier som blir tatt i bruk for boligfremskaffelse.

Habitus reflekterer menneskers sosiale historier og er individuell, kollektiv og samfunnsmessig på samme tid. Habitus er individuell fordi alle har sin unike bakgrunn og historie. Habitus personliggjør det sosiale, og vi forstår sosiale begrensninger som personlige valg. Habitus er kollektiv fordi den er tilegnet gjennom en kultur eller et sosialt miljø som har en form for fellesskap og felles forståelse. Habitus er samfunnsmessig fordi den får oss til å akseptere ulikheter i samfunnet og ta dem for gitt (Wilken 2015: 37-38). Menneskers livserfaringer avspeiles fysisk, psykisk og sosialt i habitus.

2.1.3 Sosiale rom

Om samfunn bruker Bourdieu begrepet sosiale rom. Det sosiale rom er en hierarkisk struktur der individene plasseres i relasjon til hverandre basert på kapitalmengde (Aakvaag 2008: 151). Dette innebærer at jo mer aktørene har til felles, jo nærmere er de hverandre. På samme

måte; dess mindre aktørene har til felles, desto fjernere er de fra hverandre. Det er for eksempel lite sannsynlig at personer som befinner seg høyt oppe i samfunnet vil gifte seg med en person som befinner seg langt nede. For det første vil de sannsynligvis aldri møtes, for det andre; hvis de møttes ville de neppe forstå og like hverandre (Bourdieu 1995: 40). Når vanskeligstilte personer oppsøker tjenesteytere for hjelp og bistand, vil møtet kunne være preget av en slik sosial avstand.

Øverst i det sosiale rommet plasserer han den dominerende klassen (borgerskapet), deretter middelklassen (småborgerskapet) og nederst den dominerte klassen (arbeiderklassen) (Wilken 2015: 55). Den dominerende klassen forsvaret seg mot de to lavere klassene gjennom høyere utdanning og devaluering av den form for «lavkultur» og «vulgær» smak som særlig arbeiderklassen forbindes med. Arbeiderklassen kjemper mot de to øverste klassene gjennom politisk organisering og devaluering av den «finkulturelle» smak og livsform (Aakvaag 2008: 154). Klassene må ses som abstrakte størrelser som vi nødvendigvis ikke har noen personlig opplevelse av å tilhøre. Det er ingen vi-følelse eller klassebevissthet i de ulike klassene, slik Marx tar for gitt (Aakvaag 2008: 153-154).

Bourdieus klasseteori tar utgangspunkt i at klasseforskjeller tydeliggjøres gjennom ulikheter i livsstil og smakspreferanser. Ulike livsstiler blir tillagt ulik grad av ære, prestisje eller stigma. Smak og praksis spiller en viktig rolle i våre vurderinger av hvem som er våre likeverdige og hvem som er enten over eller under oss. Norge blir ofte omtalt som et egalitært samfunn med små økonomiske og sosiale forskjeller. I boka «Elite og klasse i et egalitært samfunn» (2014) hevdes det imidlertid at klasseskillene i Norge er større enn de fleste tror, og gjør seg gjeldende på en rekke områder i livet. Hvor godt en gjør det på skolen, hvor mye utdanning en tar, hva slags jobb en får, hvor mye en tjener og hvor utsatt en er for sosiale problemer, henger sammen med foreldrenes klassesituasjon. Muligheten for å havne på trygd, droppe ut av videregående og bli arbeidsløs øker jo mindre penger foreldrene har. I tillegg er nær sagt alle sykdommer og helseplager vanligere i lavere samfunnsklasser.

2.1.4 Sosiale felt

Innenfor det sosiale rom finnes det ulike felt. Et felt er en selvrådende del av samfunnet, der det hersker enighet om hvilke verdier og oppfatninger som gjelder (Wilken 2008: 38-39). Samfunnet består av en lang rekke sosiale felt hvor det kjempes om de fordeler eller goder som feltet rommer. Eksempler på felt er det økonomiske felt og det akademiske felt. I

velferdsstaten finnes en lang rekke felt, for eksempel rehabiliteringsfeltet, det boligpolitiske felt og feltet for rus og psykiatri. Det som kjennetegner de forskjellige feltene er at de har utviklet en egen kapitaltype som gjelder for det spesifikke felt. Innenfor det boligpolitiske felt er det den boligpolitiske kapitalen som er den relevante feltspesifikke kapitalen. Idrettskapital vil i dette feltet ikke ha noen verdi.

De fleste mennesker har flere kapitalformer de kan investere i. Vi kan derfor inneha dominerende posisjoner i et felt og samtidig ha underordnede posisjoner i andre felt. Hvert felt har sin egen logikk og sin egen evne til å få aktører til å tro på feltets viktighet (Bourdieu & Wacquant 1993: 89). Det kreves derfor kontinuerlig kunnskapsarbeid for å legitimere feltets verdier og oppfatninger. For å forstå motsetningene i et felt må vi vite når de vokste fram, hvordan de har reproduisert seg, og hvordan de eventuelt har blitt endret.

Det er ikke lenge siden det var vanlig å se på bolig som noe bostedsløse personer måtte gjøre seg fortjent til. Ny kunnskap og endret verdisyn har bidratt til at det i «Bolig for velferd» (2014–2020) fastslås at alle skal bo godt og trygt, og at ingen skal måtte gjøre seg fortjent eller kvalifisert til å få hjelp til det. Over tid har altså det boligsosiale feltet endret seg. Disse endringene har skjedd fordi personer med riktig og anerkjent kapital på det boligsosiale felt fikk makt til å definere feltet. Et felt er preget av en grunnleggende, taus og implisitt enighet om hva som skal gjelde som kapital. Denne enigheten omtaler Bourdieu som feltets doxa (Bourdieu & Wacquant 1993: 83). I doxa ligger forklaringen på hvorfor de rådende verdier i samfunnet er dominerende.

Siste kartlegging av bostedsløse i Norge viste at det er ca 3 900 personer som er uten bolig. Bostedsløse personer har sammensatte og komplekse problemer (Ulfrstad 2011). Det boligsosiale feltet er derfor avhengig av en rekke andre felt for å nå målsettingen om at alle skal bo godt og trygt. En slik arbeidsfordeling mellom ulike felt er ikke noe «naturlig» og som kan tas for gitt, men et resultat av en lang og kompleks historie med lovendringer, skiftende politiske kompromisser, kamp mellom forskjellige profesjoner og ulike felts forsøk på å innlemme eller eliminere problemområder og klientgrupper i eller bort fra dets ansvarsområde (Järvinen m.fl. 2005: 18). Videre vil profesjonelle faggrupper og bostedsløse/vanskeligstilte ha ulike posisjoner i det sosiale rom (samfunnet), noe som tilsvarer vesentlige habitus-forskjeller mellom de to gruppene. De kan derfor ha svært ulik oppfatning av hva det å bo «trygt og godt» innebærer. I kraft av sin legale myndighet kan de profesjonelle i feltet fremstille sin habitus' spesifikke livsinnstilling som mer overlegen og legitim, og dermed sementere underlegenheten i bostedsløse og vanskeligstiltes

livsinnstillinger. Det innebærer en tilstand av doxa, en tilstand det er vanskelig å rokke ved fordi de profesjonelles verdier ligger til grunn for utdanning og arbeidsmetoder som reproduseres av nyankomne i feltet (ibid). Hva personer med makt i et felt synes og mener, vil ha konsekvenser for utformingen av den hjelp og bistand bostedsløse og vanskeligstilte personer får.

2.1.5 Kapitalbegrepet

Utsiktene til å kunne manøvrere med suksess i et felt er avhengig av aktørens kapital.

Bourdieu definerer kapital som knappe resurser det konkurreres om blant individer og grupper i samfunnet (Aakvaag 2008: 151). En aktørs posisjon i et felt henger sammen med hvor mye kapital hun/han besitter. Mye kapital i et felt gir aktøren høy sosial posisjon, lav kapital gir aktøren lav sosial posisjon. Individer og grupper som har mye kapital kan bruke denne til å dominere individer og grupper som har mindre. Ulikhet i kapital er derfor alltid ulikhet i makt. Bourdieu identifiserer tre typer kapital: økonomisk kapital, kulturell kapital og sosial kapital (Bourdieu & Waquant 1993: 104). I tillegg opererer Bourdieu med begrepet symbolsk kapital.

2.1.6 Økonomisk kapital

Økonomisk kapital består av alle former for økonomiske ressurser som kan investeres og gi økonomisk avkastning. Dette kan være penger, eiendom, biler, aksjer, redskaper, fabrikker osv. (Aakvaag 2008: 152). Vår tilgang til penger og måten vi bruker dem på, er med på å plassere oss i forhold til andre mennesker. Dette bidrar til å forme vår identitet. Vårt selvbilde styrkes når vi har penger til å kjøpe de varer og tjenester vi ønsker oss. Å leve med begrensede økonomiske ressurser vil derimot kunne prege vår identitet negativt, fordi vi lett kan miste troen på egne muligheter og evner. I verste fall kan det føre til passivitet (Solstad 2014: 39). Å ha økonomisk kapital er en viktig forutsetning for å kunne kjøpe eller leie seg en bolig. Siden inntekt og formue legger grunnlag for boligkjøp, kan et mål om egen eid bolig virke fjern for mange vanskeligstilte, - både på grunn av egenkapitalkravet og på grunn av lav inntekt. Et markedsstyrt boligmarked med høye boligpriser medfører dermed at mange vanskeligstilte henvises til det private og kommunale utleiemarkedet når de skal skaffe seg tak over hodet. Husholdets økonomi legger på denne måten premissene for hva slags boligsituasjon man har mulighet til å oppnå. I utleiemarkedet handler ikke økonomisk evne bare om hvor mye penger man har, men også om hvor pengene kommer fra. Penger fra egen

inntekt har høyere verdi enn offentlige ytelser. Utleiere kan ha motforestillinger mot inntekt som kommer fra stønader og trygder, og vegre seg mot å akseptere offentlige garantiordninger – slik som kommunal depositumsgaranti. På grunn av få tilgjengelige boliger preges det private utleiemarkedet av høye leiepriser og kortvarige leieforhold. Utfordringer med å oppnå og/eller beholde en bolig vil derfor ofte handle om svak økonomi og lite ressurser.

2.1.7 Kulturell kapital (informasjonskapital)

Kulturell kapital innebærer å tilegne seg og mestre den dominerende kulturelle koden i samfunnet (Aakvaag 2008: 152). Kulturell kapital er inkorporert i kroppen som en del av habitus, og er mer eller mindre skjult for oss. Kulturell kapital knyttes til oppdragelse og språk lært i oppveksten, gjennom utdanning og arbeidslivserfaring.

Kulturell kapital finnes i tre former. Kulturell kapital kan eksistere i *kroppsliggjort og internalisert form* – som forankret i vår habitus (Aakvaag 2008: 152). Det handler om mentale og legemlige disposisjoner slik som oppførsel, adferd og språkbruk, og mer generelt om smak og behag for alt fra musikk, klær, kunst, mat, interiør og politikk. Kulturell kapital kan også eksistere i *objektivert form (materielle gjenstander)*, og viser til eierskap eller kunnskap om bøker, malerier, dyre hus og biler. Objektivert kulturell kapital forutsetter i mange tilfeller at vi har kulturell kapital i kroppsliggjort form – altså at vi har den rette habitus. Det er ingen gevinst i å ha en anerkjent litterær boksamling hvis vi ikke kan lese, forstå og diskutere verkene på den riktige måten. Vi må derfor forstå objektets betydning, hvordan objektet skal brukes, og til dels må vi også kunne bruke objektet på riktig måte (Esmark i Prieur og Sestoft 2006: 91). En siste form for kulturell kapital er av *institusjonell art* – slik som diplomer, vitnemål, titler og akademiske grader. Å få institusjonell anerkjennelse betyr å få kulturell kapital fra betydningsfulle organisasjoner i samfunnet, slik som skoler og universiteter (ibid.: 90). Denne kapitalen kan så investeres i de felt der den verdsettes, og brukes som et posisjonerende maktmiddel for å oppnå høy sosial status.

På visninger på det private utleiemarkedet kreves det en viss erfaring med de «riktige» kulturelle kodene. Det betyr å kunne opptre på en tillitsvekkende og troverdig måte for å bli oppfattet som en attraktiv leietaker. Det handler om språk, påkledning og fremtreden. Det handler også om kunnskap om hva det bør spørres om og ses etter – for eksempel hva som inngår i husleien og om det finnes tegn til råte, sopp og fukt etc. På det kommunale utleiemarkedet – der boliger ofte tildeles personer som anses som mest vanskeligstilt, er det

derimot muligens nødvendig å snakke seg selv ned for å få tilgang på kommunal bolig. Hvilken bolig som vurderes som ønskelig og god er også en konsekvens av den kulturelle kapital den enkelte innehar. Dette gir variasjon i preferanser for boligkvalitet, boområde og naboskap. Kulturell kapital vil også kunne ha betydning i møte med ansatte i offentlige velferdsinstitusjoner. De ansatte ved disse institusjonene innehar en slags «portvakt-funksjon» siden de kontrollerer tilgangen til samfunnsmessige goder som vanskeligstilte ønsker eller trenger (Slettebø i Solvang og Slettebø 2012: 120). For å lykkes i konkurransen om belønninger og posisjoner må vanskeligstilte kunne kommunisere og argumentere for sin sak, ha kunnskap om regler, fremgangsmåter, hvilke offentlige virkemidler de har krav på samt hvordan systemet generelt fungerer.

2.1.8 Sosial kapital

Sosial kapital betegner de ressurser vi får tilgang til gjennom sosiale nettverk som familie, venner, kollegaer, naboer, bekjente osv. (Schieffloe 2010: 352). Sosial kapital gir makt fordi slike nettverk kan mobiliseres hvis man ønsker å oppnå noe (Aakvaag 2008: 153). Hvor mye sosial kapital vi har tilgang til avhenger av hvor involverte vi er i nettverket, størrelsen på nettverket og hvor mye ressurser deltakerne av nettverket råder over. For å opprettholde og/eller øke den sosiale kapitalen må de sosiale forbindelsene pleies og vedlikeholdes, hvilket ofte koster tid og penger. Sosial kapital har derfor en viss sammenheng med økonomisk og kulturell kapital. Samtidig kan sosial kapital åpne dører som hverken penger eller vitnemål alene klarer – for eksempel når vi er høyt utdannet og likevel er nødt til «kjenne noen» for å få en bestemt jobb. Å besitte sosial kapital kan derfor være en forutsetning for å kunne realisere sin økonomiske eller kulturelle kapital (Bourdieu).

Sosial kapital er sentral for menneskers livsmestring. Deltakelse i nettverk er ofte viktig for oss fordi vi gjennom relasjoner til andre får tilgang til omsorg, støtte, hjelp, tjenester, materielle goder, kunnskap og informasjon (Schieffloe 2010: 352). Gjennom nettverk kan man få tips om boliger som er til leie, hvordan boligmarkedet fungerer og hvordan man bør gå frem for å skaffe seg bolig. Sosial kapital kan også virke samlende innenfor en gruppe - på den måten at man ønsker å bo i nærheten av andre i samme nettverk. I relasjoner som er utviklet over tid kan man også ha bygd opp tilgodehavender som en kan trekke på hvis det blir behov for det, - som når bostedsløse som har fått seg egen bolig i takknemlighetsgjeld lar venner «flytte inn» til seg. Nettverk fungerer støttende for de som er en del av et nettverk.

Personer som står i fare for å bli bostedsløse vil med hjelp fra et nettverk av offentlige tjenester kunne unngå at problemene eskalerer - og slik unngå bostedsløshet.

For noen vanskeligstilte kan det være vanskelig å opprettholde eller øke den sosiale kapitalen de besitter. Det kan være de selv ikke ønsker eller evner det på grunn av livssituasjonen de befinner seg i, eller at medlemmer av nettverket – slik som barn, familie og venner, ikke ønsker kontakt. Noen vanskeligstilte bor i såkalte «problemområder» der stigmaet forbundet med bostedet er for sterkt til at de hverken kan eller ønsker å invitere noen hjem til seg. For personer som ønsker seg ut av et bestemt «miljø», kan avstand fra det aktuelle miljøet være nødvendig. For mange betyr det å gi avkall på venner. I møte med det omkringliggende samfunn vil mange kunne møte likegyldighet eller fordømmelse. Svak sosial tilknytning kan bidra til ensomhet og isolasjon. For mennesker med liten tilknytning til sosiale nettverk vil nettverk i form av kommunale tjenestetilbud - slik som tiltak og aktivitet, kunne øke deres sosiale kapital. Aktivitet kan bidra til økt sosial kompetanse, som videre kan føre til utdanning (kulturell kapital) og/eller inntektsgivende arbeid (økonomisk kapital).

2.1.9 Symbolsk kapital

Symbolsk kapital kjennetegnes av at den ikke framstår som kapital. Den refererer i større grad til evnen til å utnytte og omsette den kapital man har til andre former for verdi – slik som ære, anerkjennelse og status (Wilken 2008: 39). Symbolsk kapital fremstår ofte som egenskaper ved personen selv, for eksempel når en advokat gjør «pro bono» arbeid for mennesker som ikke har råd til å betale for en advokat. Symbolsk kapital kan umiddelbart synes uselvisk, men Bourdieu beskriver denne kapitalformen som ettertraktet på grunn av den status og anerkjennelse det medfører å hjelpe fattige mennesker (ibid.: 39). Samfunnet er generelt sett full av vurderinger, stemplinger og irettesettelser som bidrar til at mennesker får sosiale identiteter som fattig eller rik, dum eller klok osv. Også bolig og nabolag bidrar til å skape identiteter. Hvor man bor, hva slags hus man bor i og hvordan man innreder boligen har symbolske dimensjoner der noen gir mer anerkjennelse enn andre. Symbolsk kapital kan slik som de andre kapitaltypene utgjøre en kilde til makt og kontroll.

2.1.10 Makt/symbolsk vold

Muligheten for å bruke symbolsk makt har man i kraft av symbolsk kapital (Prieur i Prieur og Sestoft 2006: 51). Symbolsk vold oppstår når en person eller gruppe lar seg underkaste, bevisst eller ubevisst, av andres dominans (Wilken 2008: 68). Til tross for at vi mennesker

har ulike preferanser, er alle enige om at de sosialt dominerendes smak er den beste smak. Selv om vi kanskje bryr oss mer om Madonna enn om Stravinsky, vet vi godt at det sistnevnte er det «fineste». Dette kommer til uttrykk gjennom en ureflektert vanetenkning «det bare er sånn». Det betyr at de dominerte tenderer mot å nedvurdere seg selv og det de selv står for, og overtar de privilegertes måte å fortolke virkeligheten på.

Bourdieu mener at enhver språklig interaksjon rommer muligheten for at det kan utøves symbolsk vold (Bourdieu & Wacquant 1996: 130). Språk er ikke knyttet til makt i seg selv, men blir det når det blir brukt på bestemte måter eller av bestemte grupper eller institusjoner (Wilken 2008: 74). Når mennesker snakker, forsøker de ikke bare å bli forstått, de forsøker å bli trodd, respektert og lagt merke til (ibid.: 75). Ulikhet i språklig kompetanse avsløres hele tiden i vår daglige samhandling. Ulikheten øker hvis det er forskjell på de posisjonene som aktørene er i besittelse av i forhold til den relevante kapital i feltet (Bourdieu & Wacquant 1996: 130). Det kan for eksempel være vanskelig å forstå den terminologi offentlige instanser benytter i sine vedtak. Tjenesteytere kan snakke et fagspråk som ikke blir forstått av de personene de skal hjelpe, og når tjenesteyteren er verbalt sterk vil han/hun kunne forme og definere hvilken bistand og tjenester som er til det beste for tjenestemottakeren. Når tjenestemottakeren ikke har rett kapital for å mestre en situasjon, vil han føle kroppslig ubehag. Personen kan bli forlegen, føle seg klosset, få skjelvinger eller kanskje reagere med nervøs babling. Dette er kroppsliggjorte reaksjonsmønstre og følelser som omhandler skam, angst og skyldfølelse (Prieur Prieur og Sestoft 2006: 51). Når vanskeligstilte personer ikke klarer å formidle sine egne ønsker og behov på en overbevisende måte, og påvirkes til å akseptere tjenesteyterens tilbud helt eller delvis fordi de «innser» at det er til det beste for dem, utøves symbolsk vold (Järvinen m.fl. 2005: 192).

2.2 Erving Goffman

Som supplement til Bourdieu anvender jeg noen av Erving Goffmans teoretiske betraktninger. Erving Goffman (1922-1982) var en canadisk-amerikansk sosiolog og antropolog. Han regnes som en av de viktigste representantene innenfor interaksjonistisk sosiologi - til tross for at han ikke selv anså seg for å være symbolsk interaksjonist (Korsnes 2008: 98, Aakvaag 2008: 71). Goffman var opptatt av å avdekke og beskrive det sosiale hverdagsliv. Hans sosiologiske prosjekt var å analysere metoder, prosedyrer, regler og strategier osv. som aktører gjør bruk av når de i fellesskap konstruerer meningsfulle og ordnede sosiale situasjoner. Han var særlig

interessert i å studere samhandlingssituasjonene i hverdagslivet som opplevdes så selvfølgelig og naturlige at ingen tenkte over at man var en del av dem (Aakvaag 2008: 72). Goffman er mest kjent for sitt dramaturgiske perspektiv, men han har også teoretisert stigma. Flere av hans begreper vil bli benyttet i analysen, slik som «frontstage», «backstage», «inntrykksstyring», «stigma», «diskrediterende informasjon/stigma-informasjon» og «informasjonskontroll».

2.2.1 Inntrykksstyring

I boka «The Presentation of Self in Everyday Life» (1959) presenterer Goffman et dramaturgisk perspektiv på samfunnslivet. Han hevder at menneskelig interaksjon og adferd kan analyseres med begreper hentet fra teateret. Han viser hvordan mennesker «opptrer» og spiller «roller» lik skuespillere på en scene, for å skape bestemte inntrykk av seg selv ovenfor et «publikum». Akkurat som i et teater er det «frontstage» og «backstage» som må holdes adskilt for at forestillingen skal ha troverdighet (Goffman 1959: 98). Mennesket er annerledes i sosiale sammenhenger enn når det er alene, og «Frontstage»-adferd er det vi gjør når vi vet andre observerer oss. Det er med andre ord hvordan vi samhandler og oppfører oss når vi har et publikum. «Frontstage»-adferd kan være strategisk og målrettet men også ubevisst. Målet med opptreden er å oppnå noe, formidle noe eller fremstå på en bestemt måte. Det er derfor viktig å fremstå troverdig slik at en oppnår gjennomslag for en ønsket situasjonsdefinisjon (Aakvaag 2008: 75). Felles situasjonsdefinisjon er utgangspunktet for at sosial samhandling skal fungere. Å ha en viss kontroll over både tilsiktede og utilsiktede inntrykk som avgis på «scenen» - slik som verbale ytringer, kroppsholdning, hårfrisyre og klær, øker forestillingens troverdighet. Slik iscenesettelse av seg selv betegner Goffman som inntrykksstyring (impression management) (Goffman 1959: 12). Evnen til å fremstille seg slik at det gir ønskede resultater blir dermed en sentral sosial ferdighet (Schiefløe 2010: 298).

«Backstage» kan vi slappe av, være oss selv og slippe «masken». Uforstyrret kan vi vurdere, forberede og redefinere våre opptredener til vi skal «frontstage» igjen (Goffman 1959: 96-97). Man er ikke nødvendigvis alene «backstage», men personene rundt oss er gjerne noen vi kjenner godt og har et nært forhold til. «Backstage» er en metafor for det private rom, og boligen vi bor i er viktig i så måte. Som bostedsløs har man ingen «backstage» hvor man kan gjemme seg fra omverdenens granskende øyne. Å hele tiden skulle måtte befinne seg «frontstage», å aldri få slappet helt av, kan på sikt skape helsemessige problemer for den enkelte.

2.2.2 Stigma

I boken *Stigma* (1963) utforsker Goffman møtene mellom «den normale» og «den stigmatiserte». Goffmans klassiske definisjon av stigma betegner «en egenskap som er dypt diskrediterende» (Goffman 1975: 15). Den stemplede blir gjenstand for stereotype karakteristikk, og når man får høre fra alle hold at man er spesiell, begynner man lett å tro det selv. Stigma fører til endret sosial situasjon og endret selvforståelse, og kan potensielt føre til sosial isolasjon, diskriminering og vansker med å få seg arbeid og bolig (Repstad 2007: 54-55). Goffman (1975) skiller mellom tre typer stigma; kroppslige, karaktermessige og gruppemessige stigma. Kroppslig stigma kjennetegnes på bakgrunn av fysiske misdannelser eller synlig funksjonshemming. Karaktermessig stigma gir seg til kjenne av individets karakter eller personlighet, for eksempel viljesvakhet eller uærlighet. Disse karaktertrekkene kan være knyttet til kjennskap om aktørens fortid som innsatt, arbeidsløs, rusbruker etc. Tribal eller gruppemessig stigma knyttes til stigma som følge av etnisitet, nasjonalitet eller religion (ibid.: 16-17).

I opptredener kan det være elementer som man ønsker skal holdes skjult, da disse elementene kan undergrave eller ødelegge det inntrykk som man ønsker å gi. Ulike stigma gir bæreren forskjellige forutsetninger for å ferdes i det sosiale rom. Goffman gjør et skille mellom de som er diskrediterte, der stigmaet er synlig og kjent, og de potensielt diskrediterte, der stigmaet ennå ikke er kjent (Goffman 1975: 13-17). Hvis stigmaet er lite synlig og heller ikke kjent, kan man skjule det, og slik heve sannsynligheten for å komme i betraktning som leietaker på det private utleiemarkedet. Både den diskrediterte og den potensielt diskrediterte vil ifølge Goffman benytte ulike strategier for å forsøke å redusere betydningen av det de opplever som et stigma, gjennom en bevisst kontroll av informasjon om seg selv (informasjonskontroll). Den diskrediterte håndterer spenning, fordi hans «brist» er åpenbar og/eller kjent. Den diskrediterbare må ta stilling til om andre skal få kjennskap til stigmaet. Ved å fremheve bestemte egenskaper, samt dekke over eller skjule de egenskapene man ikke ønsker at andre skal se, kan den diskrediterbare skjule sitt stigma for andre og passere som normal. Mange bostedsløse og vanskeligstilte kan i utgangspunktet passere som «normal» når de er på visninger. Men siden de fleste er avhengig av å benytte seg av kommunal depositumsgaranti for å få seg bolig, blir de nødt til å spørre huseiere på privatmarkedet om hun/han aksepterer slik form for sikkerhet. På den måten røper de at de er i et klientforhold til Nav. Slik informasjon oppfattes forskjellig av mennesker i samfunnet, og måten det oppfattes på – om det kategoriseres som et stigma eller ikke, får konsekvenser for den enkelte

forståelse av seg selv og sine handlingsmuligheter. Hvis man utgir seg for å være noe som ikke nødvendigvis samsvarer med virkeligheten, vil man stå i fare for å bli oppdaget eller avslørt.

Hvilke egenskaper som forstås som diskrediterende vil variere. Selv om noen mennesker besitter egenskaper som avviker fra normsatte forventninger om hva som er «normalt», vil det alltid foreligge oppfatninger om det motsatte. Stigmatiseringsprosessen kan derfor ikke forstås uavhengig av det samfunnet vi er medlemmer av eller de relasjoner vi inngår i. Den sosiale sammenhengen er bestemmende for hva som betraktes som stigmatiserende. Eksempelvis kan den informasjon bostedsløse og vanskeligstilte gir om seg selv ovenfor utleiery på det private utleiemarkedet bli betraktet som stigmainformasjon, mens samme informasjon ikke vil være stigmatiserende - men tvert imot helt nødvendig, for å få tilgang på kommunal utleiebolig.

2.3 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg presentert Pierre Bourdieus teori om praksis og Erving Goffmans begreper «inntrykksstyring» og «stigma». Jeg har vist at verden erfares fra en bestemt posisjon, og at erfaringer preger. Disse erfaringene skaper det utgangspunktet den enkelte har for å handle og foreta valg. Den habitus vanskeligstilte personer tilegner seg et eller annet sted i det sosiale rom, henger sammen med tilgangen til ulike former for kapital. Jo mer kapital jo bedre livssjanser. Lite kapital gir begrensede valgmuligheter. Dette fører med seg ulike livsstiler og skaper forskjellige former for smak. Smak forstås som klassemarkør, - ulike livsstiler tillegges ulik grad av prestisje eller stigma. Slike over- og underordningsforhold bekreftes «av tingene selv» gjennom hverdagslivets samtaler, og oppfattes som naturlig og selvsagt. Internaliserte og kroppsliggjorte disposisjoner gjør at vi blir disponerte til å handle eller tenke på bestemte måter. Ved å spille en «rolle» kan vi påvirke hvordan andre oppfatter oss. Slik inntrykksstyring har betydning for hvordan vi blir møtt av andre. Å kunne opptre med suksess krever imidlertid en viss sosial kompetanse.

Ut fra dette mener jeg Bourdieus og Goffmans perspektiver vil være hensiktsmessige analyseverktøy for å forstå vanskeligstiltes valg og handlingsmuligheter når de skal skaffe, bo og beholde egen bolig.

3. Metode

I dette kapittelet skal jeg redegjøre for hvordan undersøkelsen er blitt gjennomført. Jeg starter med å gi en presentasjon av valg av metode og vitenskapsteoretisk tilnærming. Deretter belyses egen forforståelse, forberedelser og gjennomføring av undersøkelsen. Etiske vurderinger er en prosess som foretas gjennom hele studien, jeg har derfor valgt å gjøre rede for disse der de har hatt betydning for oppgaven.

3.1 Vitenskapsteoretisk og metodisk tilnærming

Innenfor samfunnsforskning fremstår kvalitativ og kvantitativ forskning som to vesentlige tenkemåter for hvordan informasjon om samfunnet kan fremskaffes og analyseres (Tjora 2013: 18). Kvantitative metoder vektlegger utbredelse og antall, mens kvalitative metoder søker å gå mer i dybden av fenomener som kan være vanskelig å måle - slik som personlige opplevelser, følelser, kultur, sosiale relasjoner eller maktforhold (Thagaard 2015: 17). Siden jeg ønsket å få dypere innsikt i vanskeligstilte personers erfaringer med å skaffe seg og beholde egen bolig, var et kvalitativt forskningsopplegg mest riktig til å gi meg relevante data for å svare på problemstillingen. Datamaterialet ble samlet inn ved hjelp av individuelle, kvalitative intervjuer. I intervju fokuseres det på forhold som er knyttet til subjektet, og gir et særlig godt grunnlag for å få innsikt i personers erfaringer, synspunkter, tanker og følelser (Thagaard 2015: 95, Tjora 2013: 105). Gjennom intervju kan personer fortelle hvordan de opplever sin livssituasjon, og hvordan de forstår sine erfaringer (Thagaard 2015: 13).

Det vitenskapsteoretiske utgangspunkt for oppgaven er fenomenologi, et perspektiv som kan anvendes hvis man er interessert i å beskrive fenomener fra menneskers livsverden. Teorier danner en ramme for hvordan vi forstår fenomener og sammenhenger, og kan bidra til å klargjøre egne kunnskaper, erfaringer og analyser. Fenomenologisk sosiologi har sin bakgrunn i den østerrikske filosofen Edmund Husserls (1859-1938) fenomenologiske filosofi (Aakvaag 2008: 76). Fenomenologisk filosofi er læren om «det som viser seg», hvordan ting eller begivenheter fremtoner seg for oss og umiddelbart oppfattes av sansene (Johannessen et al 2009: 80). Alfred Schütz (1899-1959) videreførte Husserls fenomenologiske filosofi, og gjorde fenomenologien relevant for sosiologien ved å hevde at faget bør være opptatt av hvordan samfunnsmedlemmene forstår («make sense of») verden rundt seg i interaksjon med andre (Tjora 2013: 21). Fenomenologi tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen, og søker å oppnå en forståelse av den dypere meningen i enkeltpersoners erfaringer. Innen fenomenologien er det sentralt å forstå fenomener på grunnlag av perspektivene til de

personene vi studerer, og beskrive omverdenen slik den erfares av dem. Fenomenologien bygger på en underliggende antakelse om at realiteten er slik folk oppfatter at den er. De felles erfaringer som informantene har, gir et grunnlag for at det kan utvikles en generell forståelse av det fenomenet som studeres (Thagaard 2015: 40).

Forskere er alltid selv en del av den sosiale verden de studerer, og vil alltid se den ut fra sin egen posisjon. Forskerens kategorisering av verden er aldri objektiv, men innebærer et synspunkt på denne verdens inndelinger (Rosenlund & Prieur i Prieur og Sestoft 2006: 121). Forskerens refleksjoner over egne erfaringer kan derfor danne et utgangspunkt for forskningen (Thagaard 2015: 40).

3.2 Å forske innenfor eget arbeidsfelt

Idealet innenfor positivistisk tradisjon er nøytrale eller objektive observatører (Tjora 2013: 203). Men når forskeren velger problemstilling vil den alltid være forankret i forskerens egen opplevelse av hva som er interessant å undersøke. Ulike forskere bruker ulike metoder som gir ulike typer svar (Widerberg 2011: 57). Finnes det da en objektiv analyse? Innenfor den fortolkende tradisjonen som kvalitativ forskning er basert på, har man innsett at en fullstendig nøytralitet ikke kan eksistere (Tjora 2013: 203). I noen forskningsprosjekter kan det dessuten være en fordel å ha mye kunnskap om temaet som studeres. Studier innenfor forskerens egen kulturkrets innebærer vanligvis en kombinasjon av å studere fremmede forhold og situasjoner forskeren kjenner fra før (Thagaard 2015: 86). Tjora (2013) mener forskerens kunnskap er en ressurs, bare det gjøres rede for hvordan den skal brukes i analysen (s. 203). Det innebærer at jeg som forsker må reflektere over hvordan min forforståelse eller «brille» påvirker den forskningen jeg gjør. Forhåndsoppfatninger kan på et bevisst eller ubevisst plan ha innflytelse på hvilke spørsmål som stilles og hvordan svarene tolkes. Slik ”common-sense”- kunnskap kan hindre meg i å åpne opp for andre og videre perspektiver.

Mitt arbeid – som består i å bistå bostedsløse og vanskeligstilte personer med å skaffe seg en egnet bolig privat eller kommunalt, har formet meg og gitt meg et utgangspunkt for det jeg vet, tror og mener. Ikke minst er jeg formet av utdanning og det jeg har lest av forskning på feltet. Dette har påvirket mitt utgangspunkt for studien. Det har også påvirket oppgavens vinkling og tematisering. Widerberg (2011) skriver at: «i alt man ser, hører og leser, legger man merke til eller «leser inn» temaer som berører prosjektet» (s. 38). Å gjøre forskning innenfor eget arbeidsfelt innebærer at en studerer en del av sin egen virkelighet (Wadel,

1991). Personlig engasjement og profesjonell erfaring kan gjøre en «nærsynt». Det har krevd at jeg har måttet reflektere over hvilken påvirkning det har hatt for studien. Hvilke resultater man får av en studie varierer etter blant annet forkunnskaper, metodevalg og analysevalg. Studien ville derfor kanskje sett annerledes ut om jeg ikke hadde hatt kjennskap til feltet.

Hvilken rolle man har hatt under innsamlingen av data har betydning for hvilke data som genereres. Personlige egenskaper samt mer allmenne kjennetegn som kjønn, alder og sosial bakgrunn påvirker relasjonen mellom forsker og informant, og dermed også datamaterialet (Thagaard 2015: 113). Hva representerer jeg for informantene? Ser de meg som student eller som ansatt ved et kommunalt botilbud? Informantenes oppfatning og opplevelse av det offentlige system kan ha betydning for hvilken informasjon de velger å dele med meg. Roller antyder forventninger i forhold til hvordan folk vil oppføre seg i visse sosiale situasjoner. Mead og symbolsk interaksjonisme er av den oppfatning at aktører i all sosial omgang handler og ytrer seg på basis av hvordan de mer eller mindre bevisst forestiller seg det vil innvirke på den sosiale situasjonen (Tjora 2013: 108). I intervjusituasjonen støtte jeg av og til på uttalelser som: «... ja, men dette vet du jo...» - en indikasjon på at dette var informasjon de visste eller trodde jeg kjente til i egenskap av arbeidet mitt. Det var derfor svært viktig for meg å posisjonere meg som student ved Nord Universitet og samtidig forklare at kun det de fortalte «her og nå» var informasjon jeg ville bruke i oppgaven min.

Informantenes holdning til meg kan få dem til komme med svar de tror jeg ønsker å høre. Et ikke ukjent fenomen er at informanter forsøker å svare «riktig» på spørsmål, på en måte som gjør at de fremstår i et godt lys i forskerens prosjekt (Tjora 2013: 118). Mennesker formulerer seg på måter som preges av kulturelle mønstre og av hvordan personene har presentert seg selv i tidligere situasjoner. Vi har alle et personlig repertoar av fortellinger som gir premisser for hvordan vi beskriver oss selv i samtaler med andre (Thagaard 2015: 96). På den annen side kan det at informantene har kjennskap til meg gjøre dem mer presise i forhold til fakta, ut fra en forestilling om at jeg vet litt om dem på forhånd og kan slå ned på overdrivelser. For noen mennesker er det dessuten lettere å åpne seg opp ovenfor personer de kjenner fra før, enn ovenfor en fremmed de aldri har møtt (Repstad 1998: 69). Sosial avstand reduseres når forskeren kjenner miljøet godt i utgangspunktet (Thagaard 2015: 114). En tillitsfull og god atmosfære i intervjusituasjonen har betydning for kvaliteten på forskningen (Tjora 2013: 107, Thagaard 2015: 113). Imidlertid er kvalitative intervju alltid preget av en asymmetrisk relasjon siden det er forskeren som planlegger temaer for intervjuet, definerer

intervjusituasjonen og driver intervjuet fremover (Kvale og Brinkman 2009: 99 i Thagaard 2015: 96).

3.3 Utvalgsriterie

Kvalitative studier baserer seg på strategiske utvalg. Strategiske utvalg vil si at man velger de personene som har den egenskapen eller de erfaringene som forskeren ønsker å finne mer ut av, og som har kvalifikasjoner som er relevante i forhold til problemstillingen (Thagaard 2015: 60, Johannessen et. al 2009: 106-107). Jeg har rekruttert alle mine informanter gjennom et kommunalt midlertidig botilbud. Det kommunale botilbudet er et botilbud for bostedsløse og vanskeligstilte personer som har behov for bistand til å finne seg en egnet varig bolig på det private eller kommunale utleiemarkedet. Dette er ikke en ensartet gruppe mennesker, men består av personer med ulike utfordringer. Utvalgsriteriet for deltagelse i studien var at personen hadde flyttet inn i egen bopel da han/hun forlot botilbudet. Kriteriet ble satt med tanke på at da ville personen inneha erfaring både med å søke etter bolig, bo i egen bolig og med kommunale tiltak og tjenester. Svakheten med denne utvalgsstrategien er at de av botilbudets tidligere beboere som ikke flyttet inn i egen bopel, men til venner, familie, natthjem etc. må anses for enda mer vanskeligstilt, og at mine informanter dermed utgjør en gruppe med noe mer ressurser.

3.4 Rekruttering av informanter

Jeg tok muntlig kontakt med daglig leder ved det kommunale botilbudet og spurte om tillatelse til å rekruttere informanter fra botilbudets liste over tidligere beboere. Jeg sendte også mail med samme forespørsel til avdelingsleder i kommunen. Jeg fikk positivt svar begge steder. Søknad om tillatelse til å gjennomføre prosjektet ble sendt Personvernombudet for forskning, Norsk senter for forskningsdata (NSD). Etter korrespondanse med NSD angående momenter i førstegangskontakten, fikk jeg klarsignal. I samråd med veileder ble det med bakgrunn i oppgavens omfang vurdert at 7-8 informanter ville være tilstrekkelig for å besvare problemstillingen.

Neste steg var hvordan botilbudets tidligere beboere skulle velges ut og kontaktes. Jeg antok at å rekruttere 8 tidligere beboere kunne by på problemer. Erfaringsmessig har det vist seg vanskelig å oppnå kontakt med denne informantgruppen. Siden en forsker er avhengig av å få tilgang til informanter som er villige til å dele sine erfaringer, anså jeg det som mest fruktbart og tidsbesparende å forsøke å oppnå kontakt med hver enkelt via telefon. Jeg fryktet at et

informasjonsskriv ikke ville bli lest dersom det ble sendt i posten. Det etiske aspektet rundt det faktum at jeg hadde kjennskap til de fleste informantene gjennom jobben min, medførte en del vurderinger for hvordan jeg kunne tilnærme meg utvalget. I utgangspunktet anså jeg mitt forhold til informantene som distansert siden de ikke lenger bor ved botilbudet. Men selv om min opplevelse er at de fleste beboerne «kutter navlestrengen» når de flytter ut fra botilbudet, var det viktig for meg at de ikke skulle føle seg presset til å delta i prosjektet. Rekruttering av informanter måtte derfor gjøres på en slik måte at den enkeltes autonomi ble ivarettatt. Etter dialog med NSD omkring dette, ble det enighet om at daglig leder ved botilbudet skulle stå for førstegangskontakten med informantene.

Aktuelle informanter ble oppringt av daglig leder ved det kommunale botilbudet. Daglig leder forklarte hver enkelt at jeg skrev en masteroppgave om vanskeligstilte på boligmarkedet, og om jeg i den forbindelse kunne ta kontakt dem. Åtte personer stilte seg positivt til dette. Daglig leder ga informantene mitt private telefonnummer, slik at de kunne se at det var jeg som ringte når jeg kontaktet dem. Det at daglig leder oppnådde kontakt med akkurat disse personene kan indikere at de har en relativ «positiv» relasjon til botilbudet. Som tidligere nevnt er det ikke uvanlig at tidligere beboere «kutter navlestrengen», og at de etter utflytting gjør seg utilgjengelig for kontakt. De som svarte ja til deltakelse i studien kan dermed representere en mer positiv gruppe enn de som ikke svarte eller takket nei til deltakelse. Dette er et moment som kan ha bidratt til å skape skjevhet i datamaterialet.

Jeg hadde et ønske om at begge kjønn skulle være representert i studien, og ble glad da jeg fikk oppgitt navn og telefonnummer til fire kvinner og fire menn. Jeg ringte og snakket med hver og en over telefon for å gi dem en utfyllende orientering om prosjektet og om konfidensialitet og anonymitet. Samtlige var veldig positive til å delta, og noen sa også at de syntes det var hyggelig at de var blitt spurt. Det ble samtidig avtalt tid og sted for intervju med en kvinnelig og alle de fire mannlige informantene. To kvinnelige informanter ønsket å bli intervjuet på jobben min ved det kommunale botilbudet, og siden dette trengte litt organisering fra min side ble det en del frem og tilbake på sms for å finne tidspunkt som passet. Da vi kom til enighet om dag og klokkeslett, dukket ingen av de to opp til sine respektive avtaler. Jeg fikk heller ingen respons da jeg ringte og sendte sms for å avtale nye intervju. Da jeg kontaktet den fjerde kvinnelige informanten, sto hun på farten for å dra til et behandlingsopphold. Vi avtalte derfor å ta intervjuet over Skype. Jeg sendte informasjonsskriv og samtykkeskjema i en ferdig frankert konvolutt til behandlingsstedet. Da jeg noen dager senere sendte sms for å høre om hun hadde mottatt brevet, fikk jeg ingen

respons. Heller ikke da jeg forsøkte å ringe henne. Senere fant jeg ved en tilfeldighet ut at hun hadde skrevet seg ut fra behandlingsstedet etter bare få dagers innleggelse. Kvalitative studier omhandler ofte personlige og til dels nærgående temaer. Å bli forsket på kan oppleves som å bli ”sett i kortene” på. Det kan derfor være vanskelig å finne personer som er villige til å stille opp som deltagere (Thagaard 2015: 61).

Siden tiden gikk uten at jeg oppnådde kontakt med de tre kvinnelige informantene, så jeg meg nødt til å forsøke å få tak i noen andre. Daglig leder ved botilbudet tok kontakt med noen nye potensielle informanter, og etter hvert fikk jeg navn og telefonnummer til to menn. Begge fikk informasjon om prosjektet da jeg ringte dem, og det ble avtalt tid og sted for intervju

Jeg intervjuet totalt syv informanter, seks menn og en kvinne i alderen 30 til 60 år. Informantene vil bli nærmere presentert i analysekapittelet.

3.5 Intervjuguide

Intervju er en samtale mellom intervjuer og respondent som styres av de temaene intervjueren ønsker å få svar på. Intervju har gjerne den frie, uformelle samtalen som ideal. Men informanter som stiller til intervju har gjerne en forventning om å svare på forskerens på forhånd oppsatte spørsmål, enn å snakke om løst og fast i en times tid (Tjora 2013: 135). Med dette som utgangspunkt la jeg opp til en relativt strukturert intervjuguide. Jeg valgte å ha ferdigformulerte, overordnede spørsmål, med stikkordspregede underspørsmål (ibid.: 129). Fordelen med et slikt intervjuopplegg er at svarene blir sammenlignbare. Intervjuguiden ble delt opp i 7 temaer for at det skulle være lettere å holde orden på spørsmålene. Da kunne jeg underveis i intervjuet si «nå skal vi gå over til å snakke om kommunale tiltak og tjenester» da det temaet kom opp. Dette ga informanten rammer for tematikken, selv om hun/han sto fri til å snakke omkring eller ut i de andre temaene. Temaene i intervjuguiden omhandlet boligsøkeprosessen, erfaringer og utfordringer knyttet til det å bo og beholde boligen, samt kommunal hjelp og bistand. Jeg startet intervjuet med enkle oppvarmingsspørsmål. Deretter gikk jeg over i en refleksjonsdel, som er selve hovedkjernen i intervjuet (ibid.: 134). Her fikk informanten gå i dybden i de ulike delene av forskningstemaet. Jeg opplevde at alle åpent og villig delte sine erfaringer. Intervjuet ble avrundet med «ufarlige» spørsmål - slik som «hva er dine tanker og planer for fremtiden», før jeg til slutt takket for at de hadde stilt opp til intervjuet.

Før jeg møtte informantene gjennomførte jeg flere prøveintervju. Dette gjorde jeg først og fremst for å teste ut spørsmålsformuleringene og oppbyggingen av intervjuguiden.

Prøveintervjuene ga meg gode innspill til justeringer, jeg oppdaget blant annet at sivilstanden singel ikke nødvendigvis betyr at personen bor alene. Dette ble justert til «bor du sammen med noen?». Til sammen gjennomførte jeg tre prøveintervju, og småjusterte intervjuguiden etter hvert intervju. Prøveintervjuene bidro også til at jeg ble oppmerksom på om jeg stilte fruktbare spørsmål. Jeg hadde opprinnelig et-par spørsmål som omhandlet forskjellen på begrepene bolig og hjem. Testpersonene så ingen forskjell i de to begrepene. Selv om ingen av testpersonene er vanskeligstilt på boligmarkedet - og kanskje av den grunn ikke hadde reflektert over begrepsforskjellen, ble jeg overrasket over svarene. Jeg ønsket derfor å teste spørsmålet i et mer «naturtro» miljø. I uformelle samtaler på jobb stilte jeg ulike beboere samme spørsmål. Heller ikke de så noen forskjell på begrepene bolig og hjem. Derimot medførte spørsmålet en rekke spørsmål tilbake til meg, og etter nøye vurdering valgte jeg å ikke ta med disse spørsmålene i intervjuguiden.

3.6 Gjennomføring av intervjuene

Informantene består av seks menn og en kvinne som ble intervjuet i tidsrommet mars - mai 2016. Jeg la i utgangspunktet opp til at informantene skulle få bestemme tid og sted for intervjuet. Samtidig ønsket jeg å danne meg et bilde av deres bosituasjon, og spurte derfor de fleste informantene om de kunne tenke seg å bli intervjuet hjemme i boligen sin. Å besøke informantens bosted gjør at man får ytterligere informasjon om personen, noe som kan tjene som bakgrunn for analysen. Det er samtidig viktig at informanten er komfortabel og føler seg trygg i situasjonen der intervjuet skal gjennomføres (Tjora 2013: 120).

Fem intervjuer ble foretatt i informantens hjem, og alle tok meg godt imot. Samtlige ga meg omvisning i leiligheten sin, og jeg fikk helt klart følelsen av at de var stolt av det hjemmet de har skapt. Omvisningen bidro til å skape en god ramme rundt intervjuene. To intervju ble gjennomført på jobben min ved det kommunale botilbudet, og foregikk i et adskilt møterom slik at vi kunne sitte uforstyrret under hele samtalen. Stemningen var avslappet, men jeg savnet kanskje litt av den «intimiteten» jeg følte hjemme hos de andre informantene. Man kan aldri utelukke at tid, sted og rom spiller inn på intervjusituasjonen (ibid.: 122).

Intervju-lignende samtaler er ikke ukjent for meg, det er en samtaleform jeg benytter meg av i jobbsammenheng. Jeg tilstrebet å ikke være ledende i spørsmålsstillingen, men etter gjennomgang av intervjuene kan jeg se at det finnes eksempler der spørsmålene ikke er stilt så åpent som jeg skulle ønsket. De korteste intervjuene bar preg av konsise svar på spørsmålene som ble stilt. Det vil si; samtalen holdt seg til de tema vi snakket om - med lite

«utenomstale». Jeg føler likevel ikke at informantene begrenset seg selv under samtalen. Imidlertid sporet jeg en viss tilbakeholdenhet fra noen informanter da de ble spurt om de anså rusmidler som en utfordring for å kunne beholde boligen. Her fikk jeg svar som «jeg har et avklart forhold til rus» og «jeg har mer eller mindre sluttet med hasj».

Flere informanter ga uttrykk for at de syntes det var kjekt å delta i prosjektet – at de kunne bidra med noe samfunnsnyttig. To informanter fortalte dessuten at de hadde vært med på noe lignende før, men da innenfor annen tematikk. Ingen av informantene fikk godtgjøring for å stille opp til intervju, men jeg stilte med mineralvann og noe å bite i til alle intervjuene.

3.7 Forskningsetikk

Før intervjuene startet fikk informantene utdelt et informasjonsskriv om prosjektet. Av forskningsetiske hensyn kan forskningsprosjekter ikke settes i gang før forskeren har fått deltagerens informerte og frie samtykke (Thagaard 2015: 26, Tjora 2013: 30).

Forskningsetikk viser til verdier, normer og institusjonelle ordninger som bidrar til å regulere vitenskapelig virksomhet (etikk.no). At samtykket er fritt, betyr at det er gitt uten ytre press. At det er informert betyr at deltagerne i prosjektet orienteres om hva deltagelse innebærer (Thagaard 2015: 26). Alle informantene leste gjennom informasjonsskrivet, og i tillegg informerte jeg dem muntlig om hva deltakelsen innebar for å forsikre meg om at de hadde forstått sine rettigheter. Jeg fortalte at jeg hadde taushetsplikt og at alle opplysningene ville bli anonymisert og behandlet konfidensielt. Kravet om konfidensialitet betyr at forskeren må hindre bruk og formidling av informasjon som kan skade de personene det forskes på (ibid.: 28). Jeg understreket at prosjektet var en masteroppgave jeg gjorde i egenskap av å være student, og at den ikke hadde forbindelse med mitt arbeid ved det kommunale botilbudet. Videre fortalte jeg at deres deltagelse hverken ville ha positiv eller negativ innvirkning på deres forhold til botilbudet, Nav eller andre kommunale tjenester.

Informantene ble dessuten oppfordret til å si i fra hvis de fikk spørsmål som de ikke ønsket å svare på. Det kom ingen innvendinger på dette, og alle signerte samtykkeerklæringen. Jeg spurte om jeg kunne ta opp intervjuet på telefonen min, noe alle aksepterte. Å bruke lydopptak har den fordelen at alt som sies blir bevart, og man kan gi sin fulle oppmerksomhet til den som snakker (Thagaard 2015: 112). En stor fordel med å bruke telefon som opptaker, er at man ikke tenker over at den ligger der. Ulempen er at den kan ringe underveis, noe den også gjorde under det ene intervjuet. Oppringningen ble avvist, og vi fortsatte samtalen uten at avbrytelsen ødela stemningen nevneverdig. Jeg forsikret informantene både før og etter

intervjuet at lydopptaket ville bli slettet fra telefonen etter at jeg hadde ført det over til minnepenn. Jeg fortalte også at lydopptaket ville bli destruert i sin helhet straks oppgaven er avsluttet. Etter at opptakeren var slått av, ble jeg alltid sittende en stund hos informantene for å prate om løst og fast. Denne hverdagspraten er ikke blitt en del av undersøkelsen.

3.8 Forskning på sårbare grupper

En stor andel av informantene har eller har hatt utfordringer knyttet opp mot rus og/eller psykisk helse. Er informantene mine da en sårbar gruppe? En gruppe regnes som utsatt eller sårbar fordi det antas at personer som inngår i gruppen kan ha særskilte utfordringer forbundet med å gi fritt informert samtykke til at forskning utføres på dem (etikkom.no). Å ha redusert samtykkekompetanse betyr at det kan herske tvil om personen har tilstrekkelig forståelse av hva deltakelse i et forskningsprosjekt innebærer. I denne oppgaven knyttet utfordringene seg til om noen under intervjusituasjonen var påvirket av rus eller hadde for dårlig psykisk helse til å ivareta egne interesser. Det vil i så fall føre til at de der og da har redusert samtykkekompetanse. Imidlertid kunne jeg ikke registrere noe som antydnet nedsatt samtykkekompetanse. Riktignok kan det være vanskelig å bedømme hvorvidt en person er ruset eller ikke, og jeg hadde kun min egen intuisjon å stole på. Men alle informantene virket kvikke, våkne og reflekterte, og var ved tilsynelatende god helse. Faktisk virket alle informantene å være i mye bedre form både fysisk og psykisk enn da de bodde ved det kommunale botilbudet. Et annet etisk moment er at informasjon som kommer frem under intervjuet kan avdekke ulovligheter, særlig knyttet til rusbruk. Slik informasjon kan føre til vanskeligheter for deltakerne hvis de blir identifisert. Siden denne oppgaven handler om vanskeligstiltes erfaringer i egen bolig, har rusrelaterte problemer kun vært trukket inn hvis de har kunnet bidra til å forklare informantenes bo- og boligsituasjon.

3.9 Transkribering, anonymisering og bruk av sitater

Etter hvert intervju la jeg lydfilen umiddelbart over på minnepenn og slettet den fra telefonen. Deretter lagde jeg meg små notat med inntrykk og refleksjoner fra intervjuet. Etter gjennomhøring av det første intervjuet ble jeg bevisst på at jeg måtte forsøke å «pense» samtalen inn på rett spor dersom den beveget seg langt bort fra det aktuelle temaet. Intervjuet bar preg av at jeg lot informanten få «snakke ut» om tema som ikke var direkte relevant for oppgaven. Jeg hadde lagt opp til at intervjuene skulle vare rundt en times tid. Selv om de fleste intervjuene varte rundt en time, er tidsspennet fra 40 til 90 minutter. Jeg transkriberte

alle intervjuene selv, som i sin helhet ble «oversatt» til bokmål. Dette er gjort for å opprettholde informantenes anonymitet. Noen steder var det vanskelig å høre alle ord, slik at jeg gikk gjennom alle intervjuene flere ganger for å sjekke feil. Under transkriberingen ble informantenes navn erstattet med kodenummer. I selve oppgaven har informantene fått fiktive navn, og deres alder er angitt i tiårsintervall. Stedet informantene kommer fra er ut fra anonymiseringshensyn ikke oppgitt. Anonymisert er også navnet på det kommunale midlertidige botilbudet som informantene er rekruttert fra. Navnet på kommunen der undersøkelsen er fortatt er ikke anonymisert. I analysedelen har jeg brukt sitater fra informantene. Disse står i anførselstegn og kursiv tekst. Der jeg ikke har tatt med hele utsagnet, er dette markert med [...].

3.10 Analytisk tilnærming

Analysen for denne oppgaven er basert på en *temasentrert* tilnærming. I en temasentrert analyse deler man teksten inn i kategorier som representerer temaer som er sentrale for undersøkelsen. Deretter sammenlignes informasjon fra alle deltakerne innenfor disse temaene. Hovedpoenget med å gjøre det på denne måten er at man kan gå i dybden av ulike tema og se hvordan informantene erfarer samme fenomen (Thagaard 2015: 181). Innvendingen mot denne typen tilnærming er at analysen ikke ivaretar et helhetlig perspektiv. Når man sammenligner utsnitt av tekster fra de ulike informantene, løsrives utsnittene av teksten fra sin opprinnelige sammenheng. For å ivareta et helhetlig perspektiv er det derfor viktig at informasjon fra hver informant eller situasjon settes inn i den sammenhengen som utsnittet av teksten er en del av (ibid.: 181). Temasentrerte analyser bygger på et grunnleggende premiss om at forskeren har informasjon fra alle informantene om de samme temaene (ibid.: 183). De kategoriene jeg har valgt å analysere i oppgaven har inneholdt informasjon fra alle informantene.

I arbeidet med tekstanalysen valgte jeg å bruke det nettbaserte dataprogrammet Dedoose, et digitalt analyseverktøy for kvantitative og kvalitative data. Programmet ble benyttet til å kode informantenes utsagn i ulike kategorier. Dataprogrammet ble hovedsakelig brukt for å erstatte ”klipp og lim” i Word. Først la jeg de ferdig transkriberte intervjuene inn i analyseprogrammet. I kodingsarbeidet tok jeg utgangspunkt i de overordnede temaene jeg på forhånd hadde definert i intervjuguiden. Et eksempel på et slikt overordnet tema er «bolig og hverdagsliv», og all data som omhandlet dette temaet ble lagt inn her. Temaene hadde hver sin fargekode. Siden jeg hadde benyttet meg av en relativt strukturert intervjuguide under intervjuene, ga dette arbeidet meg raskt oversikt over hva den enkelte informant hadde sagt

om temaet. Deretter ble dataene under hvert hovedtema kodet i underkategorier eller «merkelapper», som tok utgangspunkt i spørsmålene i intervjuguiden. Etterpå var det meste av teksten knyttet til en eller flere merkelapper. Dette ga meg god oversikt over likheter og forskjeller i informantenes svar. Deretter overførte jeg dokumentet til tekstbehandlingsprogrammet Word hvor jeg jobbet videre med utsagnene til informantene. Merkelappene ble her systematisert inn i mer overordnede tema definert opp mot problemstillingen. Overskriftene/underoverskriftene jeg har i analysekapittelet er de temaene jeg kom fram til i analysen.

3.11 Reliabilitet

Reliabilitet knytter seg til hvilke data som brukes, måten de samles inn på og hvordan de bearbeides (Johannessen et. al 2009: 199). Reliabilitet vil si at forskningen skal være utført på en pålitelig og tillitsvekkende måte, og dermed til å stole på. I utgangspunktet refererer reliabilitet til spørsmålet om resultatene som har kommet fram i undersøkelsen kan reproduseres og gjentas om en annen forsker bruker de samme metodene. I kvalitative studier er det ofte samtalen som styrer datainnsamlingen. Det vil derfor være tilnærmet umulig for en annen forsker å duplisere samme samtale siden forskeren bruker seg selv som instrument. Ingen andre har samme erfaringsbakgrunn som forskeren, og kan derfor ikke sette seg inn i fortolkningsprosessen (Johannesen et. al 2009: 199). Forskeren kan argumentere for reliabilitet ved å gi en åpen og detaljert fremstilling av fremgangsmåten under hele forskningsprosessen (Johannessen et. al 2009: 199, Thagaard 2015: 202). Jeg har forsøkt å gjøre forskningsprosessen «gjennomsiktig» gjennom beskrivelse av teoretisk ståsted, forskningsstrategi og analysemetode.

3.12 Validitet

Validitet handler om i hvilken grad forskerens funn på en riktig måte reflekterer formålet med studien og representerer virkeligheten (Johannessen et. al 2009: 199). Thagaard (2015) nevner fire moment som kan styrke forskningens validitet. 1) Forskeren må tydeliggjøre grunnlaget for fortolkningen ved å gjøre rede for sine konklusjoner i analysen. En kritisk gjennomgang av analyseprosessen kan også styrke validiteten (ibid.: 205). 2) Forskere med tilknytning til det miljøet han/hun forsker i, kan ha særlig god forforståelse av de fenomenene som studeres. Forskerens erfaringer med miljøet gir grunnlag for gjenkjennelse, og blir et utgangspunkt for den forforståelsen han/hun etter hvert kommer frem til. Tolking utvikles alltid i relasjon til forskerens erfaringer. Dette kan gjøre forskeren blind for fenomener som ikke er i samsvar

med hans/hennes erfaringer. Validitet knyttes dermed opp til om leseren kan vurdere hvordan forskerens ståsted kan ha påvirket tolkingen av resultatene (ibid.: 207). 3) Kan forskningsdeltakernes vurdering av resultatene bidra til å styrke validiteten? Hvis siktemålet er å presentere den forståelse personer i felten har av sin situasjon, kan dette ha betydning. Dersom målet er å plassere deltakernes forståelse i en faglig sammenheng, vil ikke deres vurderinger kunne bekrefte dette, da de vanligvis ikke har forskerens faglige perspektiv og heller ikke kan se relevansen av det. Konflikt kan utløses hvis deltakerne i studien konfronteres med analytiske perspektiv som bryter med deres egen forståelse (ibid.: 208). 4) Man kan også argumentere for validitet ved å sammenligne resultater fra egen studie opp mot andre studier. Validiteten kan styrkes når tolkninger fra ulike studier bekrefter hverandre. Samtidig kan validiteten styrkes selv om tolkningene ikke bekrefter hverandre. Imidlertid forutsetter dette at forskeren på en overbevisende måte lykkes i å argumentere for hvorfor resultatet avviker fra andre prosjekt (ibid.: 208). Som forsker må jeg kritisk reflektere over egne tolkninger, og finne støtte for resultatene i annen forskning.

3.13 Overførbarhet

Kan funn i denne studien overføres og være relevant i en større sammenheng? Jeg antar at en del funn i oppgaven vil være kjent stoff for lesere som jobber i feltet. Overførbarhet kan knyttes til gjenkjennelse (Thaggaard 2015: 213). Nielsen ((1994) i Thaagaard 2015) mener leserens gjenkjennelse har betydning for studiens overføringsverdi. Det betyr ikke at alle lesere må være enige i forståelsen, men at noen – og helst mange, bør være enige og kjenne seg igjen fra egen erfaring (ibid.: 213). Noe av det som sies av informantene i oppgaven kunne sikkert vært nyansert om for eksempel Nav's representanter hadde sluppet til. Imidlertid er oppgavens mål å se vanskeligstiltes erfaringer ut fra deres egne premisser.

3.14 Kvalitet i forskningen – avsluttende refleksjoner

Gjennom metodekapittelet har jeg forsøkt å synliggjøre min fremgangsmåte slik at leseren kan ta stilling til forskningens kvalitet. Jeg har redegjort for valg av metode og forskningsdesign. Alle valgene jeg har tatt har vært bevisste i den hensikt å kunne besvare oppgavens problemstilling. Samtidig har de hatt innvirkning på det datamaterialet jeg har fått. Jeg har beskrevet hvordan deltakerne ble rekruttert og hvorfor akkurat disse informantene var mest hensiktsmessig å benytte for å få den kunnskap jeg etterspurte. Jeg har utdypet hvordan intervjuene ble gjennomført og om problemer som oppsto underveis. Også min egen rolle med mulige påvirkninger er reflektert over. Jeg har diskutert etiske spørsmål ved egen studie,

slik som informert samtykke, konfidensialitet og forskning på sårbare grupper. Jeg har også forklart hvordan kategorier og temaer ble utledet fra den transkriberte teksten. Vedlagt oppgaven ligger all relevant dokumentasjon som informasjonsskriv, samtykkeerklæring, intervjuguide og kvittering fra Norsk senter for forskningsdata (NSD). Det kan likevel være punkter som er mangelfulle. I enhver forskning vil en kunne finne faktorer og perspektiver som ikke er inkludert eller som influerer på studien. Ut fra presentasjon av metode og gjennomføringen av denne, mener jeg kvaliteten på forskningsopplegget er tilstrekkelig for å svare på problemstillingen.

4. Å skaffe seg et sted å bo

I dette analysekapittelet vil jeg se nærmere på informantenes erfaringer med å skaffe seg et sted å bo. Dette kapittelet er en av til sammen tre analysekapitler. Jeg har kategorisert mine funn i tre temaer som presenteres under overskriftene:

- 1) Å skaffe seg et sted å bo.
- 2) Å bo.
- 3) Barrierer for å beholde boligen.

I dette kapittelet presenteres tema 1: «Å skaffe seg et sted å bo». I kapittel 5 presenteres tema 2: «Å bo», og i kapittel 6 presenteres tema 3: «Barrierer for å beholde boligen». Temaene kan betraktes som faser i en utvikling i å beherske kunsten å bo.

Funnene i datamaterialet beskrives gjennom en empirinær temasentrert analyse sett i lys av teorier og begreper fra Pierre Bourdieu og Erving Goffman. Jeg vil starte analysen med å gi en oversikt over informantene.

4.1 Presentasjon av utvalget

Syv personer, seks menn og en kvinne i alderen 30 til 60 år takket ja til å ta del i studien. Alle informantene er «hvite» majoritetsnordmenn uten synlige tegn på å være vanskeligstilt. Alle har erfaring med å være bostedsløs. Imidlertid unngikk flere av informantene å bli uten tak over hodet ved å i siste liten «flytte inn» til et kommunalt midlertidig botilbud. Siden leiekontraktene ved botilbudet er av midlertidig karakter, anses leietakere ved botilbudet som bostedsløse. Ingen av informantene er bostedsløse i dag. Informantene presenteres her med fiktive navn.

Navn	Alder	Boligtype	Boligens størrelse
Arne	50-59	Leier privat	To-roms
Bertil	50-59	Leier kommunalt	To-roms
Cille	30-39	Leier kommunalt	To-roms
David	30-39	Leier privat	Hybeleil. ca. 20 kvm.
Erik	30-39	Leier privat	Tre-roms
Frode	40-49	Leier kommunalt	To-roms
Gaute	50-59	Leier kommunalt	To-roms

Arne er i femtiårene, skilt og bor alene. Han har vært i full jobb hele sitt voksne liv. Da han mistet jobben ble han nødt til å si fra seg leiligheten han bodde i. I denne tiden utviklet Arne angst. Han har nå fått seg ny jobb og leier en leilighet i det private leiemarkedet.

Bertil er i femtiårene, enslig og bor alene. Bertil var i jobb i mange år inntil han havnet i en livskrise. De siste tre-fire årene har han ikke vært i arbeid. Han kunne imidlertid tenkt seg ut i arbeidsutprøving. Bertil bor i en toroms kommunal leilighet.

Cille er i trettiårene og har samboer. Hun slet med rusmisbruk i mange år. De periodene hun var bostedsløs hadde hun tilhold ved kaionråder eller der det måtte passe. Hun har opp gjennom årene leid husvære både kommunalt og privat. I dag bor hun i en kommunal leilighet og er rusfri.

David er i trettiårene, enslig og bor alene. Han har hatt noen strøjobber, men ble tidlig psykisk syk. Han er nå friskmeldt, og leier i dag en hybelleilighet på det private leiemarkedet.

Erik er i trettiårene, enslig og bor alene. Han har opp gjennom årene hatt flere ulike jobber. Han har tidligere slitt med rusmisbruk, men er i dag rusfri. Erik er i dag i aktivitet gjennom en kommunal arbeidsmarkedsbedrift. Han leier en leilighet i det private leiemarkedet.

Frode er i førtiårene, enslig og bor alene. Frode var i jobb i flere år, men ble sykemeldt da han begynte å slite med angst/depresjon. I dag bor han i en kommunal leilighet. Når han innimellom er i god form tar han på seg jobboppdrag.

Gaute er i femtiårene, skilt og bor alene. Gaute har hele sitt voksne liv vært i full jobb inntil han gikk på en smell for et par år siden. Han er uføretrygdet, men har en liten bi-jobb. Han leier en kommunal leilighet.

For å ivareta anonymitet er den videre presentasjonen ikke knyttet direkte til navn.

En informant er født og oppvokst i denne byen, men har bodd utenbys i flere år. De seks andre informantene er innflyttere. De har bodd i byen i mange år, men har lite slekt og familie i umiddelbar nærhet. De er dermed mer sårbar for ensomhet og isolasjon. En informant har samboer mens de seks andre bor alene. To informanter har relativt voksne barn som de beskriver å ha god kontakt med. En informant har et barn i fosterhjem der kontakten opplyses å være god. To informanter har mindreårige barn der kontakten er mer varierende, mens en informant har lite kontakt med sitt barn. En informant er barnløs.

Flere av informantene har dårlig psykisk helse, noen få opplyser å bruke rusmidler «av og til». Jeg har valgt å ha fokus på informantenes funksjonsnivå og har ikke gått «inn i» den enkeltes diagnose og eventuelle bruk av rus.

Utdanningsmessig er det stor forskjell mellom informantene. To informanter har tre års utdanning etter videregående skole, en informant har halvannet år på høyskole, en har VK1, en har grunnkurs mens to informanter har begynt men ikke fullført videregående skole.

Inntektskilden er offentlige ytelser, med unntak av en informant som er i fast arbeid. Vanlig inntektsforhold er arbeidsavklaringspenger (AAP), uføretrygd eller økonomisk sosialhjelp. Størrelsen på trygdeytelser, leiekostnader og bostøtte varierer, men de fleste har mellom 6000,- og 7000,- kroner å leve for når husleie og strøm er betalt. Noen har også gammel gjeld å betale på.

Informantene mangler økonomisk kapital for å kunne kjøpe seg egen bolig. Imidlertid har to informanter søkt og fått innvilget «ung ufør tillegg». Rettigheter som ung ufør kommer til utbetaling som et tillegg til uføretrygden fra fylte 20 år. «Ung ufør tillegg» sikrer unge uføre

en minstesats som er høyere enn for andre uføre, fordi de i liten grad har hatt mulighet til å ha inntekt (ulfnorge.no). Når man får innvilget rettigheter som ung ufør, kan man ha krav på etterbetaling fra uføretidspunktet (Nav. Rundskriv §10-10 Del II. Rehabiliteringspengenes størrelse, minsteytelse m.v.). «Ung ufør tillegget » blir da etterbetalt som en større engangssum, som kan brukes som egenkapital til kjøp av bolig.

Alle informantene har tidligere leid husvære ved et kommunalt midlertidig botilbud som tilbys personer som er bostedsløse eller står i fare for å bli det. Botilbudets mandat er å bidra til at den enkelte skaffer seg en konkret bolig privat eller kommunalt. Botilbudet yter praktisk bistand i form av oppfølging, råd og veiledning slik at den enkelte skal kunne etablere seg i egen bolig. Under botiden har informantene tilgang på nødvendige midler for å kunne være aktive aktører i boligmarkedet - slik som aviser, telefon, pc og busskort til reise for å gå på visninger. Botilbudet bidrar også til å opprette kontakt med aktuelt hjelpeapparat for å få på plass tjenester som vurderes som nødvendig i forbindelse med den enkeltes fremtidige boforhold.

I det følgende vil jeg undersøke hvordan informantene erfarte «jakten» på egen bolig. Hvordan opplevde de visningene? Hvordan presenterte de seg selv? Hvordan ble de tatt i mot av utleierne? Hadde dette betydning for om de endte opp i en privat eller en kommunal utleiebolig? Sentrale begrep i denne analysedelen er Goffmans dramaturgiske metaforer samt begrepene «inntrykksstyring» og «stigma». I tillegg blir også Bourdieus begrep om habitus og kapital benyttet.

Først vil jeg presentere hvordan informantene beskriver bakgrunnen for at de ble uten bolig.

4.2 Årsaker til bostedløshet

For mange vanskeligstilte er dårlig økonomi, rus og dårlig psykisk helse den største trusselen for å beholde bolig (Grønningsæther og Nielsen 2011). For Bertil var det økonomi. Han hadde sett seg nødt til å dele opp husleia i to innbetalinger for å berge seg økonomisk. For huseieren som selv hadde lån å betale på ble dette veldig problematisk, og Bertil ble bedt om å flytte. Etterpå leide han et rom ved et privateid hospits, et bo-opphold som ble dekt av Nav. Her bodde han i over to år, noe han trivdes veldig godt med. Skyhøy leiepris gjorde at Nav til slutt satte foten ned for videre leie, og Bertil ble bedt om å flytte inn til det kommunale midlertidige botilbudet.

For Arne startet problemene da han mistet jobben på grunn av beskyldninger om bruk av rus. Han gjorde alt han kunne for å renvaske seg, men opplevde å ikke bli trodd av hverken fagforbund og kollegaer. Han følte seg ignorert og sett ned på. Selvbilde og identitet ble ødelagt, og han utviklet angst. Han sa fra seg leiligheten han bodde i fordi den ble for dyr. I ettertid ser han at: *«samtidig så skulle jeg jo bare ha blitt boende, da hadde jo Nav kanskje på en måte vært nødt til å gå inn å betale.. å hjelpe meg... med leie og sånn»*. Han flyttet i et hus flere titalls mil utenfor byen. Samtidig leverte han urinprøver, og måtte derfor jevnlig kjøre inn til byen. Da overnattet han enten hos en venninne eller i bilen. Arne sier han skjemmes over de gangene politiet kom og åpnet døra på bilen. I tillegg ble det problemer med trygdeutbetalingene. Arne forteller: *» Det kom ingenting i mars, det kom ingenting i april... Og så i mai... Da får jeg et brev om at.. jeg ikke hadde rett til å være sykemeldt»*. Den uavklarte situasjonen medførte uavklarte rettigheter, og i flere måneder hadde han ikke penger å leve for. Da byttet han fastlege. Denne fastlegen grep tak i saken og skaffet han midlertidig husvære ved det kommunale botilbudet.

Gaute satt hjemme en fredags kveld og husker ingenting før han kom til seg selv mandagen etter. Da satt han på psykiatrisk sykehus. Han var innlagt en uke og hadde to påfølgende innleggelser rett etterpå. Han drev selvstendig virksomhet med flere ansatte og hadde følt stress for både jobb og hjem. Gaute forteller: *« nei det var det at - at det skjedde så mye i (...), og så la jeg ned firmaet der og så.... Og så skulle han selge gården.... den gården jeg leide. Og så var alt peise mørkt. Og så... avviklet jeg bare, og så dro jeg tilbake hit uten å.... uten å ha noen plan»*. Mennesker som opplever markante endringer i tilværelsen kan oppleve at habitus blir i utakt med den sosiale virkeligheten de lever i (Wilken 2015: 38). Livskriser kan føre til at den kapitalen man store deler av livet har forsøkt å opparbeide seg står i fare. Ved tap av kapital mister man mye av sin identitet. Det kan medføre stress og angst, og gi opphav til personlige problemer. Nova-forskerne Hellevik og Nordvik mener at problemene mange vanskeligstilte møter er «overgangsproblemer» som oppstår som følge av hendelser i arbeidslivet (miste jobben), i privatlivet (sykdom eller samlivsbrudd) eller en kombinasjon av to eller flere slike hendelser (Hellevik & Nordvik 2004:47). De fleste av mine informanter var utsatt for slike «overgangsproblemer». Foruten Gaute som ble syk, ble to andre informanter bostedsløse etter samlivsbrudd. En av dem er Frode.

Frode forteller at Nav tilbød ham innlosjering på både campingplass, hospits og natthjem. For Frode var disse alternativene ikke til å leve med: *«nei altså å bo på en campingplass langt utenfor byen og sånn der det....»*. I et års tid overnattet han på sofaen hos kompis, og av og til i parkeringshus og trappeoppganger. Hvorfor Frode valgte denne løsningen kan handle om flere ting. Det kan handle om sparing av penger slik at de kan brukes på annet enn bolig. Eller det kan handle om at en ikke ønsker å bli assosiert med «den type» mennesker som bor på natthjem og campingplasser. Det kan også handle om at livskriser som et samlivsbrudd, kan føre til at man gjør fatale valg. Dyp m. fl. (2013) viser at man i overgangen til en bostedsløs tilværelse aktivt kan velge handlinger som skaper krise. Hva som blir utfallet av slik «risikoatferd» kan ha direkte sammenheng med den enkeltes muligheter og ressurser til å mestre en vanskelig situasjon. Det handler om sosial kapital, dvs. å ha en familie eller et nettverk som kan gi hjelp og støtte og bidra med å finne fram til akseptable løsninger. Og det handler om den bostedsløse personens kapasitet til å mestre og ta forestående valg. Denne personlige kapasiteten er bestemmende for hvilken vei den enkelte følger (ibid.: 176-177). Over tid medførte den omflakkende tilværelsen til at Frode ble svært psykisk syk og suicid. Frodes erfaringer som bostedsløs inngår i det selvbildet han har av seg selv, et selvilde som inngår i habitus. Habitus legger sterke føringer på hvordan vi tenker, velger og handler. Alt vi opplever og alt vi gjør vil tolkes gjennom habitus. Habitus kan dermed skape eksistensbetingelser som i seg selv virker retningsskapende og undertrykkende (jf. Bourdieu 1995).

Noen forskere er opptatt av distinksjonen mellom «langvarig» og «midlertidig» vanskeligstilling (Sørvoll og Aarset 2015: 41). Den ene kategorien består av vanskeligstilling over en kort periode, gjennom en vanskelig fase i livet. Det er her Hellevik og Nordviks «overgangsproblemer» hører til. For Arne, Bertil, Erik, Frode og Gaute var bostedsløsheten en engangshendelse. Erik sier: *«Jeg har aldri vært i den situasjonen før "ever", men....»*. Han ble uten bolig fordi han ikke maktet å lete etter ny bopel da leiligheten han leide ble solgt. Den andre kategorien består av vanskeligstilte som ofte tilbringer flere år som bostedsløs, noe Cille erfarte. Både hun og David har opplevd bostedsløshet mer enn en gang. Årsakene som nevnes er familieproblemer og rusbruk.

4.3 Å bli «pusha» på

Veien til egen bolig kan være en lang og tidkrevende prosess. Skuffelser og nederlag har preget mange av informantenes liv. Man blir desillusjonert og likegyldig, og det som skulle

vært gjort i dag blir utsatt til i morgen. Man kan fort ende opp med en passiv holdning til eget problem. Å være aktiv boligsøker forutsetter at en må «stå på». Man må gå på visninger på det private utleiemarkedet eller søke om kommunal bolig. I mange tilfeller må det også søkes finansiering - slik som bostøtte og kommunal depositumsgaranti. Dette krever overskudd og engasjement, noe informantene på det tidspunktet ikke hadde. Informantene forteller at det kommunale botilbudet motiverte dem til å være aktive i letingen etter bolig. Arne forteller at: *(...) det var jo personal ved det midlertidige botilbudet som pusha på meg til å sette inn en annonse. Så personalet hjalp meg egentlig med å formulere annonsen og sånt og så satte vi den ut i.... hva heter avisen?(...) Vi satte den der. Og eee... det tror jeg var lurt».* Praktisk bistand med konkrete eksempler på hvordan en annonse skrives – samt hva en kan si og gjøre på visninger, ga Arne og de andre informantene økt mestringsfølelse og selvtillit. Dette bidro til å snu en negativ trend som inaktiv boligsøker.

God bo-oppfølgning starter med godt bosettingsarbeid (Dyb mfl. 2004). Godt bosettingsarbeid innebærer å hjelpe den enkelte med å finne, skaffe og flytte inn i varig og egnet bolig (Aakerholt m.fl. 2016: 43). Fordi Arne følte seg så stigmatisert, ble det å gå på visning vanskelig: *(..) Og første gangen utleieren ringte... da var jeg vel ikke .. jeg vil si jeg var vel ikke riktig mentalt... i orden da. Jeg var visst ganske likegyldig til alt.. der og da. Så jeg tror faktisk jeg kanskje sa at jeg ikke var interessert... jeg vet ikke om jeg kanskje til og med gjorde en avtale om å se på den (leiligheten), men jeg tror jeg ga faen i det kanskje».* Tap av jobb og bolig medførte en slags klassereise nedover for Arne. Det bidro til at han klassifiserte seg selv negativt i forhold til andre mennesker. Gjennom denne klassifiseringen definerte han sin status og sin posisjon som motsetningsfylt i relasjon til utleierne på boligmarkedet.

Også flere av de andre informantene sier de trengte å bli «pusha» på for å komme i gang med boligsøkingen. Erik forteller at da han fikk tilslaget på en privat utleiebolig ba han utleieren om betenkningstid. Han sier det var fordi han nesten ikke kunne tro det var sant at utleieren hadde valgt han foran alle andre. Dessuten var han blitt veldig komfortabel med å bo ved det kommunale botilbudet. Det kan imidlertid se ut til at samme mekanisme som gjorde ham bostedsløs - nemlig utsettelsesadferd, bidro til vegringen mot å takke ja til boligen. Slik adferd kan forklares gjennom begrepet habitus. Habitus betegner tillærte tanke-, adferds- og smaksmønstre, og kan forstås som tilbøyeligheter til å handle på en bestemt måte. Disse tanke-, adferds- og smaksmønstrene innleires og forankres i kroppen som praktisk erfaring - en «ryggmargskunnskap» som virker styrende på hvordan vi tenker, oppfatter og handler i

ulike situasjoner. I følge Bourdieu er det slik individuelle praksiser reproduseres. Senere ringte Erik tilbake til utleieren og aksepterte tilbudet om bolig. Han forteller at: *(..) jeg ble nå pusha littegrann fra det kommunale botilbudet. Ehhh...men det trengte jeg. De kakket meg hardt i ræva for at jeg måtte ta den leiligheta... (...).* Motivasjonsskapende arbeid fra det kommunale botilbudet bidro til at Erik hadde en kort karriere som bostedsløs.

David forteller at han i utgangspunktet var innstilt på å bo i en kommunal leilighet. Men siden det var lang ventetid på å få kommunal bolig, ble han av botilbudet motivert til å forsøke seg på det private utleiemarkedet. I starten var den tanken lite fristende og han sier: *«nei, første tanken min var jo litt sånn.... at det var skummelt liksom. Fordi alle har liksom snakket om den kommunale leiligheten hele tiden liksom, og... Når du er litt syk og har litt angst og sånn, så er ikke det en veldig tiltalende situasjon å gå i. Og så begynne å lete privat! Men... Sånn som dere sa her på botilbudet, det er bare å komme seg over den kneika, så er det gjort».* Råd og veiledning er ofte en del av institusjoners doxa, dvs. «det som sier seg selv og derfor ikke behøver sies» (Bourdieu i Järvinen og Mik-Meyer 2003: 14). Doxa i boligsosialt arbeid er forestillingen om at personlig forandring er godt - og en prosess alle vanskeligstilte bør etterstrebe. Men selv om David nå bor i en privat utleiebolig, står han fremdeles i kø for kommunal bolig. På spørsmål om hvorfor han fremdeles ønsker å leie hos kommunen sier han: *«(...) For, jeg har alltid blitt pusha på da - av leger og sånt noe.... Det har liksom aldri vært snakk om noe leie privat så...».* I følge Bourdieu (Bourdieu og Wacquant 1993) handler mennesker alltid på bakgrunn av internaliserte forestillingsmønstre. Nye opplevelser struktureres ved hjelp av disposisjoner som er produsert av tidligere erfaringer. Habitus forsøker hele tiden å «forsvare» eller «skjerm» seg mot forandring, og forkaster opplevelser som kan utfordre og sette spørsmålstegn ved tidligere erfaringer. Siden habitus fungerer som et seiglivet og ofte ubevisst handlingsmønster, kan det være vanskelig å umiddelbart omvende vaner som vi er blitt fortrolige med.

4.4 Å selge seg selv

Knapphet på utleieboliger og mange om beinet gjør konkurransen på boligmarkedet hard. På visninger er det derfor viktig å kunne signalisere på en troverdig måte at man er en god leietaker. Informantenes livssituasjon og mangel på «riktig» kapital gjør at det kan være vanskelig å selge seg selv. I følge Bourdieu vil en dominert alltid føle seg underlegen i samtale med en dominant, og det å søke leilighet i det private boligmarkedet kan oppleves vanskelig når noe av det første utleier spør om er «hvor bor du nå og hva jobber du med?»

Utleiere vil dessuten ikke bare vurdere sannsynligheten for at husleien blir betalt eller om leiligheten blir tatt vare på, de vil også vurdere om leietageren kan være en god nabo (NOU 2011:15, s. 26).

Fremgangsmåte for å skaffe seg bolig er avhengig av hva en leter etter, hva en mener er mulig å oppnå og på hvilke måter dette kan skje. Gaute forteller at han på visning bare ble stående uten å makte å si noe. Arne forsøkte å fremstille seg selv i et godt lys ved å fortelle om sitt nye arbeidsforhold samtidig som han bevisst holdt tilbake informasjon om egen «historie». Slik «iscenesetting» av seg selv kaller Goffman (1959) inntrykksstyring (impression management). Som nevnt i teorikapitlet er målet med inntrykksstyring å oppnå noe, formidle noe eller fremstå på en bestemt måte. Gjennom å «opptre» og spille en «rolle» lik skuespillere på en scene kan man skape bestemte inntrykk av seg selv. Goffman bruker begrepene «frontstage» og «backstage» for å skille mellom der forestillingen finner sted (frontstage) og der man gjør sine forberedelser (backstage). Hvis man har en habitus som korresponderer med det miljøet eller feltet man skal opptre i, vil forberedelsene «backstage» være mindre krevende. Verbale ytringer, væremåter og handlinger er virkemidler som bidrar til å skape bestemte inntrykk. På visninger kan slike virkemidler være å lukte godt, ha rene klær og stille relevante spørsmål angående leieforholdet – slik som hva som inngår i husleien. Som en del av «inntrykksstyringen» utøvde Arne «informasjonskontroll». Han skjulte potensielt diskrediterende informasjon om egen bosituasjon og tidligere arbeidsforhold fordi han fryktet stigma. Slik «frontstage»-adferd kan i mange tilfeller innebære strategisk planlegging for ikke å bli avslørt, og krever sosiale ferdigheter.

Erik forteller at han hadde vært veldig nervøs da han gikk på visning, men at han hadde forsøkt å bare finne roen og være seg selv: *«Men.. det er klart, jeg vet jo som sagt at det er ganske tøft for mange - meg og - det var litt tøft. Det er lenge siden man har vært på visning, og var alene og sånn der og... Å ordlegge seg rett - at folk ikke skal tro man er en tulling. Det er jo også litt viktig, fordi man legger seg frem... rett - selge seg selv. Det er jo det man skal gjøre, man skal selge seg selv som et pro - ikke produkt, det blir feil, men.... nesten det, så».* Visninger er en «frontstage»-arena der sosial kompetanse og en viss erfaring med kulturelle koder kreves for at «forestillingen» skal ha troverdighet. På «scenen» vil nemlig de symbolske uttrykksformene komme til uttrykk gjennom ens iboende reportoar. Frode sier han forsøkte å trekke frem de positive sidene i livet sitt: *«nei selvfølgelig så sa jeg jo at jeg var i.. i aktivitet. Og henviste til... den delen av livet mitt som fungerte».* Erik forsøkte å selge seg inn

ovenfor utleiere ved å fortelle at han trente yoga og leste til lappen, og sier «(..) *det hadde vært tungt for meg å gå på en visning, - altså det hadde vært tøft – «nei, jeg er hjemmeværende».* (..) *Ja-ja men ikke sant... ja men du hører jo (latter). Det høres ut som at jeg skal ha - at jeg går i svangerskap, en hjemmeværende faen..».* For Erik var det viktig å ikke fremstå som en skatte-snylter, en «nav´er». Å være i aktivitet viser at man inntar en aktiv holdning til livet. Enhver aktivitet er derfor bedre enn ingen aktivitet.

Erfaring med å gå på visninger fører til at informantene lærer seg å håndtere diskrediterende opplysninger om seg selv slik at de presenterer seg på andre og nye måter ved senere anledninger (jf. Goffman). Men selv om informantene praktiserer inntrykksstyring og informasjonskontroll når de er på visning, sier de at de ønsker å fremstå så ærlig som mulig. Huseier vil jo på et eller annet tidspunkt finne ut av det hvis de lyger. Bertil sier: *» ja, jeg må jo være ærlig med dem når jeg er på visning. Og så at du er iallfall sikret å få betaling fordi jeg er Nav-klient, og det.. det er så sant at - det er en ting du iallfall får - det er penger».* Målet med inntrykksstyring er å gi et overbevisende inntrykk slik at publikum tar inntrykket på alvor. Dette vil avhenge av hvor mye man selv tror på rollen man spiller. Mangel på kulturell og økonomisk kapital kan bidra til at mange blir avskåret fra å «spille rollen» som attraktiv leietaker fullt ut.

4.5 Depositumsgaranti

Å ha økonomisk kapital er en viktig forutsetning for å kunne leie seg en bolig. Økonomisk kapital består av alle former for økonomiske ressurser som kan investeres og gi økonomisk avkastning. Vår tilgang til penger og måten vi bruker dem på, er med på å plassere oss i forhold til andre mennesker.

Ingen av informantene hadde økonomisk kapital til å betale et depositum av egne midler og søkte og fikk innvilget kommunal depositumsgaranti - uavhengig av om det var privat eller kommunal utleiebolig de til slutt fikk tilslaget på. Kommunal depositumsgaranti er ment som en hjelp og som en erstatning for depositum for vanskeligstilte på boligmarkedet. Nesten samtlige benyttet garantien på vanlig måte ved å legge den frem ovenfor utleier. Informantene syntes det var den vanskeligste delen av visningen. Frode sier: *(...) Og i tillegg så var jeg på en del visninger, og jeg fikk veldig mye tilbakemeldinger på at de - de rett og slett ikke aksepterte den der kommunale garantien som stilles i stedet for depositum».* Mange sier samtalen var positiv helt frem til dette temaet kom opp. Den kommunale garantien røper -

uansett hvor godt man presenterer seg selv, at man er i et klientforhold til Nav. Informantene sier de tror skepsisen mot kommunal depositumsgaranti handler om fordommer. Folk tenker at du er fattig og ikke kan betale husleien. Private utleieres vegring mot å akseptere garantiordninger kan også handle om hvor pengene kommer fra. Penger fra egen inntekt har høyere verdi enn offentlige ytelser. Å være avhengig av offentlige ytelser signaliserer at en ikke evner å ivareta egne behov. Slik «informasjon» virker diskvalifiserende. I IRIS-rapporten «Ryktet forteller hvor du bor» bekrefter boligforvaltere at muligheten for å benytte kommunal garanti i det private utleiemarkedet er blitt svært innskrenket (Vassenden, Bergsgard og Lie 2012: 90). Den kommunale depositumsgarantien ser altså ut til å virke både ekskluderende og stigmatiserende.

Et stigma er en egenskap eller et kjennetegn som diskvalifiserer personer fra å bli sosialt akseptert (Schieffloe 2010: 195). Stigmaer har ulik grad av synlighet. Hvis stigma er kjent er den stigmatiserte nødt til å håndtere de inntrykk andre har av ham eller henne. Hvis stigmaet er lite synlig og heller ikke kjent, kan man skjule det og slik heve sannsynligheten for å komme i betraktning som leietaker. Informantene sier de tror det ville vært lettere og fått seg bolig dersom depositumet hadde vært organisert på en annen måte. David sier:» *nei, eneste hadde liksom vært å ha de - ha et depositum stående på en konto da. Ellers så syntes jeg ikke det var noe som var veldig ubehagelig eller.. noe sånt*». Arne ønsket ikke at huseier skulle vite at han hadde noe med Nav å gjøre, og søkte Nav om et privat lån til å betale depositumet. Dette fikk han innvilget, og viser at Nav kan bistå med andre ordninger. For Arne var det viktig at en ønsket sosial posisjon skulle avspeiles i boforholdet. Det er alltid en risiko å pynte seg med lånte fjær, og en feil i «systemet» gjorde at han ikke fikk utbetalt lånet fra Nav. Han klarte likevel å betale depositumet fordi han fikk etterbetalt en stor sum Arbeidsavklaringspenger. Arne maktet dermed å skjule stigmainformasjon, og kunne passere som «normal».

4.6 Privat vs kommunal utleiebolig

Det kommunale boligmarkedet har vært preget av lite gjennomstrømming gjennom boligene, noe som har bidratt til økt fokus på at flere vanskeligstilte skal kunne bo i det private markedet. De som prioriteres til kommunal bolig er de som ikke makter å få tillit hos private utleiere og/eller er for psykisk eller helsemessig syk til å manøvrere i det private leiemarkedet. Slik prioritering av søkere betyr at man gir bolig til dem som har størst behov. Dersom de nest mest vanskeligstilte gjennom inntrykksstyring ikke makter å fremstille seg vanskeligstilt nok,

blir de henvist til å skaffe seg bolig på det private utleiemarkedet. Dette betyr at fra å være «tvunget» til å fremstille seg bedre enn man er på det private utleiemarkedet, er man på det kommunale boligmarkedet «tvunget» til å fremstille seg verre enn man er. Med andre ord; det som ekskluderer fra privat leie kan være det som kvalifiserer for kommunal leie (Vassenden, Lie og Skoland 2012: 74).

Arne, Erik og David fikk tilslag på bolig i det private utleiemarkedet. Ved å leie bolig privat har man frihet til å velge hvor man vil bo. David sier: *«Ja, det er jo største fordelene med det da - privat, så kan du liksom velge akkurat hvor du vil bo. Med kommunal så blir du liksom plassert i en av de faste leilighetene de har. Og det pleier som regel ikke å være det beste nabolaget - for å si det sånn»*. For Arne - som hadde fått seg ny jobb og snart ville bli økonomisk selvforsørget, var kommunal bolig aldri et alternativ. Han sto derfor fritt til å velge bolig og beliggenhet ut fra en vurdering av hva som gir anerkjennelse innenfor den sosiale gruppen han relater seg til. Cille, Bertil, Frode og Gaute endte opp med å leie kommunal bolig. De forteller at de fikk hjelp fra det midlertidige botilbudet til å fylle ut søknad om kommunal bolig, og at botilbudet snakket godt om dem på tildelingsmøtene slik at det ble fortgang i saken. Å få botilbudet til «snakke saken sin» på tildelingsmøtene i regi av Boligkontoret viser at informantene klarte å kommunisere og argumentere for sine ønsker og behov på en troverdig måte. De maktet dermed å fremstille seg slik at de oppnådde gjennomslag for en ønsket situasjonsdefinisjon (jf. Goffman). Dette viser at disse informantene innehar en viss sosial og kulturell kapital. Det viser også at botilbudet har en «portåpner-funksjon» til goder og/eller tjenester som vanskeligstilte ønsker eller trenger.

Samtlige informanter forteller at de også fikk hjelp av Boligkontoret når de henvendte seg dit. Uten innvendinger aksepterte alle informantene den boligen de ble tildelt. Ved tildeling av kommunal bolig kan det Bourdieu (1996) kaller symbolsk vold oppstå. Basert på skjønn og klart utformede retningslinjer avgjør boligforvaltere på kommunale boligkontor om og hvem som skal få kommunal bolig. Boligforvalterne avgjør også hvilken boligtype som skal tildeles. Dersom vanskeligstiltes behov (kapital) underkjennes og/eller ikke vurderes legitim, vil de få avslag på søknad om bolig. Kommunen har et begrenset antall boliger til disposisjon, slik at den som søker kommunal bolig må ta til takke med den boligen de blir tildelt - selv om den ikke er i samsvar med deres ønske. En «optimal» bosetting av den enkelte lar seg ofte ikke gjøre på grunn av for få boliger og et for lite differensiert botilbud (Vassenden, Bergsgard og Lie 2012: 87). Det er derfor lite rom for å ta hensyn til de ønsker den enkelte

måtte ha i forhold til størrelse og beliggenhet. Takker den vanskeligstilte nei til tildelt bolig kan konsekvensen bli at hun/han blir fri for bolig eller havner bakerst i boligkøen.

Fra svar om innvilget søknad av kommunal bolig til faktisk tildeling av bolig, tok det for informantene fra et-par uker og opp mot et år. For Bertil gikk hele prosessen raskt. Fra han fikk innvilget søknad om bolig til han kunne flytte inn i boligen, tok det ikke mer enn et-par ukers tid. Men selv om en bolig blir tildelt, er den ikke nødvendigvis innflyttingsklar. Cille måtte vente to måneder på at boligen ble klargjort. Hun hadde i utgangspunktet en annen kommunal utleiebolig, men fikk på grunn av fare for liv og helse tildelt ny kommunal bolig i et annet boområde. Gaute ventet over seks måneder på tildelt bolig før den ble innflyttingsklar. Dette var et spesielt tilfelle fordi boligen inneholdt et dødsbo der arvingene ikke ble enige. Frode fikk tildelt kommunal bolig etter å ha stått på venteliste i et års tid. I utgangspunktet hadde han fått signaler om at det kunne ta 2-3 år før bolig ble ledig. Et forsøk på suicid utløste imidlertid vurderingen fare for liv og helse og han ble tildelt kommunal bolig mer eller mindre samme uken.

Bertil, Cille, Frode og Gaute sier at de ønsket å leie hos kommunen. De sier de føler større trygghet ved å forholde seg til kommunen enn til private utleiere. Frode sier: *(..) jeg har... erfaringer med at private utleiere - de kan skalte og valte med-med leietakerne sånn som det passer dem. Og.... jeg er ikke..... psykologisk i stand til å ta meg.. av det akkurat nå*. Et leieforhold hos private utleiere oppleves som en uforutsigbar maktrelasjon mens et leieforhold hos kommunen oppleves mer forutsigbart. Dette til tross for at også de kommunale leiekontraktene må fornyes med jevne mellomrom. I IRIS-rapporten «Man må ha en plass å bo. En sosiologisk studie av vanskeligstilte i et boligeierland» fant Vassenden, Lie og Skoland (2012) at en viktig grunn til at vanskeligstilte foretrekker kommunal bolig fremfor privat leie, er usikkerheten omkring hvor lenge man får bo i boligen før utleieren sier opp leieforholdet. Informantene sier at å leie hos kommunen medfører et annet sett med rettigheter dersom det skulle oppstå en konflikt eller noe skulle skjære seg. Når man er avhengig av offentlige ytelser og det av og til oppstår «rusk» i utbetalingene, er det ikke så enkelt å forklare en privat utleier at man ikke har penger til husleien. Innenfor det offentlige er det større rom for å løse slike ting.

I tillegg til forutsigbarhetsaspektet kan ønsket om å leie hos kommunen også handle om behov for distanse til huseier. Man blir mindre «overvåket» i en kommunal utleiebolig fordi huseier befinner seg et annet sted. Boligen og de omkringliggende omgivelsene kan forståes

som «backstage», en bak-region hvor man kan utøve private og skjulte handlinger som ikke er under overvåkning av andre. Den enkelte kan i større grad ta seg mer til rette i boligen og leve livet på en måte som en privat utleier kanskje ikke ville akseptert. Noen kan også ha en formening om at kommunale boliger er billigere å leie. Imidlertid har kommunen de senere år oppjustert husleieprisene slik at de nå er mer i samsvar med gjengs markedspris.

4.7 Oppsummering: «Å skaffe seg et sted å bo»

Motivasjonsskapende arbeid fra det kommunale botilbudet fremstår som vesentlig for å få den enkelte til å komme i gang med boligsøkeprosessen. Gjennom det Goffman kaller inntrykksstyring forsøker informantene «å selge seg selv» som en attraktiv leietaker ved å presentere seg selv med de ting i livet som fungerer. Dette krever både sosial kompetanse og forståelse for kulturelle koder. Å passere som «normal» vanskeliggjøres av kommunal depositumsgaranti fordi den avslører at informantene er i et avhengighetsforhold til Nav. Den kommunale garantien har «lav verdi» og oppleves som «diskrediterende informasjon». Når private utleiery har mange leietakere å velge mellom, fører synlig og/eller kjent stigma (annerledeshet) til at vanskeligstilte blir valgt bort. Slike erfaringer gjør at informantene må finne strategier for å få innpass på det kommunale boligmarkedet. Få tilgjengelige kommunale boliger gjør at de som har størst livsmestringsproblemer blir prioritert. For å få tilgang på slik bolig må informantene endre inntrykks-strategi fra «god» til «dårlig» leietaker. Tildeling av kommunal bolig forvaltes av kommunens saksbehandlere (portvoktere) og baserer seg på portvokterens faglige vurdering av søkerens behov for bolig og prioritering mellom de søkerne som kvalifiserer. Ved å presentere seg selv på en bestemt måte kan man få det kommunale botilbudet til å snakke «sin sak» på bolig møtene. Dette peker på en praktisk sans for hvordan den enkelte orienterer seg i verden.

5. Å bo

Behovet for å skape seg et trygt hjem er helt grunnleggende for oss alle. Om boligen blir et hjem for den som bor der, avgjøres av den følelsesmessige tilknytningen til boligen (Brotkorb og Rugkåsa 2007). Et hjem skapes ved at man oppholder seg i boligen. Pynting, møblering og dekorering bidrar til å skape en god atmosfære og følelsen av *hjem*. Det blir et sted hvor man kan slappe av og være seg selv, samt ha besøk av familie og venner. Bolig, inventar og innredning symboliserer vår sosiale, kulturelle og økonomiske plassering i samfunnet

(Aakerholt m. fl. 2016: 39). Boligen har derfor stor betydning for identitet og identitetsutvikling.

Hjemmet er også arena for dagliglivets aktiviteter. Hverdagslivet er det vi oppfatter som kjedelig, kjent og "unremarkable". Hverdagslivet handler om rutiner og repetisjoner, - vi gjør de samme tingene på de samme plassene til samme tid. Hverdagslivet er det private og personlige, slik som spising, soving og følelser (Scott 2009). Hjemmet er vår «backstage». Hverdagsaktiviteter som rydding, rengjøring og vedlikehold koster penger, tid og energi. I tillegg må man forholde seg til utleier, naboer og nærmiljø. Alt dette krever en viss kompetanse (Aakerholt m. fl. 2016). Den største utfordringen for mange vanskeligstilte mennesker er å bo. I dette kapittelet skal jeg undersøke hvordan informantene erfarer hverdagslivet i egen bolig.

5.1 Trivsel og trygghet i boligen

Alle informantene sier de føler seg hjemme i boligen de bor i og at de har gjort den til sin. Det er et godt sted å være, de trives og føler seg trygge. Bertil sier det er alfa omega at han trives der han bor. Hvis han ikke trives kan han like godt være uten bolig. Trivsel (well-being) forstås ofte som en subjektiv følelse eller opplevelse av velvære og sier noe om hvordan vi har det, at vi føler oss bra og er tilfreds med livet (Helsedirektoratet, 2015). Hva som skaper trivsel varierer fra person til person.

For Cille handler trivsel først og fremst om å ha kontroll over hvem som kommer over dørstokken. I dag bor hun i et stille og rolig område, men den forrige boligen hun bodde i var plassert midt i «miljøet». Hun sier: *«Og jeg satt inne på soverommet i et helt år, for jeg ville ikke at naboene skulle se at jeg var hjemme - for da kom de og banket på døra og skulle inn med en gang»*. Cille sier hun ikke vet om hun hadde klart å holde seg rusfri dersom hun hadde måttet fortsette å bo der. Trivsel og trygghet hører ofte sammen. Ønsket om trygghet er grunnleggende for alle mennesker. Gullestad tolker bruken av ordet «trygghet» med noe som handler om kontroll. For eksempel å ha kontroll over eget liv. Dette har igjen å gjøre med stabilitet, forutsigbarhet og orden (Gullestad, Viten.com).

For Frode betyr trivsel og trygghet først og fremst at han har ei seng å sove i og ei dør å låse, men tilføyer: *«Boligen er alt! Alt!»*. Erik synes det er tilfredsstillende å kunne si at han skal hjem, at han kan fortelle hvor og hvordan han bor. I begynnelsen fant han seg imidlertid ikke

helt til rette i boligen: *«neesssj... i starten - det ble omveltning. Veldig omveltning. Overveldende. Jeg så ikke helt...eee.. jaa... jeg så ikke helt enden. Hva jeg skal kalle det.. jeg så ikke helt hvordan jeg skulle... komme i havn med ting»*. Det tok ham noen måneder å finne roen. Boligen ble ikke et hjem før han *følte* seg hjemme.

Informantene forteller videre at det er i boligen de oppholder seg størstedelen av tiden. Vanlige fritidsaktiviteter er lesing, skriving, håndarbeid og tv-titting. Flere sier de trives i eget selskap. Erik sier at: *«Det er greit nok.. å forholde seg til noen, men... det å bare ha seg selv å forholde seg til er veldig godt. (...) Man skal ikke sitte og entertaine eller... man skal ikke sitte og underholde andre. (...) Man må ha det bra først og fremst selv og... Å passe på seg sjøl er viktigst»*. Alle trenger et sted å trekke seg tilbake og være alene. Hjemmet er et fristed, en «backstage» der man kan gjemme seg fra omverdenens granskende øyne og føle seg trygg nok til å ta av masken (Goffman 1959).

5.2 Beliggenhet

En subjektiv opplevelse av trivsel er gjerne betinget av ytre elementer slik som boligstandard og bomiljø (Helsedirektoratet, 2015). For mange av informantene er det viktig å bo sentralt, noe over halve informantgruppa også gjør. Å bo sentralt innebærer at man slipper å ta buss eller drosje for å komme seg rundt. For Bertil innebærer sentral beliggenhet at han er i bedre stand til å hjelpe moren som bor i nærheten, samt at han er lett tilgjengelig for besøk *«... joda jeg stortrives. Det kommer folk innom her og skal vente på bussen og får seg en kjeft med kaffe og tar seg en røyk, så.. så drar de videre»*. Når boligen fungerer som en «scene», så slutter den å være en «backstage». Det betyr at man ikke har noe sted å være privat. Bolig med sentral beliggenhet kan derfor ha sine negative sider. En periode var Bertil så plaget av folk som kom på nettene og brukte boligen hans som varmestue, at han måtte true med å ringe politiet.

Av de tre informantene som leier på det private leiemarkedet bor en av dem i en ordinær bolig som er blitt omgjort til flere leiligheter, mens to bor i samme hus som utleieren. De fire informantene som leier hos kommunen bor i ulike kommunale boligfelt der tre av dem bor i tilnærmet «vanlige» nabolag. Alle informantene opplyser at de er fornøyde med det området de bor i. Frode bor i et såkalt «belastet» bo-område. Han sier han var rimelig klar over hva han takket ja til da han fikk tildelt boligen, men var så glad over å endelig ha fått seg et sted å bo at de heftelsene som knytter seg til boområdet egentlig ikke interesserte han. Dette kan

tolkes dithen at Frode nå synes enhver bolig er bedre enn ingen bolig. Samtidig så har miljøet og beliggenheten innvirkning på hvordan han organiserer livet sitt. Frode sier området ikke egner seg for barn, selv om han ser at det bor folk med barn der. Selv vil han ikke utsette sønnen sin for de sosiale forholdene og ønsker ikke å ha han på besøk der. Når de møtes benytter han alternative møtestedet.

Cille bodde tidligere i samme område som Frode og forteller: *«Og det var blodige... aviser i postkassen, og det var knuste vinduer og det var roping i gaten»*. I boligsøknadene hadde hun lagt ved skriv fra Barnevernstjenesten om nødvendigheten av å ha en bolig som egnet seg for barn. Likevel ble hun tildelt bolig i belastede miljø. Det medførte at hun ikke fikk lov av barnevernet å ha sønnen på besøk og måtte møte han andre steder. Miljøet hun bodde i gjorde at hun heller ikke ønsket besøk av andre familiemedlemmer. Vassenden, Lie og Skoland (2012) viser hvordan det å bo i en «problemkonsentrasjon» av kommunale boliger kan legge hindringer for beboernes ønske og/eller evne til å opprettholde kontakt med venner og familie som er utenfor miljøet fordi stigmaet forbundet med bostedet er for sterkt til at de ønsker å invitere dem på besøk. Selv om Frode tar sine forhåndsregler når han skal møte sønnen sin, forstår jeg det dithen at han selv ikke føler seg stigmatisert på grunn av boligens beliggenhet.

5.3 Standard og innredning

Informantene opplyser at både de private og de kommunale utleierne tar godt vare på husene sine. De nevner nytt elektrisk anlegg, ny bordkledning og nye vinduer. Bertil som bor i en kommunal leilighet forteller at: *«siden det er skiftet bordkledning på vet du så.. blir det stikk motsatt - det blir for varmt (latter)»*. Cille forteller derimot at det fort blir kaldt på grunn av en utett verandadør. Dessuten går brannalarmen når de bruker ovnsvifta. De har imidlertid fått lovnad fra kommunen om utbedring. Gaute har malt en vegg i stua, og er ikke fornøyd med badet. Det har han lyst til å pusse opp selv for egne midler. Arne sier leiligheten han bor i har en merkelig planløsning, men siden den er «fresh» og har så god utsikt, bryr han seg ikke så mye med det. Han sier: *«det skulle vært litt mer lamper og sånt - det er litt dårlig belysning, men det skal jeg ta etterhvert. Jeg handler ting etter som jeg har penger for å si det sånn»*. Det eneste David er misfornøyd med er at bopelen hans er litt liten. Eriks leilighet er derimot så stor at han sier han kunne hatt løpestreng mellom rommene. Han er som de andre ikke plaget med hverken fukt eller råte, men sier det kan bli litt kaldt på grunn av den åpne romløsningen. Da det var som kaldest i vinter hadde han bare 16-17 grader inne i stua. Han sier at (..) *«Men jeg hadde jo på - jeg satt jo påkledd når jeg satt og «gamet»*. Og drakk mye

te. Og holdt varmen sånn sett (humring)». På spørsmål om oven sto på fullt sier han: «næææ.. den stod ikke på fullt. Jeg skulle spare strøm! Jeg hadde ikke noen grunn til å spare strøm, men jeg skulle det! Jeg vet ikke helt hvorfor. Men det var da jeg var nede i en sånn bølgedal, sant». Oppfølgingstjenester er en frivillig ordning, og Erik takket nei til slik bistand da han flyttet inn i leiligheten. Bo-oppfølging kan styrke trygghet og stabilitet, og dermed ha positiv innvirkning på psykisk helse. Men hjelp og bistand kan også oppfattes som en form for overvåking. For å opprettholde følelsen av egenkontroll forsøker man å unngå situasjoner som kan innebære normativt press.

Selv om hjemmet først og fremst er en «backstage» kan det også fungere som et frontstage-område. Av og til kommer mennesker vi kjenner på besøk. Dette publikumet vil vurdere oss, og siden hjemmet er en del av hvordan vi blir oppfattet er det viktig å sørge for at hjemmet representerer oss på en best mulig måte. Vi viser hvem vi er gjennom hvordan vi bor. Vi viser vår smak og vår personlighet gjennom valg av møbler, bilder, farger og gjenstander. Penger og sosial status påvirker hva vi liker, - livsstil og smak er en del av vår habitus. Informantene forteller at de først og fremst har møblert leiligheten etter personlig smak. Bertil sier: *«jeg har laget det sånn som jeg kan trives med. Om andre trives når de kommer - det er opp til dem altså. Men jeg kan ikke forandre på ting for at andre ikke trives»*. Smak klassifiserer, og smak klassifiserer også den som klassifiserer. Når vi skiller mellom det vakre og det stygge markerer vi hvilken posisjon vi har - i et hierarki som er definert av eliten.

Stort sett alle informantene fikk etableringsbidrag fra Nav til å kjøpe seg hvitevarer. Noen hadde møbler fra før, slik som Cille: *«noe av det har vi hatt før og noe av det har jeg handlet når jeg har fått skattepenger og noe er arvet og noe er fått og noe er kastet etter meg og noe....jah..»* Andre startet opp med mer eller mindre tomme hender og skaffet seg innbo fra Fretex og Røde Kors. Hvordan den enkelte møblerer hjemmet sitt handler ikke bare om smak og behag men også om økonomi. Arne forteller: *« (...) Bord-stativet kjøpte jeg for 20 kroner (latter). Ja, jeg vet ikke, jeg fikk det bare for meg at det kan stå der. Det bordet der (peker) skal jeg ikke ha, jeg skal ha et annet. Så jeg er veldig.... jeg har kjøpt det meste på Røde Kors. Men nå begynner jeg å få litt penger... så (..)»*. I følge Bourdieu er det slik at like mye som vi ønsker å vise hvor vi hører hjemme sosialt, ønsker vi å vise hvor vi ikke hører hjemme. Materielle objekter som møbler og gjenstander symboliserer klasses tilhørighet. Det handler ikke bare om hva man eier, men hvilken symbolsk verdi objektene har. Arne hadde større økonomisk handlingsrom før han mistet jobben, og de investeringene han ønsker å gjøre nå

når han har fått inntekt igjen handler ifølge Bourdieu om å oppnå sosial anerkjennelse i det miljøet han identifiserer seg med og ønsker å være en del av. Imidlertid vil inventaret han ønsker å investere i bare skape kulturell kapital dersom andre i samme felt eller miljø gjenkjenner og forstår betydningen av investeringen. I andre miljø vil en slik investering ikke høste anerkjennelse.

5.4 Kosthold og renhold

Det er i hjemmet de daglige gjøremålene foregår (Scott 2009). De fleste informantene forteller at de har god kontroll på både matstell og renhold. David forteller at: *«(..) det har jeg aldri hatt noe problemer med, selv om jeg har lest at psykisk syke får litt problemer med det. Jeg har aldri hatt noe problem med akkurat det. Det kan stå litt ting fremme og sånn, men å vaske og støvsuge og sånn- det gjøres hele tiden »*. Opplevelsen av å mestre hverdagslivets oppgaver og utfordringer er avgjørende for psykisk helse og trivsel (Helsedirektoratet 2014: 10).

Noen informanter har lite faring med vasking og rydding. Habitus er et resultat av vår sosialiseringssprosess, og har man ikke lært å gjøre husarbeid, vet man heller ikke hvordan det skal gjøres. For Cille er det utfordrende å vaske boligen. Hun forteller at hun var 16 år første gang hun vasket både en kopp og et gulv. Cille har derfor en del rutiner hun trenger å få innarbeidet. Hun har individuell plan som konkretiserer at hun skal få hjelp av Oppfølgingstjenesten med kosthold, huslige rutiner og døgnrutiner men sier hun er flink til å snike seg unna. Det er ikke alle hun er like fortrolig med skal få se hvor rotete hun egentlig har det. Hun føler at hun overlater mye av husarbeidet til kjæresten og sier hun er veldig heldig som har han.

Også gjennom mat uttrykker og reproducerer vi identitet (Scott 2009). For Frode var et ordentlig kjøkken en av de tingene han virkelig savnet når han ikke hadde et ordentlig boforhold. Han er glad i å lage mat og sier: *«ellers så... går det nå sikkert ei brødiskive med fiskekaker i uka, men så en gang i uka så lager jeg meg et ordentlig, ordentlig måltid liksom»*. Hva slags mat vi spiser, hvordan vi spiser den, skaffer den og tilbereder den, symboliserer vår smak og vår livsstil. Matpraksiser spiller dermed en viktig rolle i våre vurderinger av hvem som er våre likeverdige og hvem som er enten over eller under oss. Bertil forteller at siden han har det så trangt økonomisk tar vennene hans av og til med seg mat hjem til han sånn at de kan lage seg et måltid sammen. Innimellom går han på varmestua og spiser gratis middag.

Han sier: *«jeg går ikke og sulter hvis jeg har andre alternativer. Altså folk bare sier.. mange sier nei, jeg kan ikke gå på varmestua for da blir du jo merket at du er sosialklient og bla-bla bla. Men sånn tenker ikke jeg. Jeg tenker på å overleve, det er det som er tankegangen».*

Bertils utsagn viser at smak skaper sosiale distinksjoner i alle slags typer miljø. Erik lengter ikke etter et A4 liv og sier *«ahhh matlaging er jo sånn bob bob. Men jeg spiser jo.. godt. Rengjøring er nå.. ja jeg er jo mannfolk, så jeg vet da faen.. jeg har ikke noe støv på hjernen - det skal nå sies».* Erik lever ennå i esker: *«(....) Men jeg er jo sånn - jeg klarer å leve på å bruke en kopp og et fat og et bestikk og sånn... Det vasker jeg og skyller... Det er ikke verre enn det. Så man lever jo enkelt».* Det finnes mange måter å bo på, og hva som skaper et hjem varierer fra person til person. Det som kanskje blir oppfattet som normalt og naturlig av de fleste i samfunnet, trenger ikke være den beste måten å bo på for alle (Aakerholt m.fl. 2016).

5.5 Sosiale relasjoner

Sosial kapital er sentral for menneskers livsmestring. Hvor mye sosial kapital man har blir ifølge Bourdieu (1995) bestemt av hvor involvert man er i et nettverk. På spørsmål om informantene får besøk i boligen sin, er svarene delt. Bertil sier *«jeg kan ta en telefon til de jeg vil, og det kommer folk på - jeg holdt på å si - på sekundet nesten. Så det er ikke noe problem. Nei, jeg føler meg aldri ensom. (...)».* Han sier han prøver å legge det opp sånn at han ikke har venner innom når han venter familie på besøk. Han har ved flere anledninger hatt folk «hospiterende» hos seg, noe han ikke er udelt positiv til: *«ja de overtar styringen, så får ikke jeg noe jeg skulle sagt - det er det som er. De blir husvarm».* At bostedsløse venner og bekjente utøver press på dem som har bolig kommer også frem i studien til Vassenden, Bergsgard og Lie (2012: 56).

Arne forteller derimot: *«nei nei nei det er ingen som kommer hit... kanskje man skulle ville ha besøk av noen, men det er ingen som kommer hit. Jeg vet ikke hva de betrakter, det er jo som man har lepra nesten...».* Å være i utdanning, arbeid eller annen aktivitet øker muligheten for å knytte og opprettholde bånd. Imidlertid er nettverk som en gjensidig bank, - hvis man ikke yter noe kan man ikke forvente å få så mye igjen (Schiefløe 2010: 350). Ringvirkninger av tapt økonomisk og sosial kapital gjør at man trekker seg tilbake og deltar mindre både i nærmiljøet og samfunnet generelt. Siden Arne føler seg stigmatisert påvirker det hans muligheter for sosial deltagelse.

Ensomhet og mangel på sosial støtte forringer livskvaliteten. Det påvirker menneskers mestringsressurser og medfører risiko for dårligere helse (Helsedirektoratet 2014: 11). Ingen av informantene uttrykker eksplisitt at de kjenner seg ensom, men flere tilkjenner likevel et savn av sosialt nettverk. David sier: *«bare det at folk hadde kommet å ringt på liksom - og spurt meg vil du være med ut en tur og liksom....»*. Deltakelse i sosiale nettverk er viktig for oss fordi vi gjennom relasjoner til andre kan få tilgang til materielle goder, tjenester, hjelp, støtte og omsorg (Schiefløe 2010: 352). Et nettverk i form av kommunale tjenestetilbud kan bidra til å øke den enkeltes sosiale kapital. For eksempel forteller David at han har fått hjelp av Oppfølgingstjenesten til å søke om «nye» tenner. Han sier: *«jeg er en sånn person som liker å sitte på... en kafé for eksempel, med laptopen og bare... sitte å kose meg og se på folk liksom. Men.. jeg føler at jeg ikke kan det nå, på grunn av tennene liksom»*. David tror han vil bli mer sosial når tennene er ordnet. Larring og Stjernø (2010) hevder at dersom marginaliserte grupper skal kunne utvide nettverket sitt slik at det gir dem tilgang til ressurser, trenger de å komme i kontakt med mennesker i andre posisjoner enn dem selv. De fant i en undersøkelse av sosial kapital blant marginaliserte grupper at nettverket deres ga dem tilgang til ressurser som kunne hindre ytterligere marginalisering. Men siden man ofte omgir seg med mennesker som befinner seg i samme posisjon i det sosiale rom, vil disse nettverkene ofte bestå av mennesker som er i samme livssituasjon som en selv. Disse nettverkene vil derfor ofte ha lite ressurser som kan være med å forbedre deres livssituasjon (Larring og Stjernø 2010).

Flere av informantene har barn og familie på andre kanter av landet som gjør at avstanden for besøk blir stor. Men også habitus kan sette begrensinger som vanskeliggjør kontakt. En informant forteller han har lite kontakt med barnet sitt fordi: *«(..) Det er mentale sperringer. Det er på grunn av min egen historie. Min egen barndom»*. Cille har bevisst valgt å skjerme seg mot venner fra sitt tidligere miljø. Hun vil ikke ha folk rekende på døra og utøver informasjonskontroll hvis noen begynner å spørre og grave om hvor hun bor. Har hun besøk er det stort sett av familien. Den type informasjonskontroll som Cille utfører handler ikke om stigma, men om frykt for uønsket besøk. Ved å utøve informasjonskontroll hindrer hun spredning av informasjon om hvor hun bor ut i «miljøet». Tilgang til sosial kapital gjennom naboskap er det ingen av informantene som er opptatt av. Riktignok sier samtlige at de er på hils med naboene sine og at de av og til slår av en prat. Men de har ikke noen videre sosial omgang med dem.

5.6 Oppsummering: «Å bo»

Informantene bruker ordet «trivsel» når de skal beskrive egen bo- og boligsituasjon. Hva som skaper trivsel oppleves ulikt fra person til person, men beskriver likevel en positiv sinnstilstand. Ytre elementer som miljø og beliggenhet er en medvirkende årsak til informantenes følelse av trivsel. Trivsel og trygghet bidrar til at boligen informantene kaller hjem også *føles* som et hjem. Informantene er opptatt av hvordan hjemmet ser ut. De innreder boligen etter personlig smak og behag ut fra hva økonomien tillater. For å kunne mestre hverdagsaktiviteter er både praktiske og sosiale ferdigheter nødvendig. Daglige gjøremål som matlaging og renhold forvaltes av informantene selv, men bærer preg av lite struktur og regelmessighet. Informantene bruker mye tid i hjemmet sitt, og hjemmet brukes både til sosialt samvær og som en «backstage» der de kan slappe av og være seg selv. Halve informantgruppa har god kontakt med familie og venner mens den andre gruppa har lite sosialt nettverk. Siden mange er født og oppvokst andre steder, har de lite slekt og familie i nærheten. Svak sosial tilknytning kan føre til ensomhet og isolasjon, og noen informanter tilkjennegir savn etter nære relasjoner. Ingen av informantene deltar i organisert fritidsaktivitet på kveldstid, men vil gjennom arbeid, tiltak og et nettverk av offentlige tjenester kunne utvikle sosial kapital.

6. Barrierer for å beholde boligen

Å opprettholde et boforhold fordrer at man klarer å håndtere egen økonomi, betale regninger i tide og mestre praktiske oppgaver ved boforholdet (Nou 2011:15, s. 41). Mange vanskeligstilte har utfordringer med å opprettholde en tilfredsstillende bosituasjon. Noen har problemer med å disponere økonomien, og trenger hjelp til å få oversikt over den økonomiske situasjonen. Andre trenger hjelp med å få gode daglige og ukentlige rutiner på plass. Uten oppfølgingstjenester som er tilpasset individuelle behov, vil mange slite med å kunne mestre boforholdet sitt (Nou:15, s. 107). Oppfølgingstjenester skal bidra til å gi den enkelte økt mestring knyttet til å bo for seg selv. Målet er å hindre utkasting av boligen samt redusere faren for ensomhet og isolasjon. «Alle må bo, og med riktig hjelp kan alle bo» (Bolig for velferd (2014-2020): 16).

6.1 Økonomi

På spørsmål om hva informantene synes er den største utfordringen med å bo i egen bolig var svaret økonomi. Det handler om frykt for at noe skal skje slik at husleia ikke blir betalt, at økonomisk hjelp og bistand plutselig skal forsvinne. David sier at «... *ting kan jo skje og...*

hvis det skjer så kommer det bare til å bli sånn korthus som raser alt sammen liksom». Når vi ser på mitt utvalg så har seks av syv en eller annen form for offentlig ytelse. En informant har arbeidsinntekt, en har sosialhjelp, to har arbeidsavklaringspenger (AAP) mens tre har uføretrygd. De fleste har relativt lave utbetalinger i måneden og sliter med å få pengene til å strekke til i hverdagen. Økonomi ligger på en måte i bunnen og styrer den enkeltes muligheter og begrensninger. Arne sier: *«(...) Det betyr jo alt. Økonomi og..... ja.. det betyr alt. Penger er alt. Så får folk si hva faen de vil. Penger er alt. Ellers lever du ikke*». For Bourdieu er økonomisk kapital langt på vei den viktigste kapitaltypen. Økonomisk kapital gir mulighet til å kjøpe goder som er av grunnleggende betydning i hverdagen - slik som mat, klær og bolig. Bertil lever av sosialhjelp og har veldig trang økonomi. Han benytter seg ofte av tilbud der han kan få gratis mat, og han har ved flere anledninger søkt og fått innvilget tilskudd fra Nav til vinterklær og julegaver. Nå får han ikke vasket klærne sine fordi: *«jeg fikk ødelagt den nye vaskemaskinen som bare var 2 år gammel nå sist da det var en som bodde her*». Han har ikke råd til reparasjon og han tør ikke be Nav om hjelp siden han fikk tilskudd av dem til å kjøpe den han har. Han bærer derfor med seg all klesvasken hjem til moren sin. Erik sier at selv om det er trygt å vite at AAP'en utgjør en fast inntekt, er det lite å leve for. Han har gjeld å betale på og er blakk ganske ofte. Lav inntekt og gjeld medfører at en ofte ikke blir funnet kredittverdig. For å få tilgang til internett måtte han ordne internettabonnement gjennom en kompis. Å ha kontroll over egen økonomi er en forutsetning for å kunne opprettholde et boforhold. Omverdenen stiller krav til at man gjør opp for seg uavhengig av hvilken økonomisk situasjon man måtte befinne seg i.

Arne forteller at det skjedde med han som det sikkert gjør med mange andre som sliter med økonomien, en vegring mot å åpne post: *«nei men altså... å gå og vente på et..... negativt svar... En regning er jo som oftest negativ*». Flere informanter sier det er vanskelig å spare penger. Siden de ulike ytelsene utbetales til forskjellige tidspunkt i måneden, må den enkelte sette av penger fra den første utbetalingen til den neste for å få nok penger til å kunne betale hele husleia. Kombinasjonen fravær av fast trekk-ordning av husleia samt vanskeligheter med «husleie-sparing», kan fort ende i utkastelsesvarsel. Dette opplevde Frode. Han hadde tidlig bedt om hjelp til betaling av husleia siden han hadde problemer med å åpne post. Mens han ventet på å få innvilget økonomisk rådgiver, hopet husleieregningene seg opp - med påfølgende utkastelsesvarsel. Heldigvis fikk han hjelp fra kontakten sin i Oppfølgingstjenesten og sier *«det har hjulpet veldig å ha en wingman som.... Jeg hadde ikke*

kommet til å klart det uten han». Selv om flere av informantene sier de ikke har fast trekk av husleia, har de unngått utkastelsesvarsel fra boligen de bor i nå.

Økonomisk rådgivning tilbys personer som ikke har midler til å dekke nødvendige behov og har vanskeligheter med å betale regninger og betjene gjeld. Hensikten med å tilby økonomisk rådgivning og gjeldsrådgivning er at den enkelte skal bli i stand til å styre økonomien sin selv (Nav.no). Fem av syv informanter har fått hjelp av økonomisk rådgiver. Cille sier hun får panikk bare ved tanken på ikke skulle ha økonomisk rådgiver. De gangene hun har prøvd å ha styringen selv har hun endt opp med å miste boligen. Hun forklarer det med at siden hun begynte å ruse seg i ung alder har hun ikke hatt den normale utviklingen fra barn til ungdom og fra ungdom til voksen. Hun synes det er vanskelig å holde styr på regningene og er heller ikke flink til å planlegge bruken av penger. Isteden for å fordele pengene utover hele måneden kan hun finne på å bruke opp alt allerede første uken. Hun har nå fått til en ordning der hun får utbetalt et bestemt beløp i uka. David sier han ikke ønsker økonomisk rådgiver fordi det etter hans erfaring nesten alltid ender opp med at de foreslår økonomisk verge. Nå som han føler seg frisk vil han ha styringen selv. Han sier han har full kontroll på økonomien og at det første han gjør når han får penger er å betale husleia. Erik var skeptisk til å få økonomisk rådgivning, men takket til slutt ja. Siden han har så lite å leve av ønsker Nav å hjelpe han med å få stoppet rentene på et lån han har. Erik er egentlig ikke interessert i det: *«(...) Da er det også Nav sant - dem vil ha det stoppet, men jeg har sagt la det bare gå, for jeg vil bli ferdig med det før jeg går i grava. Helst!»* Bertil og Frode uttrykker derimot stor takknemlighet for at den økonomiske rådgiveren har ordnet rentestopp på gjelda deres.

6.2 Helse, aktivitet og arbeid.

Alle informantene har eller har hatt dårlig psykisk helse. Psykiske lidelser er en viktig årsak til sykefravær og frafall fra arbeidslivet, og har vært økende de siste tiårene (Oppfølgingsplan for arbeid og psykisk helse (2013–2016): 14). En god bolig er viktig for helsen og livssituasjonen, og er av avgjørende betydning for effekten av behandling (Bolig for Velferd: 17). Hvilken betydning mener så informantene selv at boligen har for deres helse og livssituasjon? Arne og David sier at mye «falt på plass» da de fikk seg et sted å bo. David sier: *« (...) Ja...med en gang jeg kom meg inn i den leiligheten der borte så var det så mye som løst for meg liksom»*. Men det er ikke alltid man reflekterer over boligens betydning. Cille sier: *«det er jo egentlig veldig viktig, selv om jeg ikke bestandig... ser det eller tror det. Så er det jo det»*. Utsagnet - sett i lys av at hun i mange år hadde «mast» om rusbehandling og

først fikk det innvilget da hun hadde fått seg et eget sted å bo, viser at når bolig ikke lenger er en utfordring så trer den ofte i bakgrunnen. Også Gaute synes det er vanskelig å si hva boligen har betydd for helsa. Han sier han har mye og god kontakt med familie og venner, han spiller gitar med kompiser, han har ikke det ansvaret han hadde før, og han ligger ikke lenger våken og grubler om nettene. Han tror derfor hans helsemessige forbedring handler om summen av alt dette. Studier av hvilken betydning boligen har for helse strever med å etablere årsakssammenhenger knyttet til sosiale aspekter ved bolig. I en studie fant Grønningsæter og Nielsen (2011) at det er sammenhenger mellom ulemper på boligmarkedet og dårlig helse, og at disse sammenhengene kan knyttes til blant annet psykologisk stress, boligstandard og bomiljø (s. 62). Årsakssammenhengene er imidlertid uklare, og Grønningsæter og Nielsen konkluderer med at det er betydelige kunnskapshull innenfor dette temaet.

Arbeid kan være god medisin når man sliter psykisk. Arbeidsdeltakelse bidrar til mestring og selvtillit og sosial kapital i form av tilhørighet til et fellesskap. Å ha noen å snakke med og dele opplevelser med gir muligheter for å bygge opp sosiale nettverk. Hvis man har begrenset eller ingen erfaring fra arbeidslivet - eller det er lenge siden man har vært i jobb, kan sosial kapital fra nettverk i arbeidsmarkedet være lav eller helt fraværende. Siden bare et fåtall av informantene har utdanning, vil ikke bare mangel på sosial kapital men også kulturell kapital kunne gjøre det vanskelig å få arbeid. Gaute, som sakte men sikkert begynner å bli i bedre form, har fått seg en bi-jobb der han kan komme og gå som han vil. Jobben har han fått gjennom en kompis som han har gjort noe arbeid for tidligere. Siden sosial kapital bygges gjennom handling, tyder dette på at Gaute har gjort en aktiv innsats for å pleie denne relasjonen. Arbeid innebærer tilgang på økonomisk kapital, og Gaute sier han *må* jobbe siden uføretrygden hans er så lav. Tanken på å avvikle uføretrygden en gang i fremtiden er ikke fremmed: *«For det er jo det som er poenget, det er jo - det er jo å ikke gå på uføretrygd»*. Gautes sosiale og kulturelle kapital bidrar altså til at han kan øke sin økonomiske kapital. Også Frode tar innimellom på seg små oppdrag. Han sier at å komme seg tilbake i jobb er et mål han nettopp har begynt å lukte på: *« ja det har vært - selvfølgelig vært dødt... i vertfall den perioden jeg har vært syk og uten bolig, så har jo det å skaffe seg jobb vært helt, helt uinteressant»*. Bolig er et viktig skritt mot et selvstendig liv. Å være i arbeid har stor betydning for den enkeltes identitet og stilling i samfunnet. Da Arne mistet jobben mistet han ikke bare inntekten, han mistet også gruppetilhørigheten - hans sosiale nettverk. Over natten ble han uinteressant. Han sier han følte seg identitetsløs den perioden han var uten jobb: *«(...) Det er jo klart, man mister jo... Jeg hadde jo ikke noe identitet på en måte i den tiden, innen*

jeg fikk jobb. Folk spurte hva er det du gjør og.. ja..». Arbeid er en merkelapp som forteller om du er innenfor eller utenfor. Arbeid er status og livsstil der inntekten symboliserer hva man er «verdt».

Dårlig psykisk helse kan gi utfordringer for tilgangen til sosial kapital - og dermed tilgangen til arbeid. Siden hovedmålet i arbeidsmarkedspolitikken er å legge til rette for et velfungerende arbeidsmarked med høy sysselsetting, lav ledighet og inkluderende arbeidsliv, skal mennesker på tross av sine utfordringer gis muligheter på arbeidsmarkedet (Regjeringen.no, 2017). Ulike tiltak kan være en inngangsport til arbeidslivet. Ulike stønader er dessuten i økende grad knyttet opp mot aktivitetsplikt. For å få noe må man yte noe (Stjernø og Øverbye 2012: 19). Å ha døgnrytme, å stå opp om morgenen - å ha noe å gå til, skaper struktur i hverdagen. Da Cille ble rusfri jobbet hun et år for å prøve seg ut i et yrke. Tiltaket kalles arbeidstrening. Mange inntrykk medførte at jobben over tid ga henne rus-sug. Jobben ble så belastende for henne at hun måtte si den fra seg. Cille ble da vurdert som ferdig utprøvd og søknad om uføretrygd ble igangsatt. For mange fører uføretrygd til en passiv hverdag med ensomhet og isolasjon. Cille deltar imidlertid på «Ny Giv» en gang i uka. Hun er også blitt forespurt om å delta i flere andre aktiviteter - slik som «Aktiv Hverdag». Ved å investere i et fellesskap har altså Cille fått avkastning i form av tilbud om deltakelse i nye og andre fellesskap. Slik kan hun få styrket sin sosiale kapital. Både David og Bertil sier de ønsker å være i aktivitet. Bertil forteller: *« jeg har lyst til å jobbe noen timer pr dag. Sånn som når jeg er på Frelsesarmeen for eksempel, det er.... dagene, de gir deg en mening kan du si. Det er mange ganger jeg drar ned klokken 11 og så er jeg hjemme igjen i to-tre tiden, for da har det vært et eller annet som de har trengt hjelp til»*. Da Bertil var på møte hos Nav sammen med fastlegen og flere andre instanser, ble det fremsatt ønske om arbeidstrening. Møtet, som var for over to år siden, resulterte hverken i aktivitet eller tiltak og han lever fortsatt på sosial stønad. Kunne Bertils hverdag sett annerledes ut dersom han hadde hatt med seg bistand fra noen som snakket «saken» hans? Bertils investering i bruk av tid på venner og gratisarbeid har heller gitt noen avkastning når det kommer til arbeid og lønnsinntekt. Sosial kapital kan øke sjansene for å skaffe seg arbeid, men det forutsetter at man har det riktige sosiale nettverket. Ressursene i nettverket og hvordan man kan bruke dem vil avgjøre om den enkeltes sosiale kapital gir tilgang på goder (jf. Larring og Stjernø 2010).

6.3 Oppfølgingstjenesten, Nav og det midlertidige botilbudet

Når det gjelder oppfølgingstjenester sier tre av syv informanter at de ikke føler behov for å ha slike tjenester. Gaute synes heller ikke han trenger det, men sier det ble igangsatt medisint levering da han bodde ved det kommunale botilbudet: *«Ja. De sa jo på det kommunale botilbudet at jeg måtte ha det hver dag, ellers så spiste jeg opp medisinen (latter). Men det var jo sånn. (...) Det var om å gjøre å peise det i hodet for å få litt fred den stunden»*. Som nevnt tidligere ville Erik ikke ha bo-oppfølging fra Oppfølgingstjenesten da han flyttet inn i egen bolig. Råd og veiledning handler om hjelp og støtte, men kan også fremstå og oppfattes som kontroll og overvåking. Dette peker mot det Michel Foucault mener er en moderne form for styring, en makt som viser til det brede spekteret av teknikker og prosedyrer for å få mennesker til å jobbe - mer eller mindre frivillig med seg selv slik at hun/han tar til seg gode «råd» og kan få økt livskvalitet. Foucault sammenligner disse individualiserende teknikkene med den kristne kirkes teknikker for å lede den enkelte mot frelsen, og omtaler dem som pastoralmakt (Järvinen et. al 2005:14 og 34). Pastoralmakten viser seg gjennom empatiske og medfølende relasjoner hvor den profesjonelle umerkelig - i likhet med hyrden, viser flokken på rett vei. Pastoralmakt er en form for maktutøvelse som sjelden bærer form av tvang, men heller søker å påvirke frie individers potensiale. Råd og veiledning internaliseres av individet, og individet fremstår til slutt som et selvstyrende subjekt som har utviklet seg i «riktig» retning. Det hele handler paradoksalt nok om at tjenesteytere bare vil det som er til det beste for klienten. Men det kan også implisitt bety at hvis klienten ikke aksepterer det som tilbys, vil det ha konsekvenser for andre tilbud eller rettigheter (Villadsen 2007: 160).

David forteller at oppfølgingstjeneste var noe han aldri hadde hatt før han flyttet til denne byen. Han sier alt kan tilpasses helt etter hans behov. Han har en fast person å forholde seg til, og det er en av de beste tingene han har akkurat nå: *«For de har liksom hjulpet meg - de hjalp meg til det kommunale midlertidige botilbudet. Hun har hjulpet meg oppe på psykiatrisk sykehus. Med legen. Hun står midt inni ringen og liksom kan føre meg.. videre overalt»*. Oppfølgingstjenesten er sammen med han på alt av møter med Nav. Disse møtene skjer på Navs arena, med saksbehandlere som kjenner både fagspråket og de ulike reglene som gjelder på det spesifikke saksområdet. For «mannen i gata» kan gjeldende regler og muligheter innenfor velferdssystemet være vanskelig å sette seg inn i - og gjennom ureflektert vanetenking akseptere sosialarbeiderens «løsning» helt eller delvis fordi man «innser» at det er til det beste for en selv. Dermed kan saksbehandlerens forståelse bli fasit på hvordan

virkeligheten ser ut. I et slikt samspill oppstår symbolsk vold (Wilken 2008: 69). Å ha med seg Oppfølgingstjenesten til møtene med Nav føler David er av stor betydning for hvordan saken ender: *«for da kan de liksom ikke si til meg at.. at jeg har hørt feil eller et eller annet sånt noe. Da er vi to stykker som hører»*. David synes saksbehandlerne på Nav ofte bruker et veldig byråkratisk språk, et språk han ikke alltid forstår. Språk varierer, og hvordan den enkelte snakker henger sammen med kulturell kapital. Ulikhet i språklig kompetanse øker hvis det er forskjell på de posisjonene som aktørene er i besittelse av i forhold til den relevante kapital i feltet (Bourdieu & Wacquant 1996: 130). Selv om språk ikke er knyttet til makt i seg selv, kan det bli det når det blir brukt på bestemte måter eller av bestemte institusjoner. I følge Bourdieu rommer enhver språklig interaksjon muligheten for at det kan utøves symbolsk vold (ibid: 130). Mennesker har større eller mindre sjanse til å tilegne seg goder og tjenester. Tilgangen til et fullverdig liv i samhandling med andre vil være avhengig av habitus, som er kroppens inskripsjon av personens samlede ressurser (kapital). Aktørens habitus vil således også avgjøre dennes muligheter for tilgang til samfunnets goder og tjenester. Siden Arne ikke har rett kapital for å mestre situasjonen i møtene med Nav, føler han ubehag. Det er derfor blitt sånn at hvis David trenger hjelp så tar han heller kontakt med Oppfølgingstjenesten enn med Nav.

Tidligere erfaringer innleires i habitus og virker styrende på hvordan vi tenker, oppfatter og handler i ulike situasjoner. Davids forhold til Nav henger sammen med da han i ung alder på grunn av vanskelige familieforhold måtte bo i et telt i skogen. Slik bodde han i et halvt års tid. Han klarte å ordne seg noen strøjobber, men ikke nok for å overleve. På det som da het Arbeidskontoret fikk han beskjed om at han måtte ha en adresse for å kunne få seg arbeid. Men uten inntekt var det umulig å leie seg bolig. Han var flere ganger innom Nav uten å få hjelp. David forteller: *«nei de var bare vanskelige. Sånn skulle det være, sånn er det liksom. De gadd ikke å ikke høre på meg eller noen ting. Hvis jeg begynte å heve stemmen littegrann - for jeg begynte å bli desperat liksom - jeg fikk jo ikke penger til mat heller. Så... var det liksom - truet de med å ringe politiet med en gang liksom og...»*. Til slutt var han bare 40 kg. En kompis tok da affære og gikk til media. Media kom, og før dagen var omme var han innlosjert på hospits. Det er i møte med leger, psykologer, sosialarbeidere og andre tjenesteytere at mennesker lettest mister sin motstand. Symbolsk vold er derfor den makten det er vanskeligst å forsvare seg mot (Järvinen et. al 2005:14).

Noen informanter bruker det kommunale botilbudet for å få råd, veiledning og bistand også etter at de er flyttet inn i egen bolig. Erik sier han besøker botilbudet jevnlig for samtaler og for hjelp: *«jeg har mer enn.. mer hjelp av de på det kommunale botilbudet, og syter og klager at de må hjelpe meg - enn at jeg ringer Nav. Det er jo blitt sånn at de er støttespilleren min i forhold til dem. De får mer.. de får ting gjennom med en gang, det gjør ikke jeg via Nav».* Hans oppfatning er at når botilbudet «slingrer med sabelen» følger Nav etter: *«altså det er fordi at hvis det er noe krise - altså sånn som nå sist.. at jeg har tannverk.... at jeg brukte personal ved botilbudet. Og at personalet tok tak i det, og fikk det ordnet på - faen meg på.. timen. Det var litt fantastisk».* Både han og Cille bruker botilbudet som et slags ettervern. Cille har hatt Oppfølgingstjeneste siden 2009 og er tildelt to timer i uka. Hun sier tjenesten stort sett fungerer bra, men at det i det siste har vært mye gjennomtrekk: *«jeg synes jo det er litt slitsomt. Det hadde vært mye lettere hvis man hadde hatt bare en liksom, så man slipper å sette alle inn i det med en gang. For det er ganske mye som de må sette seg inn i».* Når det gjelder Cilles forhold til Nav så er det blitt betraktelig bedre enn det var før. Før følte hun seg ikke tatt særlig seriøst. Hun erfarte at Navs opplysningsplikt ikke var en plikt ovenfor rusmisbrukere.

Gaute opplyser at han er veldig fornøyd med all hjelpen han har fått og nevner både botilbudet, Oppfølgingstjenesten og Nav. Frode opplever imidlertid at den ene hånden på Nav ikke alltid vet hva den andre holder på med: *«ja det er ikke noe koordinering. De har ikke noe særlig informasjonsutveksling seg imellom så.... så jeg må liksom.. oppdatere de hver gang jeg.. snakker med de. Jeg opplever at det er altfor mange kokker på kjøkkenet, det skulle vært en person der å forholdt meg til..... For jeg vet ikke nødvendigvis hva som er ansvarsområdet til hver enkelt jeg forholder meg til heller... Så... som sagt, det er ganske kompetansekrevene. Og den kompetansen besitter jeg ikke».* Også Arne opplevde saksbehandlerne på Nav som lite koordinerte. Mange hadde dessuten for lite kunnskap innenfor enkelte saksfelt. De krevde opplysninger og dokumentasjon som det senere viste seg å ikke være behov for. Han følte seg blottlagt uten at det resulterte i noen form for hjelp. Når aktører i dominante posisjoner har styrke til å bestemme hvordan den sosiale virkeligheten skal defineres og klassifiseres, utøver de som jeg tidligere har nevnt symbolsk vold. Dette styrkeforholdet er skjult i selve «overføringsprosessen». Det å tolke med autoritet innenfor et regelverk skjer gjennom en prosess der menneskelige problemer oversettes til et systemspråk. Dette skjer ved at individets situasjon avklares ut i fra institusjonelt fastlagte forståelsesrammer hvor klientene så tilpasses kategorier (Järvinen og Mik-Meyer 2003).

Institusjonens beskrivelse av klienten får forrang over klientens egen beskrivelse av seg selv og sin situasjon (ibid.: 18). Denne beskrivelsen er ofte en del av institusjonens doxa, dvs. «det som sier seg selv og derfor ikke behøver sies» (ibid.: 14). Ifølge Bourdieu er klassifiseringen ikke verdinøytral. Den bidrar til å fremme bestemte syn og utelukke andre. Konsekvensen av symbolsk vold nedfelles i den enkeltes habitus og påvirker hvordan vi oppfatter vår «sense of place» (Bourdieu 1995). Endringer i menneskers livssituasjon kan resultere i at det ikke er samsvar mellom sosial posisjon og habitus, og siden Arne var avhengig av tilbud og tjenester som Nav har monopol på, havnet han i en underlegen posisjon der han følte seg liten. Til slutt vegret han seg mot å stille til møter der: *« (...) for jeg sa jeg har ikke sjans mot dere. Jeg kan ingenting. Jeg vet ikke forskjellen på begrepene dere bruker, om det er sosialstønad, arbeidsavklaringspenger bla-bla bla bla-bla med mer.. jeg vet ikke hva forskjellen er. (...) Altså det er jævlig viktig det med Nav.. er jo.. den personlige kontakten. Det er jo det det handler om. For de kan bare gjøre hvordan eller hvor.. Velge avslag!... nei eller ja. Altså!»*. Ingen fortjener å få avslått eksistensielle rettigheter på grunn av manglende innsikt i et vanskelig og institusjonalisert «Nav-språk». Arne sier han aldri vil ha noe med Nav igjen å gjøre.

6.4 Fremtidsplaner

Informantene synes det er vanskelig å legge planer for fremtiden. Cille har erfart at når hun har lagt planer så har hun aldri klart å gjennomføre dem. For å ikke bli nedstemt prøver hun å unngå det. Arne sier han hadde store planer om å ta videreutdanning, men at han ikke lenger vet om han vil. Han har undersøkt muligheten for jobb i utlandet og sier: *«Så jeg skulle godt og vel kunne tenkt meg å gjøre noe sånt, bare for å... Der ingen jævel vet noen ting.... Bare for å slippe»*. Et-par informanter sier de ønsker å ha noe på «papiret» og nevner ulike kompetansehevende kurs de kunne tenkt seg å ta via Nav. Andre er usikre på om helsa holder, og tør av den grunn ikke planlegge for mye. Gaute sier: *«ja altså jeg må si at-at.....altså jeg har det så bra at jeg har ikke turt å legge noen..... for jeg må jo se det an. Varer dette her.....!?»*. Habitus føler seg «hjemme» i det miljøet det bor og lever i over tid. Forandring i habitus er en lang og vanskelig prosess, men ikke umulig. I mange tilfeller må imidlertid ny sosialitet inkorporeres mentalt og kroppslig (Bourdieu i Wilken 2008).

Ingen av informantene uttrykker ambisjoner om å eie egen bolig. Ønsket om å eie sin egen bolig ligger dypt i den norske folkesjela, om lag 8 av 10 nordmenn eier egen bolig (Sørvoll og Aarset 2015: 25-26). Ved å eie egen bolig betaler man til seg selv, i en leiebolig går kapitalen

til huseier. Leiebolig gir dermed ingen investeringsmuligheter i form av mer økonomisk kapital. For å akkumulere økonomisk kapital er det å eie egen bolig det beste alternativet (Vassenden, Lie og Skoland 2012). De fleste informantene sier at de «selvsagt» ønsker å eie, men at den økonomiske situasjon på en måte setter begrensinger for hva det er realistisk å drømme om. Å eie egen bolig virker uoppnåelig når det er så vidt de klarer seg med de pengene de har. Jeg tolker derfor informantenes utsagn dithen at det å eie egen bolig er mer som en «drøm», noe en kanskje håper på men som en likevel ikke tror er særlig realistisk. Vassenden, Lie og Skoland (2012) fant i sin studie at boligeierskap fremsto som den ultimate drømmen for nær sagt alle informantene. Det gjaldt også for dem som erkjente at det er langt fram til denne drømmen (s. 43-44). Det er derfor ikke umulig at det *kan* foreligge en forventning hos mine informanter om å realisere et boligeierskap over tid. Erik sier: *«Det hadde vært ganske artig. Jeg har aldri vært inne i det der, men man vet jo aldri. Ting kan snu for meg også. Ordne seg for snille gutter sier dem. Men jeg vet ikke...»*. Frode sier at når økonomien tillater det så har han lyst til å bosette seg litt mer sentralt. På spørsmål om han da tenker å kjøpe bolig sier han: *«nja, kjøpe... Alene synes jeg ikke det er så interessant. Det blir nok mere leie ja»*. Cille og David har fått etterbetalt en stor sum ung uføretrygd som de sier de skal bruke som egenkapital til kjøp av bolig. Cille har imidlertid ingen umiddelbare planer om å kjøpe. Hun sier: *«Fordi at de startlånene og det her, de går jo til en nøktern bolig. Så da er det vel store sannsynligheter for at man får en leilighet i et eller annet leilighet-boligbyggelag der det muligens kan være veldig mange i fra rusmiljøet rundt omkring og.....»*. Planen er derfor å spare opp litt mer penger sånn at hun har større valgmuligheter. Disposisjoner i habitus motsetter seg endring ved å selektivt velge bort informasjon og erfaringer som er i strid med etablerte disposisjoner. Dette kan bidra til å sette grenser for våre handlinger. Tregheten i habitus gjør at store forandringer som et boligkjøp innebærer kan oppleves som en utfordring. De ulike krav og forpliktelser som følger med det å eie egen bolig kan føre til avvisning av eller vanskeligheter med å se for seg hvordan man skal klare seg i det nye.

Samtlige informanter virker å være tilfredse med å bo slik de bor i dag. Dette gjelder både de som leier på det private utleiemarkedet og de som leier av kommunen. Ingenting tyder på at informantene føler seg stigmatisert og sosialt ekskludert fordi de leier og ikke eier boligen slik Vassenden, Lie og Skoland (2012) finner i sin studie. Dette kan skyldes at informantenes førsteprioritet er et å ha et stabilt sted å bo.

6.5 Oppsummering: «Barrierer for å beholde boligen»

Økonomi er største utfordring og viktigste faktor for å beholde bolig. Lave trygdeutbetalinger gjør at informantene sliter med å få pengene til å strekke til i hverdagen. Ulike ytelser utbetales til forskjellige tidspunkt i måneden og fordrer at informantene «sparer» opp penger så de har nok til å betale husleia. Slik sparing oppleves utfordrende. Dårlig økonomi bidrar til vegring mot å åpne post. Resultatet er at regningene hoper seg opp - og som i verste fall kan ende med utkastelsesvarsel. Utfordringene med å beholde bolig er svak økonomi og lite ressurser. Økonomisk rådgivning fremstår som essensielt for å få orden på økonomi og gjeld. For mange oppleves Nav som lite koordinert, hvor den ene «hånda» ikke vet hva den andre gjør. Saksbehandlerne snakker ofte et byråkratisk språk og bruker begrep det er vanskelig å forstå. Språk hierarkiserer mennesker sosialt. Saksbehandlerne på Nav er «portvoktere» til ytelser og tjenester informantene trenger og har behov for. Mangel på sosial og kulturell kapital gjør at informantene har med seg Oppfølgingstjenesten i møter med Nav. Oppfølgingstjenesten forteller hva informantene har krav på og hva de kan søke om, og fungerer som «vitne» og «oversetter» til hva som blir sagt. Bistand på møter med det offentlige kan ha stor betydning for hvordan saken ender. Også det kommunale midlertidige botilbudet benyttes for råd og veiledning selv etter at informantene er flyttet inn i egen bolig. Egen varig bolig ser ut til å ha bidratt til en helsemessig forbedring hos informantene. Stort sett ingen av informantene er passive. De aller fleste fyller dagene sine med lønnsarbeid, frivillig arbeid og organiserte aktiviteter og tiltak. Informantene innehar dermed både kulturell og sosial kapital, som for noen også resulterer i økt økonomisk kapital. I frykt for å bli skuffet har informantene få konkrete planer for fremtiden. De er fornøyde med tilværelsen slik den er nå.

7. Konklusjon

Denne oppgaven har hatt som utgangspunkt å besvare problemstillingen: Hvilke erfaringer har vanskeligstilte på boligmarkedet med å skaffe seg, bo og beholde egnet varig bolig? For å avgrense og avklare problemstillingen har jeg formulert fire forskningsspørsmål. Disse er:

1. Hvordan går vanskeligstilte frem når de skal skaffe seg et sted å bo?
2. Hvordan lever de sine liv i egen bolig?
3. Hva må til for å opprettholde en stabil bo- og livssituasjon?
4. Hvilken betydning har offentlig hjelp og bistand for at vanskeligstilte skal kunne lykkes med egen bolig?

Ved hjelp av kvalitative intervju har jeg forsøkt å finne ut hvilke handlingsmuligheter vanskeligstilte har når de skal skaffe seg bolig på det private og kommunale utleiemarkedet. Jeg har undersøkt hvordan hverdagslivet i egen bolig erfares, og jeg har forsøkt å identifisere hva som er de største utfordringene med å bo. Videre har jeg undersøkt om vanskeligstilte personer får den hjelp og bistand de trenger for å opprettholde boforholdet. Intensjonen med denne oppgaven er å belyse hvordan vanskeligstilte selv opplever og erfarer det å skaffe seg og beholde egen bolig.

For å belyse problemstillingen har jeg benyttet meg av Pierre Bourdieus teori om praksis. Teorien har vært nyttig til å forklare hvordan tilgangen på ulike typer kapital bidrar til å muliggjøre eller begrense vanskeligstiltes handlingsmuligheter. Kapitalsammensetningen avspeiles i habitus. Den habitus som ligger til grunn for våre praksiser og handlinger forteller hvem vi er i andres øyne. Ulike livsstiler blir tillagt ulik grad av prestisje eller stigma, og plasseres hierarkisk i et over- og underordningsforhold. Dette dominansforholdet har betydning for vanskeligstiltes handlingsrom i møte med det omkringliggende samfunn. Jeg har også benyttet meg av Erving Goffmans dramaturgiske metaforer med særlig vekt på begrepene «inntryksstyring» og «stigma». Inntryksstyring forklarer hvordan mennesker i sosial samhandling med andre forsøker å skape bestemte inntrykk av seg selv, men at ulike stigma gir bæreren ulike forutsetninger i å lykkes med det.

Analysen viser at informantene trengte å bli «pusha» på for å komme i gang med boligsøkeprosessen. På lik linje med alle andre mennesker speiler informantene seg i samfunnets bedømmelseskriterier, og negative opplevelser på boligmarkedet bidro til at informantene klassifiserte seg selv negativt i relasjon til andre. I frykt for å bli avvist kviet mange seg for å ta kontakt med utleiery på boligmarkedet. Erfaringer preger og skaper det utgangspunktet den enkelte har for å handle og foreta valg. Selv om informantene i utgangspunktet definerte seg selv som boligsøkere, var hun/han nødvendigvis ikke en aktiv boligsøker. Analysen viser at tett oppfølging med råd og veiledning fra det kommunale botilbudet motiverte den enkelte til å ta tak i eget boligproblem. Gjennom praktisk bistand og konkrete eksempler på hvordan en ønskes leid-annonse skrives, hva en kan si og hva en kan gjøre for å presentere seg selv på en god måte, fikk informantene økt mestringsfølelse og selvtillit. Dette bidro til å snu en negativ trend som inaktiv boligsøker. Motivasjonsskapende

arbeid fra det kommunale botilbudet fremstår derfor som vesentlig for å redusere bostedløshet.

Kampen om rommet handler om å tilegne seg ønskede goder, i dette tilfellet en bolig. For å være attraktiv i en forhandlingsposisjon om bolig trengs kapital. Selv om mange vanskeligstilte mangler kapital som kan være attraktiv i en forhandlingsrelasjon til bolig, viser analysen at informantene gjennom ulike inntrykks-strategier likevel vil kunne klare å komme i en forhandlingsposisjon om bolig. Gjennom det Goffman kaller inntrykksstyring forsøkte informantene å iscenesette seg selv som attraktive leietakere ved å fortelle utleierne om de ting i livet som fungerer. Samtidig ble informasjon om egen «historie» bevisst holdt tilbake. Flere av informantene maktet således å oppnå gjennomslag for en ønsket situasjonsdefinisjon ovenfor utleiere. Felles situasjonsdefinisjon er utgangspunktet for at sosial samhandling skal fungere. Dette krever sosiale ferdigheter og en viss forståelse for de kulturelle kodene i feltet. Imidlertid erfarte mange av informantene at situasjonsdefinisjonen brøt sammen idet den kommunale depositumsgarantien ble brakt på bane. Depositum er noe både de private og de kommunale utleierne krever, og siden informantene ikke har økonomisk kapital til å betale et depositum av egne midler er de «tvunget» til å bruke kommunal garanti for å få leid seg bolig. Den kommunale garantien røper at informantene er i et klientforhold til Nav. Offentlige ytelser har lav verdi og symboliserer at en ikke evner å ta vare på seg selv. Slik «informasjon» virker diskvalifiserende. Analysen viser altså at informantene i utgangspunktet har muligheter til å posisjonere seg som reelle aktører i det private utleiemarkedet, men at mange blir avskåret fra det når de benytter seg av kommunal depositumsgaranti. Måten den kommunale garantien praktiseres på i dag virker dermed ekskluderende og stigmatiserende.

Kommunale boliger er et knapt gode og tildeles i hovedsak personer som er aller vanskeligst stilt. For å kunne få tilgang på kommunal bolig er informantene nødt til å ta i bruk andre inntrykks-strategier enn dem de benyttet seg av på det private utleiemarkedet. Dersom informantene gjennom inntrykksstyring makter å fremstille seg «verre» enn de er og det kommunale botilbudet oppfatter inntrykksstyringen som troverdig, vil botilbudet kunne «bekrefte» ovenfor Boligkontoret at vedkommende er i målgruppen for kommunal bolig. Botilbudets vurdering av informantenes «bo-evne» har stor betydning når Boligkontoret skal fatte vedtak angående om og hvem som skal få tildelt kommunal bolig. Evnen til å iscenesette seg selv slik at inntrykket gir avkastning, viser at informantene er i besittelse av sosiale og kulturelle ferdigheter som kan gi dem et visst handlingsrom på både det private og kommunale utleiemarkedet. Analysen viser altså at det private og det kommunale

utleiemarkedet er to arenaer som krever helt motsatte former for inntrykksstyring. For å få bolig på det private utleiemarkedet er det nødvendig å fremstå så «normal» som mulig, mens for å få kommunal bolig er det viktig å fremstå med så store «vansker» som mulig.

Funnene viser også at trivsel bidrar til at boligen informantene kaller hjem også *føles* som et hjem. Begrepet «trivsel» viser til «summen» av følelser knyttet til bolig, miljø og beliggenhet. Disse faktorene ser ut til å ha positiv innvirkning på informantens helse. Forskning viser at vanskeligstilte ofte må ta til takke med dyre boliger av dårlig standard (NOU 2011:15, Bolig for velferd. Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid (2014–2020)). Det ser midlertid ikke ut til å være tilfellet for disse informantene. Alle opplever å ha en tilfredsstillende boligstandard. Både de kommunale og de private utleierne tar godt vare på boligene sine. Som nevnt i kapittel 4 måtte Cille vente med å flytte inn i den nye kommunale leiligheten hun var blitt tildelt fordi den måtte klargjøres av kommunen. Dette kan tyde på at kommunen oppgraderer leilighetene etter hvert som de blir ledige. Mangel på kapital begrenser imidlertid den enkeltes reelle valgmulighet når det gjelder boligpreferanser. Et leieforhold hos kommunen gir lite rom for påvirkning av eget boforhold. Informantene gir imidlertid ikke uttrykk for avmaktsfølelse av den grunn. Alle informantene, både de som leier privat og kommunalt, setter sitt preg på boligen ved å innrede den etter personlig smak og behag. Gjennom innredningen uttrykker den enkelte identitet. Dette uttrykket er imidlertid i stor grad også basert på hva økonomien tillater. Informantene bruker mye tid i hjemmet sitt, og selv om daglige gjøremål som matlaging og renhold bærer preg av lite struktur og uregelmessighet, mestrer og ivaretar stort sett alle informantene disse oppgavene selv.

Empirien viser at halve informantgruppa har god kontakt med familie og venner. Den andre halvparten har lite sosialt nettverk. Dette kan ha sammenheng med at mange er født og oppvokst andre steder, og dermed har lite slekt og familie i nærheten. Å disponere egen bolig kan føre til ensomhet dersom man har svak sosial tilknytning. Flere tilkjennegir savn etter nære relasjoner. For Cille som ønsker seg ut av et bestemt «miljø», betyr avstand fra miljøet å gi avkall på venner. Hun har bevisst valgt å skjerme seg mot folk fra miljøet hun tidligere var en del av. Siden Cille har samboer er hun mer beskyttet mot ensomhet enn for eksempel Arne og David som bor alene. Også boligen og boligens beliggenhet kan bidra til at det er vanskelig å opprettholde eller øke sosial kapital. Frode bor i et såkalt «problemområde» forbundet med stigma. Men foruten sønnen som han møter andre steder, synes ikke beliggenheten å ha innvirkning på hvordan han ellers organiserer sitt sosiale liv. Også kontakt med naboer kan være viktig for å trives i bomiljøet. Å delta i meningsfulle aktiviteter i

nabolaget er en kilde til sosial kapital. Imidlertid viser ingen av informantene interesse for å knytte nærmere kontakt med naboene sine. Trivselsfaktorene tyder likevel på at informantene føler tilknytning til nærområdet de bor i. Å føle tilhørighet til et sted er viktig for den enkeltes identitet.

Analysen viser at informantene utvikler sosial kapital gjennom arbeid, tiltak og et nettverk av offentlige tjenester. Noen øker også sin økonomiske kapital. Stort sett alle informantene er i en eller annen form for aktivitet. Vanskelige oppvekstforhold, rusproblemer og/eller dårlig psykisk helse førte til at flere av informantene avbrøt skole og/eller utdanning. Offentlige nettverk kan derfor gi muligheter på arenaer de selv ikke har tilgang på. For eksempel fikk Cille økt sosial kapital ved å delta i Ny Giv. Også venner og bekjente kan fungere som døråpnere, noe Gaute opplevde da han ble tilbudt deltidsjobb gjennom en kompis. Samtidig viser analysen at akkumulering av sosial kapital vil være avhengig av hvilket sosialt miljø og hvilke forbindelser den vanskeligstilte besitter. Selv om Bertil investerer mye tid og energi på venner og gratisarbeid hos Frelsesarmeen, har disse nettverkene så langt ikke bidratt til avkastning i form av arbeid og lønnsinntekt.

Den største utfordringen for informantene er økonomi. Å leve med begrensede økonomiske ressurser vil kunne prege vår identitet negativt fordi vi lett kan miste troen på egne muligheter og evner. I verste fall kan det føre til passivitet (Solstad 2014: 39). Økonomi ligger dermed i bunnen og styrer den enkeltes muligheter og begrensninger. Informantene sliter med å få pengene til å strekke til i hverdagen. Dårlig økonomi fører til ulike problemer - som å sette av penger til husleia og vansker med å åpne post. Resultatet er regninger og gjeld som hopper seg opp, og som i verste fall kan ende i utkastelsesvarsel slik Frode opplevde. Hjelp fra økonomisk rådgiver til «rydde opp» og få til en avbetalingsplan på lån og gjeld, bidrar til at den enkelte får kontroll over økonomien. Økonomisk rådgivning fremstår dermed som essensielt for å bli i stand til å mestre økonomien selv.

Analysen viser at bo-oppfølging fra et offentlig nettverk fremstår som en svært viktig forutsetning for å lykkes med egen bolig. Oppfølgingstjenesten bistår med praktisk opplæring i boligen og forteller informantene hva de har krav på og hva de kan søke om. Mange føler trygghet ved å ha med seg Oppfølgingstjenesten i møter med Nav. Nav oppleves lite koordinert hvor den ene «hånda» vet ikke hva den andre gjør. Saksbehandlerne snakker et byråkratisk språk og bruker begrep det er vanskelig å forstå. Oppfølgingstjenesten fungerer derfor som «vitne» og «oversetter» til det som blir sagt, og bidrar slik til at informantene får

tilgang til aktiviteter, kompetansehevende kurs, nye tenner ol. som kan øke deres sosiale, kulturelle og økonomiske kapital. Navs problemer med å kommunisere på en forståelig måte medfører paradoksalt nok til at dersom ingen er med og snakker informantens «sak», kan ytelser og tjenester som de har krav på forbli utilgjengelig for dem. Å ha med seg bistand fra Oppfølgingstjenesten på møter kan dermed ha avgjørende betydning for om og hvilke ytelser og tjenester informantene får. Sosial kapital i form av sosial støtte og bistand fremstår som svært viktig for informantenes tilgang til informasjon og praktisk hjelp.

Oppsummert viser analysen at vanskeligstilte på boligmarkedet makter å skaffe seg og beholde egen varig bolig, men at dette er betinget av at de får tett oppfølging, hjelp og bistand fra et offentlig nettverk. Disse faktorene har ført til økt livskvalitet for den enkelte. Om dette bidrar til at informantene har muligheter til å utvikle mer kapital er usikkert. Som studien viser har gode boforhold betydning for informantens forutsetninger for å være i aktivitet og arbeid. Gode levekår gir altså mulighet til å kunne delta og realisere seg selv på disse arenaene. Gjennom arbeid og aktivitet kan den enkelte øke sin samlede kapital og dermed styrke sin posisjon i det sosiale rom. Imidlertid vil problemer som dårlig psykisk helse og rusbruk kunne skape hindringer. Som vi har sett er det mennesker med størst livsmestringsproblemer som bor i kommunal bolig. Områder med opphopning av mennesker med lav sosioøkonomisk status kan fungere som et hinder for endring av livsstil. Å omgi seg med mennesker som befinner seg i samme posisjon som en selv gir lite tilgang til ressurser som kan bidra til å forbedre egen livssituasjon (jf. Larring og Stjernø 2010). Dette kan medføre en tilstand av «status quo».

Det hefter dessuten stigma ved å bo i kommunal bolig. Selv om de informantene som leier hos kommunen bor i et tilnærmet «vanlig» nabolag, må de leve med folks antagelse om at de har problemer med å ivareta egne behov. Videre forbindes kommunale boligområder med sosiale problemer. Disse faktorene kan bidra til at den enkelte føler skam. Dette har betydning for identitet og selvbilde - som igjen påvirker hvilke muligheter den enkelte selv anser å ha.

Å leie privat kan bidra til «normalisering». Dersom den vanskeligstilte har boligeiere som sin referansegruppe, vil normbrudd bidra til tap av anseelse og en følelse av skam. Et privat leieforhold kan slik ha en «disiplinerende» effekt. Samtidig viser forskning at også et privat leieforhold kan medføre skam. Å eie sin egen bolig er den norske boligpolitikkenes grunnpilar. Når 8 av 10 nordmenn eier sin egen bolig kan det oppfattes som at noe ikke «stemmer» med personen siden hun/han er nødt til å leie seg bolig (Vassenden, Lie og Skoland 2012: 95).

Dette er forhold som kan begrense informantenes muligheter til å utvikle og akkumulere kapital.

Basert på de empiriske funnene i denne oppgaven vil det kunne være interessant å undersøke om den kommunale depositumsgarantien kan utvikles til en mer individuelt tilpasset ordning. En endring i måten den kommunale garantien praktiseres på i dag vil kunne redusere vanskeligstiltes hindringer i det private utleiemarkedet samt bidra til å innfri det nasjonale målet: «Alle skal ha et godt sted å bo» (Bolig for velferd (2014-2020): 10).

Litteraturliste

Aakerholt, A., Veia, A. og B.L. Tønnesen (2016) *Hjelp til å bo. Oppfølging i bolig til personer med rus- og psykisk lidelse*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

Aakvag, Gunnar C. (2008) *Moderne sosiologisk teori*. Oslo, Abstrakt forlag AS.

Arbeidsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet. *Oppfølgingsplan for arbeid og psykisk helse (2013–2016)*. Særtrykk.

Bakke, K., Kvamme, I., Mydland, T. S. og R. Wærdahl (2012) *Husrom uten hjerterom. Kan bolig motvirke marginaliseringsprosesser?* FoU-rapport nr. 1/2012. Agderforskning.

Bolig for velferd. Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid (2014–2020).

Bourdieu, P. og Wacquant, L.J.D. (1993) *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo, Det Norske Samlaget. Samlagets høskulebøker.

Bourdieu, P. (1995) *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo, Pax Forlag AS.

Bourdieu, P. (1996) *Symbolsk makt*. Oslo, Pax.

Brodtkorb, E. og Rugkåsa, M. red. (2007) *Under tak – mellom vegger. Perspektiver på boligens betydning i velferdsstaten*. 1. utgave, 1. opplag. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dyb E.L., Solheim, J. og Ytrehus, S. (2004) *Sosialt perspektiv på bolig*. Oslo, Abstrakt forlag.

Dyb, E., Johannessen, K., Lied, C. og T. Kvinge (2013) *Forklaringer på bostedsløshet*. NIBR-rapport 2013:6.

Dyb, E. og Lid, S. (2017) *Bostedsløse i Norge 2016 – en kartlegging*. NIBR-rapport 2017:13.

Etikkom.no (23.04. 2009) *Forskningsetikk*. [Internett] De nasjonale forskningsetiske komiteene. Tilgjengelig fra: <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/naturvitenskap-og-teknologi/Forskningsetikk/> [Lest 16.10.2017]

Etikkom.no (18.05. 2010) *Rusmisbrukere*. [Internett] De nasjonale forskningsetiske komiteene. Tilgjengelig fra: <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Rusmisbrukere/> [Lest 16.10.2017]

Etikkom.no (16.06. 2015) *Personer med psykisk lidelse*. [Internett] De nasjonale forskningsetiske komiteene. Tilgjengelig fra: <https://www.etikkom.no/fbib/temaer/forskning-pa-bestemte-grupper/personer-med-psykisk-lidelse/> [Lest 16.10.2017]

Goffman, E. (1959) *Vårt rollespill til daglig. En studie i hverdagslivets dramatikk*. Ny utgave 1992. Oslo, Pax Forlag A/S.

Goffman E. (1975) *Stigma. Om avvigerens sociale identitet*. København, Gyldendals samfundsbibliotek [1963].

Grønningsæther, A. B. og Nielsen R.A. (2011) *Bolig, helse og sosial ulikhet*. Helsedirektoratet. IS-1857.

Gullestad, M. (2001) *Om likhet og forskjell i det sivile samfunn*. [Internett] Viten.com. Tilgjengelig fra: <http://www.viten.com/tema/norge/gullestad.htm> [Lest 16.10.2017]

Helgesen, M. K., Holm, A., Monkerud, L. og L. Schmidt (2014) *Bolig og folkehelse – hva er sammenhengen? En litteraturstudie*. NIBR-rapport 2014:16.

Hellevik, T. og Nordvik, V. (2004) *Forskning om vanskeligstilte på boligmarkedet. En kunnskapsoversikt*. NOVA Skriftserie 4/2004.

Helsedirektoratet (2014) *Psykisk helse og trivsel i folkehelsearbeidet*. IS-2263.

Helsedirektoratet (2015) *Well-being på norsk*. IS-2344.

Helse- og omsorgstjenesteloven (2011) Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. av 24. juni 2011 nr. 30. [Internett] Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2011-06-24-30?q=helse%20og%20omsorgstjenester> [Lest 16.10.2017]

Husbanken.no (9.11.2010) *Retten til bolig*. [Internett] Husbanken. Tilgjengelig fra: <http://www.husbanken.no/boligrett/retten-til-bolig/> [Lest 16.10.2017]

Johannessen, A., Tufte, P. A. og L. Kristoffersen (2009) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 3. utgave, 5. opplag. Oslo, Abstrakt forlag as.

Järvinen, M. og Mik-Meyer, N. (2003) *At skabe en klient. Institusjonelle identiteter i socialt arbejde*. København, Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M., Larsen, J.E. og N. Mortensen. red. (2005) *Det maktfulde møde mellem system og klient*. Århus, Aarhus universitetsforlag.

Kommunal- og regionaldepartementet (2011) *Rom for alle. En sosial boligpolitikk for framtiden*. [Internett] NOU 2011: 15. Oslo. Kommunal- og regionaldepartementet. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2011-15/id650426/> [Lest 16.10.2017].

Korsnes, O. red. (2008) *Sosiologisk leksikon*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Korsnes, O., Nordli Hansen, M. og J. Hjellevreke. red. (2014) *Elite og klasse i et egalitært samfunn*. Oslo, Universitetsforlaget.

Langsether, Å. (2005) *Bolig med kommunens bistand*. Rapport 17/05 NOVA.

Larring, K. B. og Stjernø, S. (2010) *Sosial kapital blant marginaliserte*. Fagartikler. Fontene Forskning 1/10. Fellesorganisasjonen (FO).

NAV (04.12.2007) § 10-10 Del II. *Rehabiliteringspengenes størrelse, minsteytelse m.v.* Rundskriv. [Internett] Tilgjengelig fra: <https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/10-10-del-ii.rehabiliteringspengenes-st%C3%B8rrelse-minsteytelse-m.v> [Lest 16.10.2017]

NAV-loven (2006) Lov om arbeids- og velferdsforvaltningen (arbeids- og velferdsforvaltningsloven) av 16. juni 2006 nr. 20. [Internett] Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-06-16-20> [Lest 16.10.2017]

Nav.no (Sist endret 20.10.2017) *Økonomisk rådgivning og gjeldsrådgivning* [Internett]

Tilgjengelig fra:

<https://www.nav.no/no/Person/Flere+tema/Sosiale+tjenester/%C3%B8konomisk-r%C3%A5dgivning-og-gjeldsr%C3%A5dgivning--87499#chapter-1> [Lest 30.10.2017]

Næss, H. E. (2010) *Små nøkler store dører. Invitasjon til sosiologi*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Prieur, A. & Sestoft, C. (2006) *Pierre Bourdieu. En introduksjon*. København, Hans Reitzels Forlag.

Rambøll (2008) *Kartlegging blant norske kommuner om organisering av boligsosialt arbeid*.

Repstad, P. (1998) *Mellom nærhet og distanse*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Repstad, P. (2007) *Hva er sosiologi*. Oslo, Universitetsforlaget.

Regjeringen.no (2017) *Hvilke arbeidsmarkedstiltak finnes?* [Internett] Arbeids- og sosialdepartementet. Tilgjengelig fra:
<https://www.regjeringen.no/no/tema/arbeidsliv/arbeidsmarked-og-sysselsetting/innsikt/arbeidsmarkedstiltak/hvilke-arbeidsrettede-tiltak-finnes/id2076683/> [Lest 24.10.2017].

Sandlie, H.C., Langsether, Å., Sørvoll, J., Skårberg, A. og T. Hansen (2011) *Organisering og planlegging av boligsosialt arbeid i norske kommuner – fire casestudier*. Rapport 5/11 NOVA.

Schiefloe, P.M. (2010) *Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. 6. opplag. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Scott, S. (2013) *Making Sense of Everyday Life*. Cambridge, Polity Press.

Solstad, A. (2014) *Pengene og livet. Økonomisk rådgivning i sosialt arbeid*. 2. utgave, 2. opplag. Oslo, Universitetsforlaget.

Solvang, P. K. og Slettebø, Å. red. (2012) *Rehabilitering. Individuelle prosesser, fagutvikling og samordning av tjenester*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS.

Ssb.no (2014) *Vanskeligstilt på boligmarkedet. Barnefamilier særlig utsatt på boligmarkedet*. [Internett] Statistisk Sentralbyrå. Tilgjengelig fra: http://www.ssb.no/sosiale_forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/barnefamilier-sarlig-utsatt-pa-boligmarkedet [Lest 16.10.2017]

Stjernø, S. og Øverbye, E. red. (2012) *Arbeidslinja. Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten*. Oslo, Universitetsforlaget.

Sørvoll, J. *Den boligsosiale vendingen. Norsk boligpolitikk fra midten av 1990-tallet i historisk perspektiv*. Trykket vedlegg til NOU 2011:15 Rom for alle. Kommunal- og regionaldepartementet.

Sørvoll, J. (2011) *Norsk boligpolitikk i forandring 1970–2010. Dokumentasjon og debatt*. Rapport 16/2011 NOVA.

Sørvoll, J. og Aarset, M. F. (2015) *Vanskeligstilte på det norske boligmarkedet. En kunnskapsoversikt*. Rapport 13/15 NOVA.

Thagaard, T. (2015) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Oslo, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Thorsen, L. R. (2017) *Vanskeligstilte på boligmarkedet. Hvordan måle og hvem er utsatt på boligmarkedet?* [Internett] Rapporter 2017/6. Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/artikler-og-publikasjoner/_attachment/302752?_ts=15b3883f218 [Lest 16.08.17]

Tjora, A. (2013) *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo, Gyldendal Akademisk.

Ulnorge.no (2014) *Hvilke rettigheter har du som ufør?* [Internett] ULF Norge - Uføres landsforbund. Tilgjengelig fra: <http://www.ulfnorge.no/produkter-og-tjenester/tjenester/hjelp/hvilke-rettigheter-har-du.html> [Lest 16.10.2017]

Ulfrstad, L. -M. (2011) *Velferd og bolig: om boligsosialt (sam-)arbeid*. Oslo, Kommuneforlaget.

Vassenden, A., Lie, T. og K. Skoland (2012) *Man må ha en plass å bo. En sosiologisk studie av vanskeligstilte i et boligeierland*. Rapport 2012/029 IRIS

Vassenden, A., Bergsgard, N.A. og T. Lie (2012) *Ryktet forteller hvor du bor. Botetthet og integrering blant rusavhengige kommunale leietakere*. Rapport 2012/316 IRIS

Veiviseren.no (2016) *Bolig for velferd. Bedre styringsinformasjon. Vedlegg 1: Om begrepene*. [Internett] Vedlegg 1: Om begrepene - Nasjonalt prosjekt for bedre styringsinformasjon. Tilgjengelig fra: <https://www.veiviseren.no/-/media/Vedlegg/GenerellTekstmal/Vedlegg1-Om-begrepen-bedre-styringsinformasjon.ashx?la=nb-NO> [Lest 16.10.2017]

Villadsen, K. (2007) *Magt og selv-teknologi. Foucaults aktualitet for velfærdsforskningen*. Tidsskrift for Velferdsforskning, Vol. 10, NO. 3, s. 156-167.

Wadel, C. (1991) *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord, SEEK A/S.

Widerberg, K. (2011) *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Wilken, L. (2008) *Pierre Bourdieu*. 5. opplag. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.

Vedlegg 1

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N 5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Bente Vibecke Lunde
Fakultet for samfunnsvitenskap Universitetet i Nordland
Mørkvedtråkket 30
8049 BODØ

Vår dato: 11.02.2016

Vår ref: 46247 / 3 / MHM

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 21.12.2015. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 10.02.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

46247	<i>Vanskeligstilte på boligmarkedet</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Nordland, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Bente Vibecke Lunde</i>
<i>Student</i>	<i>Marit Norvik Tjærandsen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Marianne Høgetveit Myhren

Kontaktperson: Andreas Bratshaug Stenersen tlf: 55 58 30 19

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47 73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVI, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47 77 61 43 36. nsdmaa@svi.uit.no

FORMÅL

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan vanskeligstilte går frem når de søker etter bolig, hvordan de lever sine liv i egen bolig, hva som må til for å opprettholde en stabil boligsituasjon samt erfaringer og virkninger av kommunale boligsosiale tiltak.

UTVALG OG REKRUTTERING

Utvalget består av tidligere beboere ved et kommunalt midlertidig botilbud. Leder ved botilbudet vil ta kontakt med tidligere beboere og spørre om det er greit at hun/han gir beboernes kontaktopplysninger til studenten, og at studenten deretter kan ta kontakt med dem for å spørre om de vil delta i prosjektet, jf. telefonsamtale 10.02.2016. Både botilbud og kommunen har gitt tillatelse til at prosjektet gjennomføres.

INFORMASJON OG SAMTYKKE

Ifølge meldeskjema vil utvalget få skriftlig og muntlig informasjon om prosjektet og samtykker til deltakelse. Mottatt informasjonsskriv er godt utformet.

DATAMATERIALET

Data samles inn ved personlige intervju. På bakgrunn av intervjuguiden og prosjektets tematikk vurderer vi at det kan fremkomme sensitive personopplysninger om helseforhold. Vi tar derfor høyde for at du kan behandle dette.

DATASIKKERHET

Personvernombudet legger til grunn at du/dere etterfølger Universitetet i Nordland sine interne rutiner for datasikkerhet. Vi anbefaler at personopplysninger som lagres på privat datamaskin/mobile enheter krypteres.

PROSJEKTSLUTT

Forventet prosjektslutt er 31.12.2016. Ifølge informasjonsskrivet skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/kontaktopplysninger)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)
- slette digitale lydopptak

Vedlegg 2

Informasjonsskriv til deg som er forespurt om å bli intervjuet i forbindelse med min masteroppgave i Rehabilitering.

Jeg er student ved Fakultet for samfunnsvitenskap (FSV) ved Universitetet i Nordland og holder for tiden på med min avsluttende masteroppgave i Rehabilitering. Tema for oppgaven er vanskeligstilte på boligmarkedet. Jeg ønsker å innhente data ved å intervju personer som har egne erfaringer med det å være vanskeligstilt på boligmarkedet. Spørsmålene i intervjuet vil dreie seg om dine erfaringer med å skaffe og bo i egen bopel, og på hvilken måte kommunale tiltak og tjenester har innvirkning på din bo- og livssituasjon.

Jeg jobber som miljøterapeut ved XX, men denne oppgaven gjøres helt uavhengig av mitt arbeid. Ditt valg om å delta i intervjuet vil ikke ha konsekvenser for deg og din tilgang til bistand, ytelser og tjenester ved XX, Nav eller Bodø kommune. Ingen av disse vil få tilgang til data fra prosjektet. Jeg har taushetsplikt og opplysningene du gir vil bli behandlet konfidensielt. Alle opplysninger anonymiseres og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opptak og notater makuleres når oppgaven er ferdig, i slutten av desember 2016.

Å delta i intervjuet er selvsagt helt frivillig og du kan trekke deg fra samtalen når som helst og uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli slettet.

Intervjuet vil vare i omtrent en time. Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen, og håper at du vil tillate det. Alternativt kan jeg ta skriftlige notater underveis i intervjuet.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Veileder på denne oppgaven er førsteamanuensis Bente Vibecke Lunde, Fakultet for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Nordland.

Ta gjerne kontakt med meg dersom du lurer på noe på mobil: 97 66 88 61 eller epost: marit-tj@online.no. Du kan også kontakte Bente V. Lunde på tlf: 75 51 74 58 eller e post: Bente.Lunde@uin.no.

Vennlig hilsen Marit Norvik Tjærandsen

Vedlegg 3

Samtykkeerklæring

Jeg har lest informasjonen om studien og er villig til å delta i intervjuet.

Dato og signatur

.....

Vedlegg 4

Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon

Kan du fortelle litt om deg selv?

-Alder?

-Hvor er du fra? – Eventuelt; hvor lenge har du bodd i denne kommunen?

-Bor du alene?

-Barn?

-Hva holder du på med til daglig? (arbeid, studier, tiltak/aktivitet, ufør)

-Hva er dine viktigste inntektskilder?

-Hvor mye har du i inntekt i måneden (ca. kroner)?

Hvordan bor informanten?

-Kan du fortelle om hvordan du bor?

-Privat eller kommunal bolig?

-Type bolig (enebolig, leilighet, hybel, rekkehus, blokk, bofellesskap)

-Hvor lenge har du bodd der?

-Hva er bra? Hva er mindre bra?

(i forhold til: beliggenhet, naboer/nabolag, pris, størrelse på boligen, standard, ønske om å ha husdyr etc.)

Hvis kommunal bolig:

-Hvorfor bor du i kommunal bolig? (og ikke i privat utleiebolig?)

-Har du forsøkt å skaffe deg bolig i det private boligmarkedet?

-Hvem anbefalte deg å søke kommunal bolig?

-Hvem henvendte du deg til for å søke om kommunal bolig?

-Fikk du hjelp til å fylle ut søknad om kommunal bolig? Eventuelt, hvem hjalp deg?

-Hvor lang tid måtte du vente på at kommunal bolig ble ledig? Hvor bodde du i mellomtiden?

-Betalte du depositum av egne midler eller hadde du kommunal depositumsgaranti?

Hvis privat bolig:

-Skaffet du deg bolig på egen hånd eller fikk du hjelp?

Hvis hjelp:

-Av hvem?

-Er du fornøyd med hjelpen?

-Hva slags hjelp fikk du?

-Hva var bra?

-Hva var dårlig?

-Hvorfor mener du at du trengte hjelp til å skaffe bolig?

Hvis på egen hånd:

-Hvordan gikk du fram?

-Hva var lett?

-Hva var vanskelig?

-Betalte du depositum av egne midler eller hadde du kommunal depositumsgaranti?

Hvilke erfaringer har du fra boligvisninger?

- Hva sa du?
- Hva gjorde du?
- Møtte du på hindringer? Eventuelt, hvilke?
- Hadde det at du er i jobb/aktivitet (eventuelt ikke jobb/aktivitet) noen innvirkning på hvordan du håndterte boligvisningene? Eventuelt hvordan?
- Er det noe som kunne gjort det enklere for deg å anskaffe egen varig bolig?

Bolig og hverdagsliv. Relasjoner, tilhørighet og trivsel

- Hvordan liker du deg i boligen din?
- Har du gjort noe for at boligen skal bli trivelig?
- Hva gjør du i boligen din? Hvor mye tid bruker du i den?
- Har du besøk i boligen?
- Hvem kommer på besøk? (barn, familie, venner)
- Er det lettere å ha kontakt med barn, familie og venner når du har et eget sted å bo?
- Får du besøk av folk du ikke ønsker besøk av i boligen?
- Er det vanskelig for deg å skjerme deg for uønsket besøk? (for eksempel folk fra ”miljøet”). Eventuelt: hva gjør du for å skjerme deg for besøk?
- «Flytter» venner og bekjente inn hos deg? Eventuelt: hva synes du om det?
- Føler du deg trygg i boligen din?
- Kan du kjenne deg ensom og/eller isolert?

Barrierer for å beholde egen bolig

- Har du utfordringer som gjør det vanskelig å bo?
(for eksempel: fysiske/psykiske helse, rusbruk, økonomisk situasjon, relasjon til huseier, naboer etc.)
- Er det noen krav til det å bo som du synes det er vanskelig å forholde deg til?
(for eksempel: regninger, rengjøring og vedlikehold, matlaging, hensyn til naboer, forefallende arbeid/dugnad)
- Hvis ja: Hva gjør du med situasjonen?
- Har du bedt om hjelp?
- Fra hvem?
- Får/fikk du hjelp? Eventuelt; hvorfor har du ikke bedt om hjelp?
- Hva synes du er den største utfordringen med å bo i egen bolig?
- Hva mener du må til for at du (fortsatt?) skal ha et godt og stabilt hverdagsliv?

Aktivitet og helse

- Hvilken skole/utdanning har du?
- Eventuelt, hvorfor sluttet du på skolen?
- Var det noen som tok tak i at du sluttet/droppet ut av skolen?
- Har du lyst til å gjenoppta skolegangen?
- Hvis jobb:* hva slags jobb har du og hvor lenge har du hatt den?
- Hva er bra med å ha en jobb?
- Eventuelt: har du hatt jobb?*
- Hvis ja: hvor lenge hadde du den?
- Hvorfor sluttet du?
- Hvis ikke jobb:* hva er grunnen til at du ikke er i arbeid?
- Har du lyst til å jobbe?
- Hvis ja; hva forhindrer deg i å arbeide?
- Hvis nei; hvorfor ikke?

- Hvordan vurderer du dine muligheter til å (på sikt) bli selvforsørget av arbeidsinntekt?
- Deltar du i noen form for aktivitet? Hva slags?
- Er det lettere å delta i aktiviteter når du har egen bolig?
- Har du fått tilbud fra noen om å delta i aktiviteter? Eventuelt, fra hvem?
- Er det å ha et fast sted å bo bra for helsa di? (tilgang på helsetjenester, livsstil, stabilitet, trygghet).
- Mottar du behandling/rehabilitering? Eventuelt: har du tidligere mottatt behandling/rehabilitering?
- Hva slags type behandling/rehabilitering?

Bokarriere

- Hvordan bodde du før du fikk denne boligen?
- Har du vært helt uten bolig?
- Årsak? (f.eks. utskrevet fra eller skrevet deg selv ut fra institusjon (rusbehandling/psykiatri)/løslatt fra fengsel uten å ha bolig?
- Hvor bodde du da? (hos familie, venner, hospits, campinghytte, telt, kommunalt midlertidig botilbud, natthjem?).
- Har du overnattet ute?
- Hva visste det offentlige om situasjonen?
- Eventuelt: tok du kontakt med noen om situasjonen du var i?
- Gjorde de noe for å hjelpe?
- Hvilke konsekvenser hadde mangel av bolig for tilværelsen?

Kommunale tiltak og tjenester

- Har du fått tilbud om bo-oppfølgningstjenester?
(for eksempel: hjemmetjeneste, oppfølgingstjeneste, økonomisk rådgivning, startlån, styring av økonomi, dekking av husleierestanser)
- Hva slags tilbud har du valgt å benytte deg av?
- Hvordan opplever du at tjenesten har passet til deg og din situasjon og behov?
- Hva slags tjeneste synes du er bra?
- Hva slags tjeneste synes du fungerer mindre godt eller dårlig?
- Hva slags tjeneste opplever du som viktigst?
- Hvordan har du opplevd kontakten med kommunens hjelpeapparat?
- Synes du at du får den hjelpen fra kommunen som du har behov for?

Eventuelt, hvis takket nei til bo-oppfølgningstjenester:

- Hvorfor ønsker du ikke å motta bo-oppfølgningstjenester?

Eventuelt, hvis ikke fått tilbud om bo-oppfølgningstjenester:

- Ønsker du bo-oppfølgningstjenester? Hva slags tjenester?
- Har du spurt noen om å få bo-oppfølgningstjenester? Hvem spurte du?
- Hvordan har du opplevd kontakten med kommunens hjelpeapparat?
- Hva er dine tanker og planer for fremtiden?

Takk for meg og tusen takk for at du stilte opp!